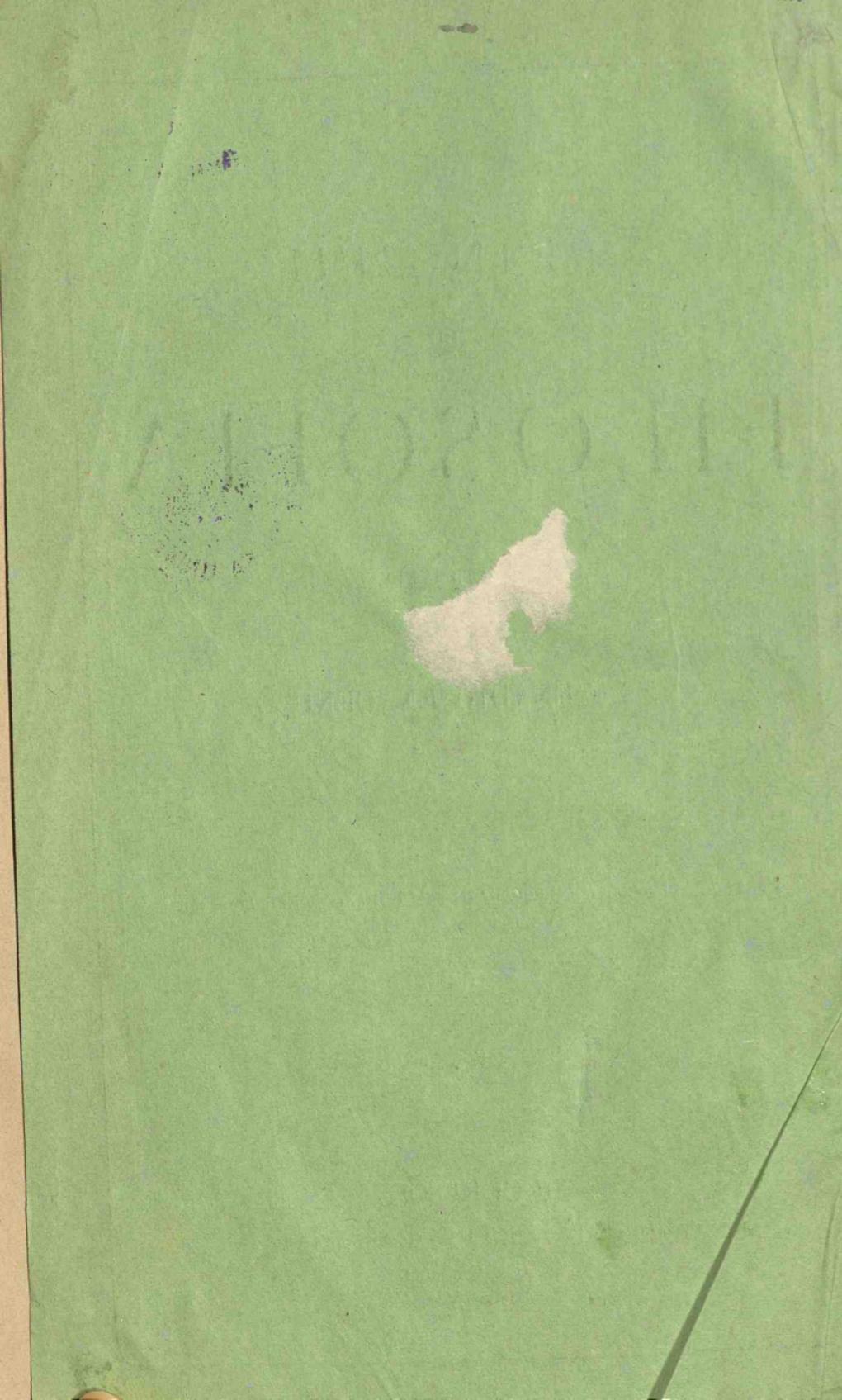

PRINCIPII
DE
FILOSOFIA
PRELUCRATE
DE
I. GENADIU ENACÉNU

PENTRU USUL SCOЛЕЛОЕ SECUNDARЫ DIN ROMANIA SI APROPIATE LA
PROGRAMA IN VIGORE

BUCURESCІ
TIPOGRAFIA UVRIERILOR ASSOCIATI
12, PASSAGIUL ROMAN 12.
1868.

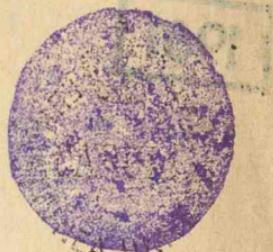

16628.

PRINCIPII
DE
FILOSOFIA

PRELUCRATE

DE

I. GENADIU ENACÉNU

PENTRU USUL SCOELOR SECUNDARIJ DIN ROMÂNIA, ȘI APROPRIATE LA
PROGRAMA IN VIGORE

2224
2223
2222
2221
2220

BUCURESCI
TIPOGRAFIA UVRIERILOR ASSOCIATI
12, PASSAGIUL ROMAN 12.
1868.

1(02)=59

16628

ONTROL 1953

164/06

1950

1961

B.C.U.Bucuresti

C22227

GIUNIME ROMĂNA STUDIOSĂ !

Motivând tu ocupațiunile mele cu filosofia, ca profesoriu în seminariul de Bucurescî, și presentând, dupre mine mai multe garanții și sperante pentru venitorul și prosperitatea patriei comune, tie îti dedic acestei *principii de filosofie*, care, fiind menite pentru tine, suntă tot-o-data și cele întîi fructe a cstenelilor mele intelectuale. Ele trebuie să fie considerate de tine și primite, ca o proaducere și unu semnă de considerație. Fiș deci, giunime studiosă, demnă de considerație ce am pentru tine, și nu degiucă sperantele mele . . .

Autoriul.

LIBRARY OF THE AMERICAN LIBRARIES

1800-1900 in which no one library has been able to buy it. It is now available in a limited number of copies, and the price is \$10.00 per volume. The first volume contains the history of the American Library Association from its inception in 1876 to the present time. Subsequent volumes will be issued at intervals of two years. The price of each volume will be \$10.00. The first volume is now available.

LIBRARY OF THE
AMERICAN LIBRARIES

PREFATĂ

Pentru ca posteritatea să fie mai puțin ilusoriă și generațiunea venitoriă să se deprindă chiar din scolă a luera pentru un scop, trebuie ca noi, cești maturi, să fim și meditatori, și să nu privăm și învețământul secundar de o minte, care, plânând pre de-a supra, ar dirige și ar conduce atât suma obiectelor, cât și pre fiecare școală la scopul, ce ea trebuie să aibă în scolă. Precum de la scopul, a lipsa de scop, sub care se cresc și opiniile în casa părintescă, depinde moralitatea și credințele lor speculative, cu care se prezintă în scolă, ba de multe ori și în societate, așa cu scopul, a lipsa de scop a unei școli, se determină venitorul unei tinerimi în societate.

Dacă școala, în care un tineru se educă, are un scop precis și determinat, și fie-care profesor cu obiectul său tinde cu sănătatea la realizarea și execuțarea aceluia scop, atunci elevul aceleia școli, terminând cursul învățământului secundar, ese în societate cu o sumă de cunoșcente, care, departe de a să opună credințelor și ordinului de lucruri, ce domină societatea, și servescă mai ales spre perceperea lor, și îl pună în poziție, ca și el în societate să prescrie un scop întreprinderelor sale și să alეgă mișcările, ce l ar conduce la realizarea lui. Dacă însă școala nu are niciodată un scop general, a cărui putință eronată, și fie-care obiect se propune în absență de un scop particular, ce ar conduce la scopul general a școlei, a cărui propunere, dând fie-care profesor cu obiectul respectiv o intindere mai intensă, a cărui restrinsă, de ace

cerută de scopul scóleř, atunci eleviř, absolventi in o asemene scólâ, devină in societate ómeniř cei mai capricioși și cariř, ne fiind instruiti intr'ună scopuř, nu potuř intelege nici eř scopul institutiunelor esistânde a societâtei, și tinduř ne'ncetatuř la reforme, private de totuř scopul. Acéstâ positiune a giunimei nóstre in fața realitâtei m'ař făcutuř tot-de-una, sê medites serios asupra scopuluř scólelor nóstre secundarie, precum și asupra midlöcelor, ce ar conduce la acel scopuř; m'ař făcut, ca sê nu pot prescrie altuř scopuř scólelor secundarii, de cât acela de a forma bună cetăteni, demnă laici și clericî de positiunea lor socialâ, și ómeni, cariř mai bine, de cât vulgul, ar percepe scopul institutiunelor nóstre, și percepêndu-le, lér respecta și lér tiné, ca pre nisce deposité, ce compună fondul societâtei nóstre române.

Nu socoti, lectoriule, că prin acésta eř așă voi sê inchid pre giunimea română intre muriř Chinei, și așă privao de cunoșcentelete necesarie și de diferitele teoriř scientificî, de care tine contuř istoria fie-câria sciente. Eř voesc contrariul, și in puterea regulelor pedagogice, ca giunimea nôstrâ sê îmveete mai intiuř cele, ce'l incungurâ, sê percépâ principiele și scopul scientelor, ce esplicâ institutiunele sale sociale, și atunci numai sê trécă la diferitele teoriř a sciintei, care îi represintă nu atâtă realitatea, precât posibilitatea lucrului. Eř voesc, ca numai dupoř ce giunimea română va face unuř cursuř secundariuř, unuř cursuř micuř enciclopedicuř, care ar avé de scopuř a o face sê percépâ realitatea și scopul moduluř esistând de viațâ, numai, dic, dupoř unuř asemene cursuř, sê pótâ trece la teoriele și directiunele diferitelor sisteme filosofice, care cu tempul îi potuř da și dreptul de reformatore! . . . Pônê atunci insé eř cer imperios, ca giunimea română sê fie instruitâ in realitate și numai în realitate; și tot-o-datâ sê căutâmă, ca nu numai esistența fie-câria scientâ in programa imvêtâmentuluř secundariuř sê corespundâ cu scopul acestui imvêtâmentuř, ci chiar și materiele, ce compună pre fie-care scientâ, precum și modul espunerei fie-câria scientâ trebuie sê corespundâ in total cu desvoltarea elevilor, pentru care scóla își propune unuř scopuř de realizatû. De aicî necesitatea și regula pedagogică, ca fie-care profesoriu sê fie cu atentiune atât asupra materielor, ce intrâ in scientâ, destinatâ pentru studiul elevilor imvêtâmentuluř secundariuř, cât și asupra moduluř și metodei de espunere.

Dacă aceste două condițiuni suntuř necesarie in espunerea fie-câ-

ria scientă și chiar în espunerea fiecărui lucru, ce voimă a'l comunica altora, apoi cu atâta mai necesară și mai imperios se cere realizarea acestor condițiuni în espunerea unui manual de filosofie. Când în o scientă ore-care nu se face o alegere nemerită a materiei lor, ce o compună și nu se espună aceste materii conform regulilor pedagogice, atunci totuș resultatul se mărginesce în perderea de tempu a gîunimei și nimic mai mult. În filosofie însă rezultatele concadă numai atunci, când carte, ce servă de manual, nu este espusă după regulile pedagogice, deduse din principiul *naturalitatei*. Aici trebuie bine meditat materialul, ce intră în compunerea unui manual și trebuie studiat atât în principiile, cât și în consecințele sale. Într-unuș manual de filosofie, destinat pentru invetămîntul secundar, nu suntă de preferat sistemele ilusorie și novismul în manuale este, după mine, mai blamabil, de cât ignoranța; fiind că rezultatele ignorenței se manifestă numai în simplitatea naturei, în ore ce novismul din manuale, și exprimându-mă mai precis, novismul din manualele nerumegate este seminuș cu furiositatea și fortuna, ce rumpe și sfaramă totuș, ce-i preștă...

Aceste și alte considerațiuni și mai grave m'aș făcută și pre mine, ca în formularea unui manual, așa a unor *principii de filosofie*, destinate pentru invetămîntul enciclopedic secundar, să dău preferință din toate sistemele, ce nici presintă istoria filosofiei, sistemei, cunoșute cu numele de eclectică. Această sistemă, plecând de la unuș punct de impacare a experientei cu ratiunea pură, satisfacă pre căt cerințele scientei, tot pre atâta și realitatea; adică ordinul de lucruri, ce domină astăzi societățile umane. Nu voesc prin aceste a spune, că D. Cusin, prin sistema eclectică așa inventată pînă filosofică, ce căută cu atâta ardore de filosofie teologică a evului međiu; aș că eclectismul este sistema, ce impacă filosofia cu teologia. Aceste tendințe și aspirațiuni suntă demne numai de filosofia scolastică și lumea astăzi așa incetată de a să mai incerca, ca să impacă două sciente, ce așa puncturile lor de plecare diferite; ea nu se mai ocupă și nu căută mai mult de a identifica așa a arăta diferența dintre revelațiunea testimonială și ce ratională; ea, cu o vorbă, astăzi căută să impacă numai teoria cu practica și aruncă departe totuș fețoul de fantasme teoretice, care se opună vîtei sociale și suntă produse de o imaginăriune arabică... Eca în putine vorbe diferența și tot-o-dată cauza, pentru care este preferabilă pentru invetămîntul

secundariu sistema eclectică naențea celei egeliene și cantiene, precum și a sistemelor Herbart și Beneche. Sistema eclectică, mai repet, este o sistemă de filosofie practică, și impacă cerințele mintei cu cele ale inimii, și dupre mine numai o asemenea sistemă poate conveni cu scopul scărilei secundare, ce își propune a forma și a produce omenești bună pentru societate și cetățeni, carii să se cunoască demnitatea sa umană și civică.

Pre lungă aceste trebue a mai lăua în considerație și acea, că sistema filosofiei eclectice domină astăzi în toate manualele scărilei secundare a Franței; și manualele Delavigne, Jules Simon și Ch. Jourdain se schimbă astăzi în scările secundare numai de a fi înlocuite nul prin altul. Un singur manual de filosofie am văzut și eu, formulat după sistema egeliană, cu destinația de a servi, ca carte didactică pentru învățământul secundar, în care logica era privită ca o școală curată reală și legile, privitor pre rațiune, erau impuse și însuși realitatea obiective; dar e de observat, că acest manual nu a obținut, decât trei cursuri scolare și indată a fost înlocuită prin un alt manual, basat pe principiile filosofiei eclectice. Eea încă o serie de argumente în favoarea sistemei eclectice, relativ la preferința acestei sisteme în raport cu celelalte învățământul secundar; care însă argumente pot să aibă mai mare importanță pentru acei, ce să aibă deprinsă a nu vorbi, decât pe baza autorităților, și a nu lucra, decât imitând pre alții!...

Aceste în raport cu materialul său al sistemei, ce trebuie să domine în manualele de filosofie, destinate pentru învățământul secundar; dar e de notat și acea, că un singur manual de filosofie trebuie să tină cont și de modul expunerei materialelor sale.

Nu este de agiuns numai, ca să studiem în principiile și consecințele sale materialul, destinat pentru învățământul secundar; nu trebuie să tinem cont numai de rezultatele practice, ce poate aduce o sistemă altă, propusă în instituții secundare; trebuie prelungă aceste să fim cu atenție asupra moduluș expunerei materialului; trebuie ca în expunerea situației filosofice, destinate mai ales pentru învățământul secundar, să tinem cont și de dezvoltarea elevilor, pentru care este menit manualul nostru, și să expunem materiale date, conform regulilor pedagogice, prescrise pentru asemenea materie. Cu alte vorbe, trebuie să

aruncăm de deasupră-ne pretentiunea și intențiunea de a face din filosofie o știință, menită numai pentru spiritele privilegiate; trebuie să spunem că materialele filosofiei astfel, încât să facem să percepă și elevul, că filosofia de și e o știință, ce se ocupă mai mult cu generalitatea, își are însă începutul său în realitate, și nu se bazează, de căt pre faptele și cunoșcentele particularie, de care acum și elevul dispune.

Intențiunea de a face din aceste *principii de filosofie* o știință aptă pentru toate spiritele de unu sciută gradu de dezvoltare, și dorința de a vidé pre găunimea noastră, ocupându-se cu interes și plăcere de studiul filosofic, mău făcută, ca în spunerea părților filosofiei, ce prezintă publicului, să tină cont de dezvoltarea scientifică a elevilor, pentru care este menită acestu manual și să spună materialele lui, conform regulelor pedagogice. Este constatață astăzi de pedagogia, ce pleacă de la principiul naturalităței, că omul nu se instruescă, decât pășind în dezvoltarea sa gradată, și nu cunoște obiectele, situate într-o departare ore-care de la dânsul, până ce mai intiu nu studiască pre cele, ce lă incunjură; și nu poate trece la acea, ce e abstracță și generală, până ce mai intiu nu se familiarizează cu concretul și nu cunoște în deagăuns acea, ce este particularul. Această regulă pedagogică, fiind dedusă din insușile legile naturale a dezvoltării omului, îmău impusă și mie, ca în spunerea atât a psicolgiei cât și a logicei, ce prezintă, să nu trec la definițiile diferențierilor capacitatăți și facultăți spirituale și să nu mă încerc să caracterizez operațiunea ore-care mintală și aici arată părțile constitutive, până ce mai intiu nu am lămurită prin fapte particulare și cunoscute elevilor terenul, în care mă aflu, și nu am pusă și pre elevu în poziție de a percepe și a veni și singur mutualmente la definiția dată, ca la o consecință dreptă acelor espuse. Eu, după cum se poate constata din insușile spunerea materierelor, ce compună manualul de față, am căutat, ca să spună atât planul fiecăruia părții a filosofiei, cât și cestiunile speciale în mod analitic. După ce am intrat în psichologie prin o introductiune, ce are de scop să nu definească obiectul psichologiei, ci numai să îndica; după ce am aratat, că există niște fapte, aici fenomene, care, fiind de o altă natură, decât a corpului, presupun și o cauză egală, nu am trecut la aprecierea și caracterisarea acelei substanțe, luate ca cauză a fenomenelor psihice; din contra am lasat lucrul dependinte și am

trecută la nisce materii, care, spre a fi impropriete, nu ceră atâte cunoșcente psihologice, ca definitiunea obiectului psicolgiei, care este spiritul; și apoi am incepută să arată metoda, prin care spiritul poate fi mai bine studiată, indicând tot-o-dată și mijlocul, prin care el se experimentează. Și în raportă către espunerea diferențelor cestiunii speciale psihologice, eu m-am tinută tot de regulile metodei analitice și am agiunsă la cunoșcerea facultăților și a capacităților spirituale pre calea inducțiunelor. După ce am propusă unul sau două exemple, ce pnenă în jocă o capacitate ore-care psihologică, atunci numai mă permisă de a trece la definitiunea, clasificarea și analiza acelei capacități și a arata în termeni generali natura ei.

— Tot astfel am făcut și în raportă către logică. Introducând spiritul elevului în studiul logicei, am indicată obiectul ei, făcând distincție de acel a psicolgiei; și, fisând caracterul propriu a logicei, ca știință, am precisată metoda, prin care ea poate fi mai bine și mai cu profită studiată. Apoi am trecută la diferențele operațiunii spirituale, preferind tot-de-una pre cele mai simple și invocând, după puțință, capacitățile, prin care ele se efectuă. Operațiunile complexe și care presupună cunoștența celor simple, în principiile noastre de filosofie ocupă tot-de-una unu locu ultimariu; și aceste precum și operațiunile simple nu sunt definite și caracterisate, până ce mai intiu nu ni preparăm prin exemple și materii, cunoscute de elevi, unu terenu lăptău, și nu facemă ca insuși elevul să vină la definitiunea operațiunelor, ca la o consecință drăptă a lucrurilor espuse.

Aici e locul convenabilă să spunemă unu adevără, impusă de cunoștența morală; unu adevără, ce ni impune de a mărturi, că în manualul, ce publicăm, numai însirarea părților și aplicațiunea metodei analitice în espunerea cestiunelor speciale a filosofiei este meritul și lucrul propriu al nostru. Ar fi din partea mea o pretensiune orbă și unu faptă condamnată de morală, dacă, în desvoltarea de astăzi a literaturiei didactice, să tinde la amă impropriu acea, ce au facută alții. Autorul sistemei eclectice noă am spus-o, este D. Cusin; iar aplicațiunea principiilor sistemei eclectice în psihologie și logică manualul nostru o datoresc D-lor Delavigne, Jules Simon și Ch. Jourdain; și tot acea, ce este propriu, și cu care se poate măndri, principiile noastre de filosofie este aplicațiunea metodei analitice în espunerea cestiunelor psihologice și logice.

J. G. Enăcanu.

1867, Iunie ^{12/24}.

Buzău.

INTRODUCTIUNE

IN FILOSOFIA

NUMIREA FILOSOFIEI ȘI OBIECTUL EI, CA SCIENȚĂ

§ 1. Cei intii ómeni, carií s'aú ocupatú cu căutarea și aflarea ntr'unú modú sistematicú a veritătei, aú fost Grecií, și ei numéu sciencă, ce se ocupâ cu căutarea veritătei φορία intelepciunea. Astfelui aú fost Tales, Anasimandru, Pitac, Bia etc. Dupre o tradițiu-ne vechiă Petagora aú schimbatú numirea acestei scientă in φλοσοφία adică *amatórea de intelepciune*. Acest nume s'aú párutú lui Petagora mai convenabilu cu scopul scientei și tot-o-datâ mai veru.

La inceputú tóte obiectele, ce escitaú curiositatea omului, intraú in domeniul filosofieí. Ea in particulariu nu era alipitâ de o realitate, ci insuma in sine intr'unú modú generalú totú-felul de realităti. Filosofia atunci aspira de odatâ la cunoșcentă lumei, a omulu și a lui D-đeu. Ea era, dupre cum aú definit'o Cicerone, *sciencă lucru, rilor divine și umane*, adică *sciencă universală*.

Socrat, cel intii, s'aú cercatú de a circumscrie cercul filosofie-care pônê la dânsul era aşa de intinsu și fôrê de limite. El, plecând de la principiul : γνῶθε σάντον, aú deturnatú filosofia de la ocupatiunile ei cele vaste, și aú mârginit'o in observațiunea naturei omulu; aú, mai bine dicend, iaú prescrisú de scopu perfecțiunea moralâ a omulu. El dicé, că inteligența nostrâ este fôrte restrinsâ și nu poate cuprinde totul, și că, in ardórea sa de a cunoscere, ea își propune mai mult de acea, ce pote și este capabilâ, și pentru acesta fructul ostenelelor sale este nu cunoscerea veritătei, ci ignorarea ei.

Platon și Aristotel, concâdênd cu Socrat în scopul praticuș a filosofiei, au avută mai putină neincredere în puterile spiritului umanuș. Aceastia au lăsată sisteme, în care nu se percep cineva, ce se admiră mai intiuș, — spatioasa intindere a sistemelor, au esența espunerei părtilor. În sistemele lor acăstă vastă cuprindere este tasată dupre ore-care clase și cunoșcente, ce pone la dânsii erau confundate, se impartă în mai multe ramure, corespondentorie divisiunei generale a realităței. În locul cunoștei universale și fără de nici o regulă, se rădică, geometria, astronomia, fizica, scientele naturale; aceste sciente își impartă obiectele de meditațiune, și facă studiul acestor obiecte precăt de ușoră, tot pre atâtă și de fecundă. Filosofia cu modul acesta au fostă desbracată cu incetul de universalitatea scopuluș sūu; ea au devenită acum o parte a cunoșintelor umane, precum suntă și celealte sciente; ea s'au luată o circumscriptiune separată, și pentru acăsta său propusă de obiectuș unuș ce propriu, pre care îl conservă încă și pre noș ne interesasă de a'l precisa dupre putință mai exact.

Totă fenomenele, ce se supună observațiunei, nu ni suntă cunoscute, cu totă sensele, ce avemă de la natură și instrumentele artificiale, ce vină în agitorul organelor noștre celor debile; astfel și intinderea și mișcarea. Suntă și alte fenomene, pre care nu ni le descopere nici audirea, nici viderea, și nici palpatul și nu ni potă fi cunoscute, decât prin unuș actu a inteligenței și de ast-feliu de fenomene se potă socoti: cugetările, vointele, simțurile etc. Aceste fenomene, fiind impropriete de spiritul umanuș prin unuș mijlocuș streinuș, de acel ce ni servește la capatarea cunoșintelor naturei, ni revelă și o lume distinctă de a naturei și a corpuriș; ea ni revelă realitățile spirituale, adică spiritele. Si așa a cunoșce spiritele este scopul filosofiei, iar spiritele cu totă fenomenele lor de esență formăse obiectul filosofiei, precum obiectul fizicei este de a cunoșce corpurile cu totă proprietățile și legile lor.

Cel mai aproptetă obiectuș a filosofiei de observațiunea spiritului este insușii sufletul nostru cu totă statele și modurile sale de esență, cu puterile și proprietățile lui. Apoi filosofia esamină, care e scopul finaluș a omuluș, și conform acestuea, ea precisasă starea de fericire și de virtute a lui, desemnând regulele, privitorie pre voea și inteligența lui. Si imfinț filosofia, ca studiuș ultimariu, își propu-

ne meditatiunea ființei infinite, prin care există insușii spiritul cu tot ce celelalte fiinte, și pre care noi o numim D-Deu.

N.B. Aceste mari obiecte de studiu nu aparțin esențial filosofiei. Și teologia se ocupă de sufletul, de originea lui ce crește, de destinația lui, de obligațiunile și datorile lui în raport cu Creatorul. Dar teologia și filosofia, având același scop, nu au același punct de plecare și diferesc în modul expunerei verităților lor. Teologia, plecând de la un principiu de autoritate testimonială, de la revelație, își expune doctrinele numai pe baza revelației; în ore ce filosofia este o producție cu totul umană, și, plecând de la observație, au de la un principiu și o veritate a răuinei, merge spre demonstrarea verităților sale pe calea rationamentului. Așa că caracterul propriu a filosofiei, precum și definiția, ce noi acum îi putem da, constă în acea, că ea are de obiect cunoștența ratională a spiritului uman și a lui D-Deu, și dispune de mijloace proprii, care dirigă spiritul spre scopurile ei supreme; adică, spre cunoșterea binelui, a frumosului și a verului.

IMPORTANTĂ FILOSOFIEI ȘI RAPORTURILE EI CU CELELALTE SCIENȚE

§ 2. Cei vechi considerau filosofia, ca institutricea umanităței. Și Cicerone pentru acesta prescrie filosofiei fundația societăților, progresul datinelor, a artelor, a legilor și o socotă pre dânsa de institutricea virtutei și moderătorea pasiunilor și a viciilor. Aceste proprietăți și attribute a filosofiei, exprimate prin părerea entuziasmată despre filosofia lui Cicerone, erau o consecință directă a obiectului vast și universal, ce și prescrie atunci filosofia. Astăzi însă, când filosofia este redusă mai la o știință particulară, ea prezintă cu toate aceste un interes și are o valoare ne prețuită, care rezultă din obiectul ei de studiu, iar pre de alta din raporturile ei cu celelalte științe.

Obiectul filosofiei între altele este căutarea și aflarea naturii și a destinului omului. Și ce studiu poate fi mai demn de a ne ocupa, decât studiul a insușii naturii noastre? Cine nu știe, că este de importanță pentru moralitate și fericirea noastră soluția cestunelor, privitorie pre originea și destinul omului? Pute, ca spiritul nostru să fie luminat prin credință; ci el tot-de-una tinde la a demonstra

credințele sale și la a'și improprié veritătile, ce l'aű imvětătū religiunea, prin puterea rationamentuluї și a observatiunei. Si de acea filosofia, privită număř din punctul de videre a obiectului său, are importanța ce mai mare.

Considerată filosofia in raporturile eї cu cele-l-alte sciente, ea presintă unු interesu tot atât de mare, privitoriu pre *principiile lor fundamentale* și pre *metódele respective a scientelor*.

La baza fie-cârăi scientă și intre ideile, ce constituă fundul lor, se află tot-de-una unු numeru óre-care de conceptiuni generale, care servescu de fundamentu a scientei respective. Pentru exemplu, geometria, care are de obiectu měsurarea intinderei, presupune idea de intindere și alte conceptiuni universale care in de comun se numescu asiome. Ce rolu nu gîocă in scientele fisice notiunele de timp, de spatiu, de causă, de mișcare și credința, că universul este guvernătū de legi stabile și uniforme! Aceste idei, fôrē indoélâ, nu suntu productul filosofie. Spiritul le continé mai naente de aparițiunea filosofie, ci in origina lor, la inceputu, ele erau vagi și obscure; ele trebuu numai sê fie definite și esplicate și acésta privesce pre filosofia. *Filosofia deci determină caracterul ideilor scientifice fundamentale; ea caută origina și modul formării ideilor; și în fine li apreciasă importanța și li regulésă usul.*

Filosofia are o asemene importanță și in raportu câtrâ procedură aü metódele, usitate de fie-care scientă. Aceste procedure nu depindu numai de la natura veritătilor, ce compună pre diferitele sciente; ele aü in videre și gradul de desvoltare a inteligenței, pentru care se espună veritătile scientifice. Si pentru acésta, espunerea unei scientă pentru copii are cu totul altâ procedurâ, de espunerea același scientă pentru spiritele mature, esperimentate și deprinse in a refletă. De aică influența filosofie asupra perfectionării metódeelor scientifice. Si cu cât inteligența umană este mai bine cunoscută, cu atâta noī putemü mai bine a intlege scopul scientei și a admite nisice regule, care nér conduce mai drept la scopul propusu.

In acelaș timp, când filosofia comunică tuturor scientilor o chia-ritate supremă, ea este in particulariu condițiunea esențială pentru unele din cunoșcentele nóstre, a căroră chiar esistența li se conditionează cu filosofia. Aşa gramatica presupune unු studiu seriosu și fidelu a elementelor cugetărei și a legilor, conform căroră diferențele idei se formează și se combină intre sine. Reticula, pre de altă

parte, nu va putea dispune de efectele sale și da precepte oratorului, dacă, pre de-o-parte, nu va aprofunda pasiunele, ce pot să agite inima omului, iar pre de alta, nu va poseda toate secretele artei, așa, mai bine dicând, a științei de a demonstra, care intru cătăva se confundă cu știința inteligeției. Așa că filosofia se poate socoti, și în raportul către modul espunerii verităților scientifice, condițiunea esențială și știința, care apreciază și determină chiar locul fiecării verității în rândul celor alalte.

Resumând cele dise, conchidem, că filosofia, având de obiect studiul spiritelor, imultează și adaugă cunoșcentele noastre și apoi discută și apreciază principiile și metoda fiecării știință.

DIVISIUNEA FILOSOFIEI

§ 3. Modul, de a divisa o știință, depinde de la idea, ce și formă cineva despre obiectul ei. Pre cât obiectul unei știință este mai vast și mai complex, pre atâtă și părțile științei sunt mai numeroase și cuprind cestiuni mai diverse.

Filosofii, ne dând aceași intindere filosofiei și nedefinind-o tot într'un mod, diferențe și în împărțirea ei. Cei vechi, privind la filosofie, ca la o știință universală, insuau în dansa toate cunoșcentele umane și o împărțău diferențit. Așa Platon și școala lui împărtează filosofia în dialectică, fizică și morală. Aristotel, grupând în fiecare parte a filosofiei o sumă de științe, împarte filosofia în științe poetice, practice și speculative, care corespund fizicii, matematicii și filosofiei, propriu spus, a teologiei.

Când însă domeniul filosofiei s'a circumscrișă și când filosofia este restrinsă numai în studiul spiritelor, atunci naturalmente și împărțirea filosofiei este mai restrinsă. — Acum filosofia nu se ocupă, decât a) cu spiritul uman, adică cu facultățile și natura lui. b) cu determinarea funcțiunilor intelectuale și fisarea de mișloce, prin care spiritul ajunge la veritate c) cu perfectionarea morală a omului, expunând diferențele obligațiunii și datorii, precum și scopul lui final și d) cu demonstrațiunea a tributelor, a existenței și a esenței divine. Conform acestor patru clase de verități corespund și cele patru părți a filosofiei; adică: a) *Psichologia* a studiului spiritului, b) *Logica*, având de obiect directiunea cugătării, c) *Morală*, ca

re espune obligatiunile omului și d) Teodicea , aș cunoaște divinităț.

NB. În de comun manualele de filosofie contin și o a cincea parte de materii filosofice , pre carea o numesc *Istoria filosofiei*. Această parte suplementară a filosofiei și ne impusă de programa instrucțiunii noastre secundare nu prezintă pentru studiul secundar, decât unu interesu speculativu și chiar de gradul al doile. Studiul secundar, dupre noi precum și dupre fie-care omu cu giudecată, are unu scopu praticu, și pentru acesta unu *cursu de pedagogie* este mult mai necessariu, într'unu manualu de filosofie, decât istoria ei. Eea rationamentul, pentru care în manualul de față cursul de istorie filosofiei, va fi înlocuitu prin unu *cursu de pedagogie* , basatu pre principiile psichologiei, aici espuse.

ORDINUL PĂRȚILOR FILOSOFIEI

§ 4. Si în raportu către ordinul părților filosofiei, filosofii din diversele scoli au diferit. Unii au datu rangul intii Logicei , altii Psichologiei și altii din a trea scolă au propus Teodicea. Ordinul cel mai naturalu și mai conformu rationamentului este , ca cestiunile, de care depinde solutiunea altora, să fie preferate ; astfelui, câ spirlul, având solutiunea unor cestinni , trece cu ușurință la acele verități, care suntu mai abstrakte și nu se supunu observațiunei. Si obiectul, ce ni se prezintă mai intiu și se impropriiasă într'unu modu mai usor, este insuși sufletul nostru și dela cunoaște luă depinde perfectionarea lui morală și cunoaște de D-dea. De acea noi trebuie să incepem cu psichologia, fiind că pre dânsa o ceru să precădă totu părțile filosofiei. Noi prin acesta nu voim să dicem , precum au pretins' sofiștii greci, că omul este măsura tuturor lucrurilor ; ci noi credem , că, studiend modul esistentei spiritului, generațiunea ideilor noastre și cu o vorbă natura și avutul spiritului, prin acesta noi plecăm dela punctul cel mai experimentalu și tot-o-dată facilamă studiul celor-a-lalte părți a filosofiei. Apoi vină Logica și Morala , din care ce intia , analisându operațiunile spiritului, propune și regule practice spre manuducerea inteligeției la aflarea adevărului , iar a doua espune obligatiunile, privitorie pre viață practică și morală a spiritului. Si numai după aceste, noi putem trece la Teodicea, unde armătă de cunoșcente capataate și luminată de ideile, revelate

prin ratiune, noi pașimă mai solid și tot-o-dată mai repede spre idea de D-деu, care este corona filosofiei.

Aici înseătrebuie a mai adunge, că pedagogia nu poate să și aibă locul mai naente, de ce nu vomă avea cunoșcente chiară și precise despre natura spiritului nostru, despre destinul lui moral și despre ființă, de la care depinde acest destin. În asemenea casă și în urmarea unor asemenea cunoșcente noi vomă putea ușor și cu siguranță a propune regulile pedagogice, ce aș de scopă pre de o parte a ne invetea modul, cum putem să preparăm și să formăm pre spiritul pentru destinul lui moral, iar pre de alta, cum putem să lemanuducemă mai bine în improprierea cunoșcentelor, de care dispune astăzi omenirea. Și aşa părțile filosofiei trebuie să ste cum urmărește : A) *Psichologia*, B) *Logica*, C) *Morală*, D) *Teodicea și E) Pedagogia*.

22227

PARTEA INTIA A FILOSOFIEI

PSICOLOGIA*

INTRODUCTIUNE

OBIECTUL PSICOLOGIEI

§ 1. Când noi ne retragem în noi însine și dăm loc vîței interioare, revelăm acolo o noastră viață, un ordin de fapte distinctă, de cel a corpului nostru. Această viață, aceste fapte noastre, exprimate prin cugetare, voiaj, amărte, etc., sunt nisice acțiuni eterogene corpului nostru și ele se numesc tot-o-dată fapte psihologice. Faptele psihologice sunt numite astfel pentru rationamentul, că subiectul și chiar cauza lor este sufletul nostru. Si psihologia, ca știință, tratând despre sufletul nostru, *are de obiect studiul acestor acțiunilor spirituale*, fără de a medita, ca să cerceteze originea sufletului și să determine scopul lui final.

CARACTERUL PSICOLOGIEI, CA ȘTIINȚĂ

§ 2. Indată ce psihologia are de obiect studiul acțiunilor psihice a omului și nu meditează de a da altă extensiune științei, de

* Numire greacă de la ψυχή suflet și λόγος tratat.

ace a statelor actuale a spiritului umanu, ea in asemene casu are unu caracteru analogu cu acel a sciintelor fisice si tinde la a studie numai acea, ce este prezinta si actualu in spiritul nostru. Acestat tendinta a psichologiei, ca scienta, si obiectul, ce compune studiul ei, o face, ca ea se fie o scienta in totul experimental si se nu tin cont de alte fapte psichologice, de cat de acele, ce pot fi studiate prin mijlocul obsevatiunii.

CONSCIENTA SI CERTITUDINEA EI

§ 3. Spiritul nostru, ne avand nici formu, nici soliditate, nu cade sub obsevatiunea sensurilor. Ar ramane pentru noi sufletul tot-de-una necunoscutu si psichologia ar urmari unu ce nerealisabilu, dacă palpatul, viderea, audul, adoratul si gustul ar fi unicile mijloce a cunoșcentelor nostre. In lumea obiectelor aua a non-eulu, in lumea fisică noi nu cunoscem afară de acea, ce cade sub unul aua mai multe de odată din sensurile nostre; in lumea insă spirituală, in regiunile Eulu, noi capătăm cunoșcentele nostre prin mijlocul *sensului internu*, prin agitorul *conscientiei*. — Sufletul poate se fie cunoscutu bine si profund numai atunci, când noi îl vom observa cu atentiune, când ne vom pune in centrul vietii interioare si de acolo vom studia fenomenele psichice, negligend pre unele, spre a observa pre celealte si reimviend prin mijlocul memoriei totale faptele psichice fugitive si ascunse, ce acum aua despărutu de pre arena activitatii. De aici videm, că mijlocul, prin care studiem actele prezinta a spiritului nostru, este sensul internu aua conscienta, si că *conscienta este perceptiunea celor, ce se petrecu in noi*; ea este *sensul internu, capabilu de a constata fenomenele psichice, precum sensurile externe procură cunoșcenta obiectelor fisice*.

Este unu ce forte absurdu, de a ne indoi despre unu desideriu, despre o speranta, aua altu fenomenu psichicu, ce noi simtimu in noi insine, aua ni se revelase de unu altul, ca faptu petrecutu in spiritul sunu. Toti filosofi, carii prefera perceptiunile non-eulu, si sacrifica conscienta pentru sensurile externe, nu voescu se intorcă atentiunea asupra distinciei si proprietă capacitatii a Eulu nostru, prin care el poate deveni de-o-datâ subiectul intelectului si obiectul inteligibilu. Si noi suntemu in decomun mai siguri si mai impresionati de perceptiunile interioare, de cat de cele exterioare; noi mai bine cunoscem sim-

țul internă, provocată de lovitura unei petre, decât pre insușă pétă, ceea ce îlău cauzată. Dacă conșcienta noastră să ar propune de a aprecia fenomenele psichice; dacă ea ar tinde, la a indica cauzele și motivele simțurilor noastre, precum și acelor alalte acte spirituale, atunci certitudinea ei ar da locu posibilităței de contestare. Funcțiunea conșcientei psihologice e distință în totul de funcțiunea conșcientei morale; ea nu implică aprecierea faptelor, ci numai constatarea lor.

Pre de altă parte, conșcienta noastră are de obiectu studiul spiritului uman, care este identică în noi toți; și filosoful, care își propune de a observa, prin mijlocul conșcientei, fenomenele spiritului său, el nu studiasă simțurile particularie și perceptiunile individuale; el din contra are naențea conșcientei sale natură umană și dacă el este dotată de o dosă de agerime, cunoște forțe chiară, că spiritul său conține în sine nisice fenomene comune tuturor omenilor și că totă diferența dintre fenomenele psichice a omului de omu constă simplu în gradul de desvoltare.

Psihologia, bazată prin mijlocul conșcientei pre observațiunea directă a naturei spirituale a omului, constituie o știință așa de pozitivă, ca și științele naturale. Preferința psihologiei naențea științelor, numite positive, constă în acea, că filosoful în studiul său, faceându-nsu de aceași metodă, după care se espună științele experimentale, portă în sine subiectul intellegătoriu, instrumentul de observație și insușii obiectul observat. De acea certitudinea instrumentului psihologic de observație, adică a conșcientei și a sensului intern e de o natură absolută și incontestabilă.

NB. Nunumai instictul naturalu, ce ne atrage spre observațiunea naturei, ci și simultaneitatea faptelor psihologice, precum puțina impresiune și trasurile debile, ce aceste fenomene lase după dânsenele, suntă atâtea cauze, care multiplișă dificultățile și erorile observațiunei interioare a Eulu. Mai adăugând pre longă aceste, și dominatiunea asupra spiritului a ideilor, capătate în anii cei mai fragedi ai gînutei noastre, precum și spiritul de sistemă, dominatiunea pasiunelor, a pregiudicielor și a altor nenumerate cauze, ce presasă spiritul psihologului, ne facă a recunoșce, că studiul naturei morale a omului este forță delicată, și observațiunea Eulu nostru prin mijlocul conșcientei intimpină dificultăți, care dau loc la impiedecarea succesului în psihologia.

FENOMENELE CONSCIINȚEI

§ 4. Conscientă în percepțiunea unui obiect, și cu preferință neconoscută, revelată în spiritul nostru o serie de fapte, care sunt de natură cu totul distinctă de a obiectului observat. Ea este în spirită o voință și o decisiune spre observarea aceluiași obiect, o simpatie și o antipatie pentru dânsul, precum și tot-felul de emoții psihice; observată imediat, cînd în spiritul nostru se prezintă cu ocazia observației aceluiași obiect nisce idei, cugetări, rationamente, suvenire etc. Cu o vorbă, conscientă, analizând faptele, ce se petrecă în spiritul nostru, cu ocazia observației unui obiect într-o anumită stare, constată, cînd în spiritul nostru se manifestă o multime de acțiuni psihologice, care compună mundul spiritual, proprietățile și modurile de viață a Eului nostru. Si de acea, *fenomenele conșiente se numesc totă manifestatiunile vietii interne a Eului, perceptibile prin conșientă.*

CLASIFICAREA FENOMENELOR CONSCIINȚEI

§ 5. Fie-cine indată ce va întărcea ce mai superficială atenție asupra vointei și a cugetării, asupra decisiunii și a speranței, cu o vorbă asupra fenomenelor psihice, va constata că, cînd simplu de la noi depinde de a voi cea, ce vom să și a ne decidem pentru cea, ce vom să; într-un mod sau altul, a simpatiza și desprețui, a ama și a ură ni este unul ce impusă de dinofără, de circumstări. Această diferență a fenomenelor nu impune să admitem mai intiu o clasificare generală, după carea noi putem să împărțim fenomenele psihice în dependențe simple dela Eul nostru și în fenomene conditionate de non eū.

Nimine, pre de altă parte, nu se poate îndoia, că a rationamenta și a ama, a cunoaște și a simți nu sunt fenomene de aceași natură. Aceasta este astăzi de cărăru, incât noi, când simtim într-un mod viu, precum și în momentul pasiunilor, nu cugetăm mai mult și niciodată rationamentăm. Noi în momentul sensațiunilor suntem cu totul predată emoțiunilor psihice și forțe cu greu conservăm conșientă de sine. Pre lîngă aceste, amoria, speranța și totă pasiunile după unul uscă într-o anumită stare devin mai debile, și chiar cu timpul dispară; în

óre-ce ideile nóstre se facă mai chiare și mai distinete , și de acea, aceste doă seri de fenomene se distinguesc între sine și prin insușii caracterul lor. De unde putem înțelege fórte chiar , că bucuria și tristețea , frica și speranța , amórea și invidia, cu o vorbă tóte inclinatiunile , precum și tóte emotiunele , ce agită inima nóstrà, sunt fenomene psichologice de aceași naturâ și se numesc cu terminuș psichologicuș, *fapte sensibile*. Pre de altâ parte ideile , cugetările, rationamentele, conceptiunile, suvenirele etc. sunt *fenomene intelectuale*. Prin *fenomene imfine voluntarii* trebue să înțelegem tóte resoluțiunile și actiunele decisive a sufletului nostru.— Aceste sunt tóte fenomenele, ce compună viața spiritualâ a omului și ele, fiind greu de definituș, sunt distinse prin caractere precise de conșienta nóstrà și prin urmare împărțite în trei clase : *clasa fenomenelor sensibile*, *clasa celor intelectuale*, și *clasa fenomenelor voluntarii*.

FACULTĂTILE SPIRITUALE

§ 6. Tóte fenomenele, espuse aici, sunt nișce efecte a unor cause de o naturâ egalâ , care cause în psichologiâ se numesc puterî spirituale, așa facultăți. Functiunele sunt aceleși puterî psichice în activitate, sunt insușii fenomenele vîtei spirituale; în óre-ce facultățile sunt numai puterile în esență, puterile în posibilitatea de activitate. De acea facultățile pot fi definite ca, *puteri în posibilitatea de a manifesta nișce certe modificări*, *de a realiza nișce scînte actiuni*.

DETERMINAREA FACULTĂȚILOR

§ 7. Filosoful în cestiunea determinării facultăților tine o demarșă analogă cu fizicii , cari voiescă a determina proprietățile unui corp. Când fizicul vede, că unuș corpă produce mai multe fenomene, el dice, că acel corpă este dotată tot-de-atâte proprietăți, care manifestă pre fie-care din fenomenele sale ; când pre de altâ parte, filosoful observă, că spiritul urâscă, amésê, cugetă , rationamentê, se decide și voesce, el asigură , că spiritul are facultatea de a ama, a urâ, a cugeta, a rationamenta, a să decide și a voi. Așa că a determină o facultate insamnă , a constata o clasă óre-care de

operatiuni psichice și a le atribui diferitelor facultăți, precum atribuim efectele cauzelor respective.

NB. Trebuie insă a nota, că există o diferență capitală între determinarea proprietăților corpului și a facultăților spirituale. Fisicul nu percep proprietățile corpului, el numai le induce din fenomene; ele sunt pentru dânsul cause necunoscute a unor efecte cunoscute. În viața morală însă, noâ ni sunt causele și efectele revelate într-un mod simultan. Noi nu conchidem despre existența unei facultăți de pre operatiunele psichice; noi, din contra, cunoscem de-o-dată amândoi acesti termini prin perceptiunea directă și simultanea a conșientei. În momentul, când noi cugetăm, nu avem numai conșientă de cugetarea noastră; în momentul, când noi, vomu n'avem numai cunoștență de voința noastră; noi cunoscem tot-deodată și cauza, ce voesce și cugetă. Si recunoscend în acastă caușă pre noi înșine, noi atunci ne numim Eul, ce voesce și cugetă.

NUMERUL FACULTĂȚILOR

§ 8. Condilac, cu toti sensualiștii, privesc la facultățile spirituale, ca la sensațiuni transformate. Noi incepem, dice el, a simti, și acastă impresiune primară, desvoltându-se, devine o atenție, comparație, giudeț, reflecție, imagine, rationament, placere, voință etc.; după cum și firul de grâu, măcinându-se, se convertește în făină și apoi în pâine. Ci acastă teoriă nu este veră; fiind că voința de multe ori se opune plăcerii, și sensațiunea nu explică cugetarea. Din contra cugetarea are capacitatea de a să 'nalță deasupra sensurilor.

Alții, admitând o distincție între facultatea sensațiunei și a activităței, negă existența proprii și originală a inteligenței. După unii ca acestia, ideile sunt sensațiuni, pre care operatiunile facultății active le distins. Acastă teoriă își are sursele sale în aceeași sensibilitate, în teoria lui Condilac.

Puterile spiritului diferă, ca și operatiunele, ce le reprezintă. Precum noi nu putem să unificăm cugetarea cu voința, nici voința cu sensațiunea, tot-astfel își nu vom pute confunda facultatea activității cu a inteligenței, nici pre acesta cu sensibilitatea. Ci ori că de distinție între sine ar fi facultățile spiritului, ele sunt strins legate unele cu altele și nu pot lucra într-un mod de izolare.

Sufletul în întregul său este prezent și nu există circumstanță în viață, unde el, simtind, nu cunoște și nu ar fi în activitate voluntarii până la unu gradu ore-care.

Aceste ni demonstră, că între operațiunile psihice ale omului există fapte sensibile, fapte intelectuale și fapte voluntare sau acțiuni; și *sufletul pentru acesta posede trei facultăți fundamentale și distincte: a) sensibilitatea sau facultatea de a simți, b) inteligența sau facultatea de a cunoaște și c) voluntatea sau puterea de a lucra.*

SECTIUNEA INTIA

DE SENSIBILITATE

SENSIBILITATEA.

Puterile spiritului nostru intră în găcă tot de odată; și când noi punem în exercițiu unu act de sensibilitate, el este accompagnat până la unu gradu ore-care de acte din partea inteligenței și a activității. Ci sensibilitatea este ace facultate, care își agăunge plenitudinea desvoltării sale încă din frageda giuneță. Giuneța omului dispune de unu număr de idei forte restrinsă și energia puterii active are pentru dânsa putină intensitate. Numai impresionarea, bucuria, tristețea, aversiunea, indignația, teroarea și cu o vorbă emoțiunile psihice sunt agitate în o asemenea etate și au gradul cel mai posibil de desvoltare. Admitând unu asemenea ordin a espunerii fenomenelor psihice, noi definim sensibilitatea, ca *pre o facultate, prin care spiritul, intrând în contact cu non-eul, se impresionează de obiecte și se interesează de dânsle.*

În respectul unei asemenea definiții a sensibilității noi putem clasa fenomenele ei în două serii de fapte distincte: *în sensații și sentimente.*

CAPITUL I

SENSAȚIUNELLE ȘI ANALISA LOR.

§ 1. Negligend partea fizică a fenomenelor, noi considerăm numai partea, pe carea spiritul o are la simuirea unui obiect. Când noi suntem cu atenție asupra poziției psihice a omului la simuirea unui obiect, observăm, că spiritul nostru se impresionează

și acéstâ impresiune se numesce în psichologiâ sensatiune. Prin urmare sensatiunea este impresiunea spiritului de obiecte și tot-o-dată actul primariu și cel mai elementarîu a spiritului.

Organele sau mișlocele, prin care spiritul se pune în contactu cu non-eul și prin care el capâtă impresiunile psichologice aŭ sensatiunile, suntu în numeru de cinci. Prin sensul pipâirei noi căpâtâm sensatiuni, privitorie pre rezistențâ, intindere, formâ și temperaturâ; prin sensul audirei noi căpâtâm impresiuni de sonuri; prin sensul viderei noi avem sensatiuni, privitorie pre intindere, formâ și colori, aŭ mai bine dicênd, pre intinderea coloratâ; prin odoratû noi ne impresionâm de odori aŭ mirôse; și imfine prin sensul gustului noi căpâtâm sensatiuni, privitorie pre apetitû.

Spre a căpăta impresiunile, provenite dela diferitele proprietăți a corpurielor, spiritul pune în giocu de-o-datâ mai multe sense. El la viderea unui obiect pune în giocu, considerând calitătile acelui obiect, două, trei și pînă la patru sense de-o-datâ. La audirea, spre exemplu, a unui son, el pune în giocu sensul principal a audirei; și pentru ca să capete sensatiuni și despre alte proprietăți a acelui son, el îndreptă viderele, spre a distinge distanța dela locul agitării sonului și pînă la urechia auditòriâ; la prima videre a unui cașcavalu, spiritul pune în giocu sensul viderei, spre a distinge proprietățile formeî colorate, *pipâirea*, spre a distinge calitătile rezistentei și a pondulu, *odoratul*, spre a simti mirosl și imfine *gustul*, spre a căpăta sensatiuni, privitorie pre acest sensu. Si cu tôtâ concurența mai multor sense, spre sensatiunea deplinâ a diferitelor proprietăți a unui obiect, noi trebuie să recunoșcem tot-de-o datâ, că suntu clase de proprietăți, care apărtesc numai unui sensu, și că concurența sensurilor are locu numai pentru rationamentul, că obiectele continu în sine proprietăți de diferite naturi.

Din cele dîse se vede: că tótâ sensatiunele spiritului umanu provinu dela sensatiunele palpatulu, a viderei, a audulu, a odoratulu și a gustulu și că la sensatiunea unui obiect se punu în giocu de-o-datâ unul pînă la patru din sensele noastre.

N.B. In sensatiuni trebuie a face distincțiune între elementul sensualu de cel sentimental și intelectualu, ce vinu în urma sensatiunelor, provenite de la diferitele proprietăți a obiectelor. Sensatiunea nu poate fi confundată cu sentimental și perceptiunea; și prin urmare, capacitatea sensatiunei trebuie în formarea unei perceptiuni

și în simtirea unui sentiment să ocupe locul intuii și ea poate fi socotită, ca facultatea ce mai este remâna a spiritului, care pune în contact pre Eul nostru cu non-eul.

CAPITUL II

SENTIMENTELE ȘI ANALISA LOR.

§ 1. Când sensele transmită în spiritul nostru nisice sensațiuni așteptări plăcute, atunci el capătă plăcere, se bucură; el amesește obiectul, ce l-a cauzat asemenea impresiuni, îl doresce, regretă perdereea lui și speră să-l redobândească. Când însă spiritul din observația unui obiect capătă impresiuni neplăcute, atunci se întristă și suferă; îl cuprinde ură, aversiunea și teroarea. Când în fine spiritul se afectă de un bine așteptat de un reu, ce-l prestă, atunci el se animesește și se irita. Acum plăcerea, disiplăcerea și animarea spiritului pot fi privite, ca sentimente radicale, și din dânsenele pot fi deduse toate simțurile omului, care se numesc sentimente, pasiuni așteptări inclinări sensibile. Prin urmare, *sentimentele suntă a două serii de fapte psihice a facultății sensibile și o mai departe dezvoltare a sensațiunilor.*

Ce mai superficială analiză a sentimentelor nu arată chiar, că numai sentimentele radicale, pasiunele originale a spiritului, ce lui îi vin după observația imediată a obiectelor, sunt pasiuni așteptări simple; în ore ce toate celelalte sunt provocate nu numai de facultatea sensibilității, ci și de intelectualitate. Să luăm, pentru exemplu, teroarea și speranța. Ce este speranța? Credință în realizarea unui bine, ce spiritul doresce. Ce este teroarea? Credință în aparierea unui reu, de care spiritul se teme. Așa dar speranța și teroarea sunt sentimente, ce contin tot-de-odată elementul intelectualității și a sensibilității.

Fie cine poate observa legătura strinsă, ce există între amările și plăcerile. Un obiect nu îi face plăcere, dacă el nu este amărit de noi, și noi nu putem nimic să amărim, dacă nu avem mai întuitorii plăceri despre acea, ce amărim. Cea ce nu demonstrează, că elementele compunătoria sentimentelor sunt numai sensibilitatea cu intelectualitatea, ci și insușirea sensibilitatea în diferitele sale grade de dezvoltare.

Sentimentele, privite în sine insuși, se pot să socii ca simple și complexe. Sentimentele simple sunt pasiunele imediate a

sensatiunelor, în ōre-ce sentimentele complexe suntă o mai departe desvoltare a pasiunelor imediate și tot-o-dată o acțiune a doile facultăți aŭ elemente distințe.

Fómea, setea, morbul și satisfacerea cerintelor corporale, precum și sentimentele, provocate de nisce condițiuni esteriórie de eul nostru, formésê o clasâ de pasiuni, numite in psichologiâ *pasiuni aŭ inclinatîuni fisice*. Ele suntă mai tóte comune ómenilor și animalelor și compună clasa ce mai inferióră a sentimentelor nóstre.— Pre de altâ parte, amórea spre scientâ, spre arte, curiositatea, ambi-tiunea etc. suntă *o nouâ clasâ* de pasiuni psichice, care avînd de comun cu pasiunele fisice sensibilitatea, diferescu între dâNSELE prin acea, că ele, fiind provocate de sensibilitate, ceră in desvoltarea lor concursul intelegrinței. Ele suntă comune tutulor ómenilor, și modul lor de desvoltare se conditionésê cu gradul de desvoltare a intelegrinței. Imfine amórea spre bine, amórea de Dumnezeu cu pietatea, amórea amicalâ, maternâ și sesualâ, patriotismul, recunoșcența și cu o vorbâ tóte sentimentele, numite nobile, suntă sentimente, care compună pre *clasa a trea* a pasiunelor și din care unele pônî la unu gradu óre-care suntă comune ómenilor și animalelor. Aceste sentimente formésê clasa a trea a pasiunelor aŭ a inclinatîunelor umane și se numescu *sentimente, pasiuni aŭ inclinatîuni morale*, a căroră motuoriu aŭ provocătoriu este, nu intelegrința, nicăi corpul, ci inima.

Privind, așa dar, la facultatea sensibilității din punctul de vedere a sentimentelor, ce ea manifestésê și observând sentimentele nu in sine insuși, ci in raportul organelor, ce le execută și a facultătilor spirituale, ce le conditionésê esistența, ele potă fi clasate in sentimente fisice, intelectuale și morale.

N.B. Multă sub divisăsê aceste clase a sentimentelor și privescă la vicii, la negațiunea sentimentelor espuse, ca la o noă seriă de sentimente și clasasê sentimentele in șese clase, distințe unele de altele. Ci astă sub împărțire a sentimentelor nu și are realitatea sa și facultatea sensibilă nu contine in sine capacitatî speciale pentru execuțarea lor. Omul nu e compusă din unu corpă și unu nou-corpă, din o intelegrință și o non-intelegrință și in fine din o inimă și o non-inimă. Din contra aceste facultăți in omu suntă unice, și omul manifestésê sentimente, privitorie pre partea afirmativă a acestor facultăți și tóte părutele sentimente contrarie suntă o simplă privatiune

a lor, precum și negatiunea esistentei în metafizică este o privatiune a afirmatiunei.

CAPITUL III

PRIVIRI GENERALE ASUPRA SENSIBILITĂȚEI

CARACTERUL SENSIBILITĂȚEI CA FACULTATE.

§ 1. Multă timpă și său prescrisă sensibilității caracterul de pasivitate și a argumentatului, că sensibilitatea este o facultate pasivă. Este fără gând, că sensibilitatea începe activitatea sa prin pasivitate, ci o finescă apoi prin activitate. Ama, a simți nu insamnă a fi pasivă, ci din contra a lucra, a manifesta în afară acea, ce spiritul simte cu ocazia unei sensații. Așa dar din facultatea sensibilității numai sensația poate fi calificată cu caracterul de pasivitate; simtirea însă este curată activă. Pre lungă acestea mai adăugim, că acest caracter este comun și altei facultăți; inteligența insuși începe acțiunea sa prin a deveni mai întâi pasivă.

Din contra, *contactul poprui a sensibilității este de a fi interesantă și impresionatoră*; pentru că numai sub o asemenea condiție ea poate exista.

DISTINCTIUNEA SENSIBILITĂȚEI DE CELELALTE FACULTĂȚI ȘI RANGUL EI INȚEE DĂNSELE.

§ 2. Precum nu se pot confunda fenomenele diferitelor facultăți, tot astfel și nu se pot confunda și insuși facultățile. Locke și Condillac, admitând o singură facultate, ei confundă sensibilitatea cu inteligența și activitatea. Din aceea, că un act a sensibilității provoacă imediat pre un altul a inteligenței și a activității, nu urmărește, că se pot confunda și insuși facultățile, ce le operă. Noi cunoaștemuori forte chiar, că a simți e cu totul altceva, de a cunoaște și a voi, și că acția sensibilității se efectuează prin o facultate specială de acea a inteligenței și a voinței. *Sensibilitatea, prin urmare, se distinge de celealte facultăți prin simpla comparație a fenomenelor sensibile cu fenomenele intelectuale și voluntarii.*

Unii filosofi moderni, punându-și de bază principiu, că numai sensibilitatea în cunoaștere are dreptul la un fenomen psihologic voescu, ca inteligența să precedă sensibilității și acestia să fie rangul al doilea. Alții, pre de altă parte, admitând, că voința este facul-

pacitătilor, ce formăsă perceptiunile spiritului, în clasa celor, ce le modifică și în clasa capacitatilor conservatoare și creatrice.

CAPITUL I

CAPACITĂTILE PROCURATIVE

CONSCIENTĂ ȘI ANALISA EI

§ 1. Noi am vedută, că conscientă este capacitatea, prin care noi ne cunoșcemă pre sine. Ea nu revelă capacitatele și operațiunile spiritului nostru, nu manifestă facultățile lui și în fine esistența și atributele fundamentale a persoanei omului, adică identitatea și simplitatea. Conscientă mai are propriu și acea, că ea acompaniază pretoce facultățile spiritului și chiar are conscientă de sine insuși. Eu nu pot nicăi simti, nicăi percepe, nicăi să mă imaginesc, nicăi chiar să am conscientă de mine insu'mă, fără ca să cunosc, că asemenea acte se petrecă în mine și au locă în spiritul meu. Pentru acăsta unii din filosofi au conchisă, că conscientă nu este o capacitate a cărei putere specială a spiritului nostru, ci numai o formă a vieței intelectuale și o condiție generică a tuturor facultăților. Noi însă, mantinând opiniunea, ce am exprimată, adăugimă, că *conscientă este capacitate a spiritului, ce nu procură cunoșcente, privitorie pre esență și proprietățile Eului.*

Conscientă la începutul funcționării sale este obscură și confusă; ea nu poate să prezinte într-un modă chiară și distinctă cea, ce simte și observă în spiritul nostru, decât în urmarea unui actă nouă din partea conșcientei, care se numește *reflexiune*. *Reflexiunea, prin urmare, este gradul mai naltă de dezvoltare a conșcientei și apreciasă cele, ce se petrecă în spiritul umană.* Ea, mai adăugimă, este instrumentul necesară a conșcientei despre omă și numai prin mijlocul reflexiunii noi putem să percepemă nuanțele delicate a vietii interioare, constatație de conșientă, și pentru acăsta reflexiunea trebuie să fie privată numai, ca actă a conșcientei și nu ca capacitate separată, precum a cărei credută mulți psihologă.

§ 2. PERCEPȚIUNEA ESTERNĂ ȘI ANALISA EI.

Percepția esternă, astăzi faptă psihică atât de ordinari și în aparență atât de simplă, este una din capacitatele, ce au ocupată mai mult timpă pre filosofi și au dată locă la diverse teorii. Intre dife-

ritele sisteme , ce aă presentată teorii despre perceptiunea esternă , noă cităm pre cele următoare , ca mai importante :

a). Teoria *ideilor representative* , care s'aă inventată de Democrit , s'aă desvoltată de Epicur și Lucretiu și 'șaă avută representanții săă pônă in timpurile moderne . După acéstă teoriă , noă nu cunoșcem corpurile și proprietățile lor , de căt prin intermediarea imaginelor , aă a ideilor , ce le reprezintă . Ca o mai departe desvoltare a acestei teorii , se poate socoti și teoria lui Malebrans despre *visiunea obiectelor in Dumnezeu* . Malebrans consideră intelegerința divină , ca ună centru , aă ca o oglindă , in carea noă percepemul totă obiectele și negă , prin urmare , și el esistența perceptiunii esterioare . Noă insă din partea , intrebâmpă pre Malebrans și pre partizanii teoriei ideilor representative cum se explică esistența diferitelor priviri istorice asupra obiectelor și chiar realitatea teoriilor diverse asupra perceptiunii esterne ?

b) Sistema lui Condilac , care explică perceptiunea eternă prin *sensatiunea transformată* . Acéstă teoriă preteinde , că perceptiunile noastre nu suntă , de căt aceleși sensațiuni a obiectelor , și că tot acea , ce se numesc perceptiune eternă , este o transformație a sensațiunilor . Teoria lui Condilac , după cum videm , recunoște in fondul fenomenelor capacitatea in cestiu ; le numesc insă sensațiuni transformate și prin acesta el recunoște tot-o-dată pre ne simtite și capacitatea perceptiunii esterne .

c) Doctrina D. Toma Reid , refutând și anulând teoria sensațiunilor transformate , aă restabilită perceptiunea , ca pre o capacitate specială și 'iau prescris rangul săă in ordinul celor alalte capacitați a spiritului . Ci și acéstă doctrină nu explică și nu analizează fenomenele perceptiunii esterne ; ea mai bine dicând , le descrie și fisără locul lor in ordinul celor alalte fenomene a Eulu .

Noă insă , cari nă am propusă , nu de a refuta teoriile diferitelor scoli asupra perceptiunii esterne , ci de a o defini , a o analiza și apoi a'ă arata posibilitatea ei in ordinul capacitaților facultății intelectuale , trezem de adreptul la perceptiunea eternă și o definimă privind'o in sine insușită și in natura ei .

Perceptiunea eternă , fiind privită , ca o capacitate a spiritului nostru , este puterea , carea procură Eulu prin mijlocul sensurilor cunoștență non-eului fizică și se poate socoti tot-o-dată , ca o mai de parte desvoltare a sensațiunilor spiritului , capabile de a obiecte .

Sensurile procură spiritului nostru diferitele sensații, provocate de diversele specie de proprietăți a obiectelor. Sensațiunile sunt, după cum am mentionat, cele întări impresiuni a spiritului, privitorie pre proprietățile obiectelor, și totale sentimentele, precum și percepțiunile, ce ne ocupă, nu se ivescă pre arena activității spirituale, de căt după acțul primar a sensației; adică după impresionarea spiritului, provenită dela contactul Eulu cu non-eul fizic. Percepțiunile, prin urmare, externe sunt fenomenele ce se conditionează cu sensațiunile noastre despre obiecte și nu se manifestă, decât în urmarea unia a celialalte sensații.

Așa sensațiunile, capătate prin palpătură, nu devin percepții, decât în urmarea unei impresionări a spiritului de nicio sensație, privitorie pre palpătură, și a unei noi proceduri din partea spiritului, care constă în concursul memoriei și a rationamentului. Concursul acestor capacitații face pre spirit, ca, la sensația unei proprietăți de palpătură a obiectelor, pre de o parte să rechiteme în revizuire toate notiunile identice, de care dispune spiritul, iar pre de alta să percepă și apoi să exprime raporturile dintre sensația în cestiu și notiunile proprii a spiritului. Si această procedură, care exprimă pre percepțiunile noastre în raport cu proprietățile obiectelor păstrate, are loc în cestiunile, privitorie pre percepțiunile obiectelor în proprietățile lor de rezistență, întindere, formă și temperatură.

Sensațiunile viderei se desvolta prin agiutorul capacitaților citate și agăungă la a deveni percepții, privitorie pre raporturile de distanță și întinderea colorată a obiectelor. Spiritul la viderea coloarei și a distanței obiectelor, aduce prin agiutorul memoriei pre arena activității sale notiunile generale despre distanță și coloare și numai în puterea concursului capacitații rationamentale, el percepă, că obiectul observabil este departe sau aproape, de o coloare deschisă sau închisă, etc.

Sensațiunile audierii, fiind în expresiunea lor generală simple, procură spiritului prin agiutorul memoriei și a rationamentului percepții tot de aceași natură despre sunuri. Sensațiunile acestui sens prezintă spiritului o impresiune sau altă despre sunul auzit, și memoria cu rationamentul face pre Eu se percepă, că sunul auzit există, și că el este totuș-o-dată unu ton sau numai unu son. Dacă sunul încestiune este unu ton, o expresiune precisă a obiectului, atunci spiritul tot prin agiutorul memoriei și a rationamentului

percepe diferitele luī nuante, și, în puterea unei mai departe proceduri a facultăēi intelectuale, el exprimă chiar, că acestuī sunuī apârțină la atare speciă de tonuri.

Tot astfel se intemplă și cu perceptiunile, provenite dela sensatiunile odoratului și a gustului. Ele, ca și perceptiunile obiectelor, provocate de sensatiunile sensurilor palpatului, a viderei și a audului, au necesă de memoriă și rationamentuī și nu se formă, de către prin concursul acestora.

Trebue să observăm, că perceptiunile, privite in sine, nu sunt apte pentru diferite specie, precum chiar și capacitatea, numită perceptiunea esternă, nu poate să fie socotită ca complesă, ce ar contină in sine mai multe grade de dezvoltare și unuī număr de ore-care de funcționări, privitorie pre diferitele specie de fenomene perceptibile. Fenomenele, ce reprezintă pre capacitatea perceptiunei externe, sunt de aceași natură. și ele, dacă potuī să admită ore-care specie, apoi acăsta numai in respectul sensatiunelor, ce le provoacă in spiritul nostru. Din contra, noi trebue să afirmăm, că capacitatea, reprezentată prin fenomenele perceptiunei obiectelor, este simplă și ea nu procură spiritului, decât fenomene identice, provenite numai de la sensatiuni diverse. Aceasta se poate vedea și din concursul sensuriilor spre verificarea și îndeplinirea diferitelor sensatiuni. Când noi suntem lipsiți de sensatiunile, proprie unui sensu, noi nu suntem in totul privat și de perceptiunile respective la unuī asemenea sensu; când noaī ni lipsesc sensul viderei și prin urmare și sensatiunile proprie lui, noi nu suntem in totul privat de perceptiunea distanței și a intinderei colorate; și acesta pentru ratiunamentul, că ratiunea nu dă până la unuī gradu ore-care notiunile generale a sensului, de care suntem privați.

Tot aici e locul de a face distincție între perceptiunea esternă, sensatiune și sentimentu. E prea adevărat, că una și aceeași sensatiune provoacă în noi de-o-dată doar acte spirituale, o perceptiune și unuī sentimentu; aşa la vedere unuī tablou noi cumpătam de-o-dată o placere și o perceptiune. Însă nu e mai puțin adevărat, că aceste doar fenomene sunt distincte, și nu potuī fi prescrise unea și același principiu. Aceasta se poate proba prin aceea, că nu tot-de-una se provoacă în noi amândouă aceste acte și noi de multe ori simtim, fără să cunoșcem și cunoșcem, fără să simtim.

Perceptiunea esternă este, după cum văd, cel mai intiuī și

elementariu actă a facultății intelectuale, care se provoacă de diferențele sensațiunii, căpătatea dela obiecte, și se formă prin agitorul memoriei și a rationamentului; ea este simplă și foră de specie și nu se poate confunda cu sentimentele și sensațiunile.

R A T I U N E A

§. 3. NB. După ce am vorbită despre conștiință și percepția ea exterioră, ca despre nisice capacitate, ce formă cunoșcentele spiritului nostru, aici e locul să se expună și capacitatea, carea nu procură cunoșcente non-eului metafizică, și carea se numește ratiune. Ci această capacitate intelectuală supremă, care ne pune în contact cu Dumnezeu și ne revelă cauzele și principiile supreme a universului, nu poate să fie spusă cu succes, decât numai când vom avea cunoștință originei ideilor noastre; ceea ce ne face, ca să ne abstinem aici dela expunerea ratiunei și să ţădăm un loc mai convenabil,

CAPITUL II

CAPACITĂȚILE INTELECTUALE MODIFICATRICE

ATENȚIUNEA ȘI ANALISA EI

§ 1. Când ni preștează un camp întins de obiecte, când noi observăm fără distincție și cu un ochi superficial totale acele obiecte, atunci în noi nu are loc niciodată o acțiune psihologică și cu preferință intelectuală. Diferitele obiecte nu atrag spiritul nostru și niciodată singure de sine și fără de voință noastră să afectioneze aplicațiunea lui; ele cu inspirarea lor pot să provoace numai un singur simț de placere sau displaceare; și înțelegința, cu totale aceste, rămâne fără de activitate, și după un timp ea nu și poate da cont despre acea, ce a învățat. Cunoștența obiectelor, precum și diversele suvenire a spiritului nu au loc, decât numai, când spiritul observă cu distincție obiectele, ce-i presta.

Când spiritul se concentrează cu diversele sale capacitați asupra unui obiect; când el vine într-un mod voluntar asupra fiecărui obiect, spre a studia amănuntele lui; atunci această direcție voluntară a spiritului spre un obiect, această aplicație sau concentrare a spiritului, spre studiul obiectului în ceea ce este, se numește *atenție* (de la tendere ad). Și prin urmare, *attenția este acția psi-*

chicū, prin care noi aplicāmū cu vointā și activitate una din capacitatele intelectuale, spre studiul unuă obiectū de terminatū.

Aplicatiunea spiritului asupra obiectelor, asupra non-culuī, se numește, noi am vîdută, atentiune; tot același actă, tot aceași capacitate, când tinde a să aplique la studiul Euluī nostru, când spiritul voește asă studia pre sine insușī și a'și intărce activitatea asupra sa insușī, atunci ea se numește *reflesiuue*. *Reflesiuue*, prin urmare, este atentiunea spiritului, indreptată asupra sa insușī.

Caracterul atentiunei este de afi cu preferință voluntariā. Noi nu suntemă atentivī, de căt în momentul, când voimă și asupra obiectelor, ce voimă. Fie-care obiectă, ce nu escită curiositatea nôstrâ și nu presintă nisice condițiunī, ce ar pune pre spirită în poziune a'l voi și asă interesa de dânsul, acel obiectă nu poate să atragă nicăi atentiunea spiritului nostru. Pre de altă parte, caracterul atentiunei, în urmarea aplicatiunei spiritului cu vointă a supra realităței, este de afacere pre spirită să fie gravă, seriosă, prudentă, capabilă de afaceri mari și de speculațiuni nalte. Si numai în puterea unuă asemenei elementă, din caracterul atentiunei spirituale a Euluī nostru, se poate explica posibilitatea verităților reale, care la ce intia observațiunea lor se presintă spiritului atât de complicate și ne inteligeibile.

Atentiunea, având de caracteră condițiunea de afi efectuată prin vointă și de a face pre spirită seriosă, atrage după sine următoarele trei fenomene, care suntă efectele principale ale acestor condițiunī a aplicării atentiunei.

a). Că spiritul în momentul acțiunei sale atentive este exclusiv și el nu poate chiar a intărce atentiunea sa asupra mai multor obiecte de-o-dată. Obiectul, ce aștrăi pre spirită prin calitățile sale observabile, dispune chiar de dânsul pentru momentele, ce spiritul se decide afi atentiv și asă aplique la studiul lui, cu toate elementele caracteristice, ce suntă proprie atentiunei.

b) Atentiunea face ideile nôstre distințe, precise, chiare, și prezintă spiritului posibilitatea de a distinge în obiecte nisice proprietăți și nuanțe, pre care observațiunea superficială nu le poate nota. Fără de atentiune, spiritul nu poate avea, decât nisice perceptiuni vagi, care suntă de unuă caracter confuză și în curând chiar și dispară din avutul său; cunoșcente, capabile alături cu atentiunea nicăi potă avea numele de cunoșcente. De acea atentiunea poate fi comparată cu unuă

microscopă, care măresce obiectele și descopere în dânselă nuantele cele mai fine.

c) Infine atențunea este una din condițiile reminiscente, și fără de atenție noastră nu putem să rechiemăm pre arena spiritului unuia obiectușor-care observat. Noastră în momentele unei comvorbiră atențive nu putem nota ora, ce ne interesase de a pleca; când noastră însă studiem unuia obiectușor cu atențune și diferențele lui proprietății atragă atențunea spiritului nostru, atunci acel obiectușor face parte din avutul spiritului nostru și de acea el îl poate rechiama pre arena activității spiritului în momentele, când voiesce.

Aceste ni demonstrează, că atențunea, ca capacitate, a spiritului, impune Eului nostru de a fi mai seriosă și tot-o-dată de asemena aplicată cu voință asupra obiectelor; și indată, ce aceste condiții se realizează în studiul atentivă a unui obiectușor, spiritul devine exclusiv și concentrat numai asupra obiectului de studiu; el capătă nisice idei chiară și precise despre obiecte și infine el este în poziție de a dispune, conform voinței sale, de obiectele, ce el le poate poseda în urmarea atențunei.

COMPARAȚIUNEA ȘI ANALISA EI

§ 2. După ce am studiată aplicația spiritului la unuia obiectușor aparte; după ce am văzută modul, cum spiritul se aplică în studiul fiecărei realități separate; și am indicată și la capacitatele, prin mijlocul căroră el manifestă unuia fenomenă sau altul, venind acum să spunem modul și să arătăm capacitatele, prin mijlocul căroră spiritul capătă noțiunile de asemănare și diferență între obiecte. Si acastă capacitate, ce procură spiritului nisice asemenea noțiuni se numește capacitatea comparativă.

Când spiritul voiesce să află diferența și asemănarea între două obiecte; când el compară, atunci el se aplică la două obiecte de o dată și este atentivă de-o dată asupra amandură, sau, mai bine spus, el studiază în succesiune imediată diferențele raporturi a amânduror obiectelor, ce compună pre studiul său comparativă. De aici putem conchide, că comparația este ace capacitate a spiritului umană, care, prin mijlocul duplicării atențunei, studiază raporturile dintre două obiecte.

Aceste ni probă, că comparația are esențialmente același ca-

racteră cu atențiușea ; adică, că ea este o operatiune voluntariă, care se conditionează în totul cu voința spiritului nostru , și care trece la aflarea și cunoșcerea diferențelor raportură numai în urmarea unei decisiuni din partea spiritului pentru asemenea actă ; și al doilea, că comparațiunea între două obiecte așadar idei, face pre spirită de astăzi seriosă, ca și în atențiușea ; aici însă trebuie să mai adauge și acea, că în comparațiune spiritul, executând un actă după a atențiușei, el trebuie să duplice seriositatea și concentrarea sa.

Capacitatea comparativă este și formatorul ideilor noastre de mărime, micime, superioritate, imferioritate, egalitate, proporție, schimbare, progresă etc. Capacitatea comparativă intervine în gândurile, prin care noi intrăm în două idei, ideea de subiect și atribută, și apoi ne pronunțăm, că aceste două idei concadă între sine sau nu ; și în fine comparațiunea dă exactitate și precisiune cunoștenelor noastre și prin mijlocul asemănării și a contrastului noi distingem obiectele între sine. Acum videm chiar, că comparațiunea are un caracter voluntar și seriosă și că ea procură spiritului o serie de idei distincte de a celor alalte capacitatăți.

N.B. Trebuie să observa, că comparațiunea, cu tot ce că procură spiritului percepțiunea de raporturi a obiectelor, ea nu poate fi confundată cu percepțiunea, ce exploră realitatea, și prin urmare să fie privată, că o capacitate, a cărui misiune ar fi de a procură spiritului cunoștențe, privitorie pre una din laturele realității. Comparațiunea rămâne tot ce o capacitate, ce stă reformă cunoștențele procurate spiritului de percepțiune ; și dacă ea pare, că adaugă în mintea noastră nisice noște cunoștențe despre obiecte, nisice percepții, privitorie pre diferențele raportură ale obiectelor între sine, apoi aceasta este un actă cu totul spiritual, prescrisă numai obiectelor de mintea noastră și neexistândă în esența lor. Pre lungă aceste, un actă a percepției Eului nostru se conditionează nu numai prin voință, ci și prin natura esențială a obiectelor, și noi nu percepem altfel și un obiect de către altă așa, cum el este ; în ceea ce actul comparațiunei este o operatiune cu totul voluntară și diferențele raportură, că noi le prescriem obiectelor, sunt nisice idei proprii spiritului nostru și ne există în natura obiectelor. Aceste argumente nu de mustă, că comparațiunea are un caracter distinct de a percepției și ea nu procură spiritului noște cunoștențe, ci numai stă reformă pre acele capătate.

ABSTRACTIUNEA ȘI ANALISA EI

§. 3. Percepiunea imbrățișasă, noī am vîdută, notiunele proprietăților obiectelor. Dacă, pentru exemplu, eū tin în mână ună fructă, prin mijlocul percepiunii eū cunoște forma, colorea, pondul, și odoratul aceluia fructă, și tōtē aceste idei partiale despre proprietățile fructului, suntă nisice notiuni concrete, care reprezentă în totalu pre substanță fructului; ideile insă de calități isolate și separate de concretul lor, care exprimă proprietățile obiectelor nu mai mult în materiā, ci în idea lor, și nu mai mult în adiectivile lor, ci în substantivele corespunzătoare acestora, se numescu idei *abstrate* și distincte de proprietățile obiectelor. Când spiritul disface fenomenele și proprietățile obiectelor de substanță lor; când el separă caracterele fugetive și variabile a obiectelor, care modifică și alterează experiența, atunci spiritul constituie pre fie-care fenomenă în starea sa fictivă de substanță, și limba, reproducând acăstă transformație a mintei, vine și face din adiectivă ună substantivă. Astfel că, după ce spiritul percepă, că ună *omă e bună*, el vine și apreciază acest fenomenă, acest mod de existență și, isolând calitatea de subiectă, face din *bună* ca calitate o abstractiune *bunătate*; și în urmarea unei asemenea operațiuni spiritul formează și exprimă găudețul: ună *omă e o bunătate*. *Abstractiunea*, după cum videm, este capacitatea, prin care spiritul separă veri-ce fenomenă de substanță și de cele-lalte fenomene și apoi substantifică fenomenele și li prescrie o realitate substantială.

Dacă inteligența noastră ar fi infinită, ca a lui D-Deu, ară imbrățișa de-o-dată totă realitatea și spiritul ar percepă într'un mod simultaneu atâtă fenomenele, cât și substanța lor; și dacă, pre de altă parte, obiectele ar fi simple și n-ar contină în sine substanțe și fenomene diverse, atunci dificultățile ar dispărea și abstractiunea, ca capacitate, cu toate fenomenele sale nu ar avea loc între proprietățile mintei umane. Ci insuficiența mintei umane, precum și complicitatea obiectelor reclamă necesitatea capacitatei abstractiunii, care este o procedură simplă și forță des usată și care tot-de-o-dată concepe acțiunile spirituale a mintei umane. Când noi facem abstractiune, prin acăstă procedură împotriva difficultățile studiului nostru și punem fundamentalul tuturor procedurelor intelectuale.

Facultatea capacităței de a abstrage este fundamentalul tuturor studiilor noastre și noi, ca punct de plecare afie cără scientă, punemă una aă multe idei abstrate. Așa idea abstrată de *intindere* este fundamentalul *Geometriei*; idea abstrată de *mișcare* aă născută *Mecanica*; ace de sonă *Acustica*; și imfine spre acită incă ună esemplu, idea abstrată a *binelui* și a *răului* este principiul moralei și a tuturor scientelor, ce se raportă la dânsa.

Ci dacă abstractiunea, ca capacitate a spiritului, prezintă atât de avantage și este foarte usitată, ea are tot-o-dată multe inconveniente și des ne duce la pericol. Isolând proprietățile și fenomenele obiectelor de substanțele lor, noi de multe-ori uștămă diferitele raporturi, ce unesc concretul cu abstratul lor; și ce e mai gravă, noi acordăm acestor fenomene abstrate ună felie de esență substanțială, dotată de alte calități și proprietăți. Abstraciunea, usitată fără de rezervă, aă fostă cauza, că paganismul aă personificat puterile naturei, viciile și virturile omenilor; aă populat literaturele popoarelor la nascere i lor cu fantasme teribile și chiar ridice.

GENERALISATIUNEA ȘI ANALISA EI.

§ 4. Perceptiunile noastre suportă o noă metamorfosă în generalisatiune, carea aplică la o grupă de obiecte acea, ce pone în momentul generalisatiunei nu s'aplica, decât la fie-care din dânsale în parte. Așa spiritul, incepând prin a să formă idea de Petru, Paul, Ioan etc, agiunge imfine pone la a să fisa idea de umanitate. Si prin urmare generalisatiunea poate fi definită, ca o capacitate, prin care spiritul fisase ună modelu aă ună tipă, ce ar reprezenta o colecție de obiecte mai mult, sau mai puțin numerosă.

Formatiunea ideilor generale presupune trei proceduri mintali preexistințe, precum și capacitatele, ce le operă, care constau în perceptiune, abstraciune și comparație.

Prin perceptiune și abstraciune noi ni formăm ideile de proprietăți isolate și aflăm, pentru exemplu, că Petru este dotat de inteligență, sensibilitate și voință și are ună corpă, formată din materie; prin comparație noi ne asigurăm, că aceste proprietăți sunt comune lui Petru și lui George, lui George și lui Basiliu și așa mai de parte, pone când agiungem la une convinge, că facultățile spirituale, precum și corpul material sunt comune tuturor omenilor,

și că toate fintele, ce posedă nisice asemene proprietăți, formă umanitatea. De unde videm, că generalisatiunea nu se manifestă în spiritul uman, decât în urmarea fenomenelor, provenite dela capacitatele de percepție și comparație, și că ea constă în o mai departe dezvoltare a acestor două procedure și în abstragerea dela individ de totuș Acea, ce este individual și special.

Ideile generale se împartă după extensitatea și comprehensiunea lor. Când noi pronunțăm idea de om, atunci spiritul nostru exprimă acțiunea capacității de generalisare, care, constând în a face abstracție de proprietățile speciale a individului, exprimă o extensitate mult mai mare, de cât când ar pronunța idea de Român. Idea de Român este și ea o idee generală; face și ea abstracție de proprietățile individuale a românilor George și Basiliu, are însă o cuprindere multă mai mare, decât idea de om și o întindere mai restrinsă, de cât aceasta. *Extensitatea și comprehensiitatea ideilor generale sunt în raporturi inverse*; și în logică o idee generală imbrățișășă cu atâtă mai puține calități, cu cât ea are o extensitate mai mare.

Diferitele raporturi a comprehensității cu extensiunea ideilor, precum și a extensiunii cu comprehensitatea dău loc la o altă subîmpărțire a ideilor generale, care procură spiritului noțiunile de *familie, specie, gen* etc. Notiunea de familie este și ea o idee generală în raport cu celelalte, ce o compună, are însă mai puțină extensitate în raport cu specia, și este, decât dansă, mai comprehensibilă; pre de altă parte, notiunea de specie este mult mai comprehensibilă, de cât notiunea de gen, este însă mai puțină extensă, de cât aceasta. Cu vorbă, *generalisatiunea se fixează prin punctul nostru de plecare, și în diferitele noțiuni de generalisare ea se condiționează cu diferențele raporturii a extensiunii cu comprehensiunea*.

Generalisatiunea prescurtășă experiența și agiută memoria prin aceea, că noi în generalisare intrunim într-o singură idee mai multe noțiuni particulare, pre care noi n-am fi putut alță-minte a le retine în memorie, nici chiar a le căpăta, dacă lămuș fi tinută separată unele de altele. Ci ideile generale, prezentându-ni nisice asemene avantage în raport cu memoriile și cunoșcențele noastre, au totuș atâtea defecți, și ni indică numai trăsurile egale ale obiectelor, fără însă a ne face să cunoștem și diferențele dintre dansele. De aici totuș confuziunea și eroarele spiritelor speculative, care, neglijând

esperiență , se conduce numai de nisce principie generale , comfundându totul și prin urmare amâginduse in totul. Si cu tōte aceste generalisatiunea este așa de usitată de mintea umană , incât a fostu timpuri in viața speculativă a umanităței , cându esperiența și cunoscerea diferintelor dintre obiecte a fostu cu totul disprețuită.

N.B. Totu evul mediu a disputat cu ce mai mare ardore despre natura ideilor generale și a formulat diferite păreri in acestă cestiu. Realistii sustină, că ideile generale, numite și universale, aș in natură realități proprii , care le reprezentă , distinte de obiectele individuale. Nominalistii, pre de altă parte, argumentă, că ele suntu nisce simple nume , aș formule simple a mintei umane, care , n'aici nici o valoare de realitate. Vine, în fine, o altă scolă cu părintele Abelard in frunte , care , ne voind a nega in totul ideilor universale realitatea , li prescrie numai o realitate mintală , impusă de din afară , și le numesc pentru acesta conceptiuni a intelectintă ; și insuși scola , pentru acesta aș luat numele de conceptionalistă. Aceste opiniuni a filosofiei scolastice despre ideile generale suntu pre esclusive și unilaterală.

Că ideile universale suntu nisce conceptiuni a spiritului și limba vine și le esprimă , despre acesta nu se indoește nimine. Ci noi nu putem să negăm propriu acea , că aceste idei nu aș nimicu realu in natură , și că afară de intelectintă nu esistă , decât nisce individe , separate unele de altele și că trusurile de asemânare nu suntu , decât accidentale. De unde vină deci acele legi stabile și uniforme a naturei , ace permanentă de specie și genu in totu felul de realități , care constituie ordină și armonia in lumea fizică și morală ? Dupe opiniunea nostră , adeverata solutiune a problemei , privitoră pre natura ideilor generale , constă in acea , că ele suntu conceptiuni a spiritului , pre care vorbele servă a le exprima și că ele corespund afară de intelectintă la oare-care caractere constante și la oare-care relatiuni uniforme a obiectelor , care caractere și relaționi suntu distincte de elementele lor individuale.

RATIONAMENTUL.

§ 5. Indată ce spiritul s'aș formatu unu depositu de idei , procurat de perceptiune , și indată ce el leș transformatu pre fie-care prin capacitatea comparatiunei , a abstraciunei și a generalisatiunei , vine

după toate aceste rationamentul, care intru'nu modu' instintivu dă ideilor capatare o formă mai complicată, și care formă constă, așa în a intruni doare idei la unu locu și a forma unu giudețu, așa în a intruni mai multe giudețe și a forma unu rationamentu inductivu așa deductivu. Si aşa rationamentul este acea capacitate a spiritului, prin care noi intrunim doare așa mai multe idei într'unu giudețu și doare așa mai multe giudețe într'unu rationamentu.

N.B. Multă definescă capacitatea rationamentală într'unu modu restrinsu și o califică, ca pre o facultate, ce are de scopu *a estrage o veritate din alta*. Această definiție, exprimându mai ales rezultatul rationamentării, nu este tot-o-dată completă; și escludând unul din actele ei constitutive, care privesce pre intrunirea a doare idei între sine, exprimă numai acea parte a rationamentării, care intrunesce la unu locu mai multe giudețe.

GIUDEȚUL ȘI ANALISA LUI

A). Când spiritul dispune de unu numără óre-care de idei, și acestor idei el îi-aș datu diferite forme, atunci el prin mijlocul rationamentului vine pre-de-o-parte de a recunoșce esistența ideilor, ce compună avutul său, iar pre de alta a giudeca, dacă doare idei convinu între sine, și dacă între dăNSELE esistă óre-care raporturi. El recunoște, pentru exemplu, că idea despre D-Deu are o realitate și că ea e în acord cu idea de bunătate și că nu se acordă cu idea de nedreptate. Acum, recunoșcerea esistenței și a raporturilor, care există între idea de D-Deu și de bunătate, precum și nerecunoșcerea unor asemenea raporturi între idea de D-Deu și de nedreptate, se numește *giudecare*; iar propozițiile: D-Deu este, D-Deu este bunu, și D-Deu nu este nedreptu, care arată esistența și exprimă așa negă raporturile de recunoștere între aceste doare idei, suntu nisice fenomene, numite *giudețe*. Giudețul prin urmare este acel fenomenu a capacitatei rationamentale, prin care noi agăungem la a recunoște, că ideile Eului nostru așa o realitate și că între doare idei există așa nu esistă nisice raporturi óre-care.

Nu este necesară a insista asupra importanței giudețului și asupra rolului, ce el îl giocă în desvoltarea inteligeinței. Acea, ce e mai importantă, constă în a cunoaște, că proprietatea giudețului nu este numai, după cum pretindă unii dintre filozofi, perceperea rapor-

turilor, ce există între două idei. Această opinie presupune, că spiritul, ce giudecă, are în vedere două idei, pre care el le compară între sine și astfelii află raporturile, ce există între dânsene; ci unu asemenea caracteru a giudețulu pote fi recunoscutu pînă la unu gradu óre-care, și numai în raportu către giudetele, ce au în scopu raporturile dintre două idei; și el cade îndată, ce vomu avé în vedere giudetele recunoșcătorie numai de esistența ideilor. — Adeveratul caracteru a giudețulu este afirmatiunea, și când noi cugetăm, afirmăm, că unu obiectu este, adică există, au nu există. Spiritul numai cunoscce nisice idei óre-care prin mijlocul perceptiunei externe, a conșcientei și a ratiunei, el crede chiar și afirmă, că aceste idei suntu vere, că adică ele exprimă într'unu modu fideli realitatea. Această incredere viă și convictiune sigură este acea, ce constituie esențialmente actul rationamentalu, numit u giudeț.

Fără indoelâ, giudețul are locu în unele casuri sub o formă negativă; ci noi nu trebuie pentru acesta să impunem giudețulu unu nou caracteru, care nér induce în erori, privitorie pre adevăratale condițiuni a cugetării. Totu negatiunea contine în sine o afirmatiune și pentru acesta giudețul: *suflatul nu e materialu*, pote fi transformatu în: *suflatul e nematerialu*.

Aici e locul, de a compara giudețul cu idea și de a arata, că ele suntu inseparabile și cu toate aceste distințe dupre esența lor. Giudețul în adevăr constituie cunoștență, și idea nu e, decât elementul cunoșcientei; insă idea e unu elementu, care nu preexistă cunoșcientei și care nu se introduce în mintea noastră mai naente, de ce vomu forma unu giudeț. Giudețul pote cuprinde mai multe idei de-o-dată, fără a inceta de a fi unul; în óre-ce idea nu reprezintă în spiritul nostru mai mult, decât o cunoștență; și acesta pentru rationamentul, că în casul, când spiritul exprimă unu giudeț, nu efectuă, decât unu singuru actu mentalu, fără de a putea dice tot-o-dată, că el contine în sine și numai o ideă.

Când reflecția s'aplică într-unu modu mai rigurosu asupra giudețelor, nu intărchie de a distingui doare elemente; de o parte idea afirmată, iar de alta insuși afirmatiunea. Idea afirmată, trecând prin operațiunile mintale a abstracției, a comparației și a generalizației, dă locu la unu numeru de giudeți noăi; în óre-ce afirmatiunea rămâne neschimbătă. Spre a distinge idea de giudeț, limba

contine in sine expresiunile de propositiune și vorbă; ce intia reprezentă pre găudeț, iar adoăa pre ideă, luată în sensu restrinsu.

Recapitulând cele dîse, noi recunoscem, că caracterul propriu a găudețului este afirmațiunea și că găudețul este unu ce distinctu de ideă și cu tóte aceste ele suntu inseparabile unul de altul.

Din cele espuse urmăsă, că gădetul nu este o capacitate specială a inteligeției umane, ci o condițiune a rationamentului și tot-o-dată o condițiune, care are locu nunumai în percepțiune, ci și în fie-care actu psichologicu, ce ar ave de scopu a streforoma cunoșcente, capacitate din esplorarea realităței. Rationamentul gădecă nunumai noțiunile, aduse spiritului de sense, conscientă și ratiune, el apreciasă și actele abstraciunii, a comparațiunii și a generalizării. *Gădetul cu o vorbă, este legea universală a tuturor actelor, provenite dela facultatea intelectuală.*

INDUCTIUNEA ȘI ANALISA EI

B). Inductiunea, fiind acel fenomenu a capacitatei rationamentale, care are în scopu de a intruni mai multe gădete la unu locu, tinde asă nalta dela mai multe gădete particulařie la unu găudeț generalu. Acăstă procedură a capacitatei rationamentale, când ea induce, constituie și insuši natura fenomenulu rationamentalu, numită *inductiune*; și inducțiunea pote fi definită ca unu actu a capacitatei rationamentale, prin care spiritul în intruirea mai multor gădete și în concluziunea, ce voește a trage din dănsene, trece dela veritățile particulařie la o veritate generală.

In procedura inducțiunii spiritul prin mijlocul percepțiunii formăsă atâtă gădete particulařie, câte obiecte are de observat; și numai după ce spiritul rationamentésă intru'nă asemene modu asupra fie-cărui obiectu, trece la procedura inductivă, care constă, în a induce și a supune pre tóte obiectele de nisice proprietăți comune la o lege, care este insuši resumatul percepțiunii externe. Așa, pentru exemplu, rationamental inductivu din fizică: «că tóte obiectele suntu supuse legei gravitařiunii» nu s'ău avută locul în scientă mai naente, de ce spiritul aă percepă și aă gădecătă, că fie-care obiectu în parte își are punctul său de rasimă. Aceste ni demonstrează, că *caracterul rationamentului inductiv este în multe priviri egal cu caracterul găudețului*; și precum găudețul este o afirmațiune, tot

ast-feliū și rationamentul inductivū ; diferū numai in acea, câ giudețul este afirmațiunea unia aă mai multe idei ; in óre-ce rationamentul inductivū este afirmațiunea dupre putință a mai multor giudețe.

DEDUCȚIUNEA ȘI ANALISA EI

C) Rationamentul se manifesteșe și prin unu altu actu aă fenomenu psichicu, care se numesce *deductiune*. Esența acestui actu constă in a pleca dela causă, spre a agiunge la efecte ; in a stabili unu principiu, și apoă a verifica prin perceptiune elementele, ce'l constituie. Acăstă natură a rationamentului deductivū ni dă dreptul, de a'l defini și a privi la dânsul, *ca la o procedură, ce tinde, ca prin o veritate generală să giudece veritățile particularie și să intrunescă atributul propositiunei generale cu subiectul fie-cără propositiunii particularăi.*

Caracterul distinctivu a rationamentului deductivū este, de a procede intru'nū modu imversu, de cum aă procedatul rationamentul inductiune, și a admite o veritate ipotetică și tot-o-datā generală, cu care apoă giudecă pre fie-care veritate parțială, ce apartinește la specia verităței generale. Fie pentru exemplu, să admitemu, ca veritate generală, «*că toate obiectele suntu supuse la legea atracțiunei.*» Noi cu acest principiu, admisū de o cam datā dupre vointă, verificăm pre de oparte prin mișlocul perceptiunei externe, iar pre de alta prin mișlocul rationamentului, că fie-care corp se supune legei atracțiunei. Si Newton, inarmatū de acest principiu, sau lege universală, aă demonstrat, prin mișlocele rationamentului deductivū, că și fie-care planetă se tine in orbitul sūu in puterea legei atracțiunei. In deductiune, dupre cum videm, locul intiu il ocupă nu perceptiunea, ca in inductiune, ci imaginatiunea, care are de scopu a determina veritatea generală și perceptiunea cu rationamentul vine in urma procedurei ipotetice, verificând pre fie-care veritate particulară. Si de acea rationamentul deductivū se pote socoti, *ca unu giudețu, ce are caracterul de a afirma fie-cărui individu acea, ce privesce pre o clasă și o specie de verități și pentru acesta ea devine asti o procedură imversă rationamentului inductivū.*

IMPORȚANȚA ȘI ROLUL RATIONAMENTULUI ÎNTRU CAPACITĂȚILE SPIRITUALE

Rationamentul sub forma sa ce triplă, este unul din sursele, cele mai fecunde a cunoșcentelor noastre subiective. Să presupunem pentru un moment, că spiritul nostru este redus la anumită dispunere de capacitatea rationalentală și atunci vom văd, că el este desbrăcată de cunoștența presintelui, și a venitorului. Percepția insuși nu este un act acomplinit, de nu va fi acompaniată de rationament în formă sa de giudeț. Și absența rationamentelor inductive și deductive ne privește de tot felul de cunoșcente, ce aparțină la scientele positive și morale. Astfel, că *rationamentul cu formele sale de giudeț, inducție și deducție este condiținea inseparabilă și necesară a tuturor cunoșcentelor noastre.*

Pre de altă parte, insuși rolul rationamentului între capacitateile intelectuale este de o mare importanță și însemnatate. Niciodată o capacitate și cu preferință intelectuală nu să efectue acțiunea sa, de nu va fi precedată sau sucedată de una din formele rationamentului; și cu toate aceste capacitatea rationalentală rămâne distinctă de celelalte capacitați și noi nu putem confunda percepția esternă cu giudețul, ce are loc în fiecare act perceptibil, niciodată generalizarea cu rationamentul inductiv, ce este inseparabil de actul generalizării. *Actele respective intelectuale sunt, după cum am văzut, distincte și separate de rationament, și giudețul, inducția, și deducția sunt una din condițiile necesare a fiecăruea actului intelectual.*

CAPITUL III

CAPACITĂȚILE CONSERVATRICE ȘI CREATRICE

MEMORIA ȘI ANALISA EI

§ 1. Totuși acea, ce spiritul percepă, și percepă în conscientă, și totuși acea, ce el conservă și este în posibilitatea de a reproduce acea, ce aperceput, se efectuează prin o capacitate specială a spiritului, care are un rol propriu. Această capacitate are facultatea de a conserva și de a să formă imagini distincte despre totuși acea, ce spiritul a percep-

pută când-va în conștiință; și prelungă acestea ea este în poziunea de a reproduce și a rechiama, după voință, una din imaginele formate. Capacitatea, ce efectuă unuia asemenea rol și care conservă și reproduce ideile, ce au avut când-va loc în spiritul nostru, se numește *memoriă*. *Memoria*, prin urmare, este acea capacitate distinctă a spiritului, care are misiunea de a conserva și rechiama cele petrecute în spiritul nostru.

Caracterul propriu și distinctiv al memoriei este de a fi conștiințosă, și fără de o constatare din partea conștiinței a faptelor, petrecute în noi, spiritul nu este în poziune atât de a conserva vreuna din ideile noastre, cât și de a le reproduce vre-o-dată. Conștiința este una din condițiunile cele mai esențiale a memoriei și fără de participarea conștiinței în actele spiritului nostru, noi nu suntem în poziune de a dispune de atâte acte psihice, care se numesc *suvenire* și de a le rechiama, după voință, pe arena spiritului, spre a avea unuia altuia element al memoriei, care în psihologia părtă numele de *asociațiunea ideilor*. *Suvenirile în conștiință și ideile, venite prin asociațiune, sunt elementele constitutive a memoriei și capacitatea memoriei*, fără de aceste acte psihice, este unuia simplu nume, care nu are realitate.

SUVENIRELE ȘI ANALISA LOR

A) Formațiunea suvenirelor presupune unuia grad de care de atenție și pentru acesta noi trebuie să privim la suvenire, ca la nisecă percepțiuni trecute și rămase în spiritul nostru. Capacitatea însă, ce efectuă nisecă atari fenomene, este memoria cu proprietatea sa de a conserva totuști acele, ce cu conștiință se petrec în spiritul nostru. Spiritul în momentul, când percep unuia obiect, se impresionează de proprietățile lui, și acelui imprezintă lasă o imagine a obiectului în creierul nostri, care prin caracterul său determinat și natura suvenirelor. Deci *suvenirele*, după cum videm, sunt imaginele, rămase în spiritul nostru și care imagini își au existența conditionată prin vibratiunea nervilor, și motivată de impresionarea obiectelor; suvenirele se pot totuști socoti și ca parte a conservătoriilor memoriei.

Suvenirele se compun din trei elemente distințe: a) din credință în existența permanentă a obiectului, ce se conservă; b) din

imaginele obiectelor, conservate prin vibratiunea nervilor, care își au începutul din momentul, ce unu obiectă pentru prima-óră aș impresionat pre spirită și continuă de al impresiona în totă durata suvenirelui și în fine c) din noțiunea identității personale a spiritului, adică, din credință, că noi, căru avem suvenirele unu obiectă în modul, cum lém percepții când-va, suntem una și aceași personală.

ASOCIAȚIUNEA IDEILOR ȘI ANALISA EI

B) Unu altu elementă a memoriei, noi am quis, este de arechiema suvenirele prin o perceptiune analogă, aș prin o suvenire de o natură identică, aș cel putin analogă.

Fie-care conversație este o succesiune de mai multe idei, și nu există conversație, fără de succedarea unu numeră mai mare aș mai mică de idei. Hobbe, filosofă engleză, asistând într-o să o conversație, ce avea de obiectă resbeile civile, care a disolvat Anglia, aș audiu că unul dintre conversatorii aș întrebă despre costul unu dinariu română. Această cestiu la ce intia privire pare filosofului cu totul streină de obiectul conversației și susținută numai de unu capriciu asardos; ci când Hobbe aș refletată mai bine, n'aș intărjetă a descoperi causele unei asemenea cestiu și a îrcunoscere motivele, ce aș pus o pre tapetă. El aș observată, că printre unu progresă repede și mai ne simtă conversația aș desfășurată istoria trădării lui Carol I-iu; apoi aș descoperită, că această suvenire aș rechiama suvenirele persoanei lui Jesus Christ, trădată de Iuda în trei-decă de dinari; și prețul trădării în dinari aș cauza intrebarea comyorbitorului. Această proprietate a capacitatei, numită memorie, care constă în a rechiama și a aduce pe arena spiritului suvenirele unele prin altele, se numește *asociația ideilor*. Așa dar *asociația ideilor* poate fi definită, ca o proprietate specială a memoriei, prin mijlocul căruia spiritul rechiamă pe arena activității suvenirele unele prin altele.

Indată ce noi observăm cu atenție maniera, prin carea o idee se rechiamă de alta, noi descoperim, că această procedură este basată pe nisice raporturi secrete a conceptiunelor noastre. Aceste raporturi sunt foarte numeroase și noi aici citam pentru exemplu: timpul, locul, similitudinea, contrastul, raporturile dintre cauză și efecte, dintre principiu și consecință, dintre semnă și obiectul insenmată.

a) O asociatiune a ideilor , fondată pre simultaneitate, este acea, ce in studiul istoriei ni dâ posibilitatea de ani aminti faptele dupre sincronismă. Doă fapte, ce aă avută locă in acelaș timpă, se légă in spiritul nostru și suvenirele unuea rechiamă pre celalalt. Așa Cesar ne face să cugetămă la faptele lui Pompei ; Ludovic al XIV la toti scriitorii celebri a timpului său.

b) O localitate rechiamă localitățile limitrofe. Ună locă, care acum este fără importanță, incetând de a mai exista pentru noi ; dar când intru'nă punctă din impregnărimele lui aă avută locă ună evenimentă mare istorică, cine poate să nu reîmveie și să nu rechiamă suvenirele locului, acum uitată ? Si aici e totu secretul memoriei, numite, *locale* !

c) Nisice trasuri egale a fisiognomiei, aă o virtute, precum și ună viciu aunu omă ore-care suntă condițiunile cele mai satisfăcătorie, spre ani reproduce in memorie pre ună amică, aă pre ună cunoscută, ce dispune de nisice trasuri egale. Acăstă reproductiune a obiectelor prin o caracteristică comună se numește esociatiunea ideilor prin similitudine, și și are locul tot-de-una, de căte-ori spiritul întâlnesc ceva semină cu cea, ce el are intre suvenirele sale. In sfera retoricei acăstă asociatiune dă locă la metaforă , alegoriă și la tōte giocurile de vorbe, care formă o ocupatiune seriosă pentru spiretele , ce se ocupă cu forma cugetării.

d) Poetii aă numită pre furi *Eumenide*, adică deitele fericirei , pre marea négră , care cauza călătorilor periculele cele mai mari , *pontul eusină*, adică marea ospitalieră. Pre longă aceste , când noi vorbimă despre sclăviă, nise presintă dupre asociatiune idea libertăței ; când vorbimă despre resbele , ni vină in minte suvenirele unei păci . etc. Cu o vorbă, asociatiunea ideilor prin contrastă se efectuă ast-feliu , că noi, având in vedere ună obiectă, ni amintimă ună altul de proprietăți contrarie.

e) In tōte dilele idea despre ună părente ne duce pre o cale mutuală , pônă la a readuce pre arena cugetării diferitele idei despre fiil său, și vice-versa. Când noi videmă o carte, nu trecemă prin asociatiunea ideilor, când dela carte la arta imprimeriei, la autorul ei, când dela aceste la carte ? viderea efectelor și a cauzelor ne ducă prin mijlocul asociatiunei ideilor, basate pre raporturile dintre cauză și efectă, când dela cause la efecte, când dela aceste la cause.

f) Îmfine, pentru ca se videmă abundență și fecunditatea asocia-

tiunei ideilor, fundate pre raporturile dintre principiu și consecință, dintre semn și obiectul însemnat, e pre de așteptă să observăm limba umană, ca consecință a spiritului, aș să vedem un obiect, ca să nă aducem aminte de semnul lui între suvenirele memoriei noastre.

Aceste sunt condițiile principale, sub influența cărora se dezvoltă și se succedă diferențele noastre idei. Și e de observat, că asociatiunea ideilor, efectuată sub aceste condiții, servește spiritului numai spre mănuirea bună a unei conversații, ci și spre dezvoltarea a tot-felul de cunoștință.

IMPORTANTA VOINTEI IN RAPORTU CĂTRÉ MEMORIÁ

§ 2. Suvenirele potu prin asociatiunea ideilor să se prezinte pe arena spiritului și fără de concursul vointei. Îndată însă, ce aceste suvenire său se prezintă intru'nă modu óre-care, atunci e lucrul vointei, de a le admite intru'nă ordină a altul. Întâi, prin consumtimentul vointei, diferențele suvenire devin chiară și precise; voînța singură poate face, ca să se prezinte spiritului alte nove suvenire, și în fine tot prin colcerarea vointei noii dâmă unei părți a suvenirelui respectiv o importanță, în óre-ce la adoua privim cu multă indiferență. Spiritul își permite de multe ori a face asociatiuni bisare, numai pentru simplul rationament, că și sunt plăcute; el face asociatiuni între nisice locuri și timpuri departate, între contraste subtile și raporturi accidentale. Cu o vorbă face cu suvenirele acea ce voiesce. Și acest jocul a vointei în memorie și datu locu *mnemotecnicii*, adică artei de a facilita pre memorie în reproducerea regulată și naturală a suvenirelor și afacere, ca suvenirele să se prezinte după voînța regulată.

IMAGINATIUNEA

§ 3. Când noi audim idea de un cal cănat, aș intrări pată; când lectăm descripsiunea paradisulu moamenilor, aș altă descripsiune, acăria realitate nu poate fi verificată prin nici una din capacitatele noastre; când, pre de altă parte, noi facem o inventiune într-o artă, aș cunoști și dâmă o realitate ideei, ce nu și are expresiunea sa în natură, atunci noi producem nisice fenomene spirituale,

care sunt efectele capacității, numite *imaginatiune*. *Imaginatiunea*, prin urmare, este capacitatea, prin carea spiritul inventează lucruri noi și formese idei, ce nu și au reprezentatiunele lor reale.

Observatiunea ce mai superficială a productiunilor celor mai extravagante a imaginatiunei e satisfăcătoria, de ane comvinge, că elementele, ce compun fenomenele mintală a imaginatiunei, sunt luate din lumea reală, și rolul imaginatiunei constă simplu în combinațiunea diverselor elemente, care reprezintă pre-realitatea imaginarii. Așa ideea din Alcoranu a muntelui de pilafu, aŭ a riurilor de lapte sunt nisice combinațiuni imaginarii, acărora numai elementele separate aú realitatea naturală. Studiată de asemenea tablourile imaginarii ale poetilor, productiunile pictorilor și a le sculptorilor și diferitele elemente ale ideilor noastre imaginarii și văd chiar, că numai combinațiunea diferitelor elemente este oță al imaginatiunei, nu insă și elementele. De unde conchidem, că *imaginatiunea*, ca capacitate, numai combina diferențele fenomene a *imaginatiunei*, nu putemă insă dice, că le și creasă.

ANALISA IMAGINATIUNEI

§ 4. Analiza serioasă a diverselor fenomene psichice, efectuate prin imaginatiune, nu dă posibilitatea de acușare, că fie-care actă a imaginatiunei iși conditionează existența prin următoarele trei acte psichice: a) prin *memoriă*, care procură imaginatiunei materialul, asupra căruia ea iși desvoltă activitatea sa; b) prin *abstracție*, care, după ce se divisează acest material în proprietățile lui respective, isolând o calitate, o proprietate aú o trăsătură din celelalte proprietăți aú calității, cu carea ea era înrunită în starea obiectului de realitate; și c) prin *associația ideilor*, care unește între dânsenele acestei accidente separate și prezintă spiritului posibilitatea, de a forma unu corp și o existență fictivă. Aceste trei condiții sunt necesare pentru fie-care actă imaginarii și usul lor nu îdemestră, că *fenomenele imaginatiunei sunt acte complexe și efectuarea lor depinde dela mai multe capacitați*.

Imaginatiunea, efectuându-și fenomenele sale numai sub influența acestor trei condiții, devine astfel capacitatea, ce mai asarcă tot-o-dată și ce mai capriciosă. Ea în asemenea casă trece dela unu obiect la altul, și când maș incetă aú maș repede, dar tot-de-una agi-

tată, ea culege dela realitate diferitele elemente, ce'l servescă spre formarea fenomenelor sale proprii. În o asemene stare și sub influența acestor condițiuni se află imaginatiunea în momentul, când spiritul este supusă în somnă visurile și în nedormire revelațiunelor, alucinațiunelor și insuși nebunie. — În imaginatiune însă trebuie să distingui și o altă stare, adică, când ea este supusă și legilor capacitatei rationamentale, spie a puté produce fenomene imaginarii, privitorie pre cea, ce e veru, bunu și frumosu, precum și pre toate sentimentele, ce se raportă aici. Sub manuducerea rationamentului numai, imaginatiunea filosofului pote inventa ipoteze, prin cere se explică atâtea fapte, și acărora realitate nu pote să fie supusă observatiunei. În domeniul frumosulu imaginatiunea, supusă și rationamentului, este în adeveru creatrice, și toate producțiunile artistice suntă în adeveru expresiunele unei asemene imaginatiuni. Dacă expresiunile frumosulu contină în sine elemente, imprumutate din natură, apoi nu putem să dice acesta și despre scheletul aui idea unei expresiuni estetice, care combină aceste elemente naturale și care este proprietatea spiritului artisticu, scosă la lumină prin imaginatiune. « Fidias, acest mare artistu, dice Cicerone, când făce o statuă a lui Iupiter aui a Minerve, el nu avea naantea ochilor său unu modelu particulariu, pre care el îl copia; din contra în fundul spiritului său există unu tipu, plinu de frumuseță, pre care el îl avea de modelu și care cinduce arta și mâna lui ». De unde videm, că analiza imaginatiunei ni impune de a recunoaște două specie de imaginatiuni: adică, *imaginatiunea efectuată prin agiutoriul memoriei, a abstraciunei și a asociatiunei ideilor, și apoi o altă specie de fenomene imaginarii, care, pre lóngă aceste, suntă supuse și legilor rationamentului.*

Aici trebuie să observă și acea, că fenomenele imaginatiunei, pre lóngă condițiunile psihologice espuse, și care privescă pre esența lor, suntă supuse la mai multe alte condițiuni, ce privescă pre forma și esteriorul lor. Studiul cei mai superficialu ni demonstră, că între producțiunile imaginarii a Grecilor și a Indienilor există o mare diferență; Iliada este o producție imaginariă cu totul distinctă de Vede; arhitectura grécă se distinguește de ce arabă. Cu o vorbă *productiunile imaginarii suntă supuse și la visice condițiuni fizice și morale, dependinte dela climă, institutiunile sociale și re-*

ligiose și dela tot-acea, ce incunghiră pre omă, și care contribue la modificatiunea artelor.

CAPITUL IV

IDEILE ÎN GENERAL

IDEILE ȘI ANALISA LOR

§ 1. După ce am studiat capacitătile facultății intelectuale, trebuie să studiem rezultatele acțiunii lor și fructele diferitelor capacitați. Între producțiunile inteligeției cel mai general și tot-o-dată și cel mai elementar se poate socoti *idea*. După unii idea este un sentiment distinct al omului și această definiție comfundă inteligență cu sensibilitatea. Noi însă, având în vedere principiul logiciei, care nu impune, ca să nu dăm o definiție faptelor primitive, ce prin natura lor nu pot să fie definite, ne mărginim numai în a dice, că *idea este cunoștența sub forma sa ce mai simplă*.

Ideile se împart conform punctului de vedere, din care noi primim la dânsela:

Dacă noi observăm ideile din punctul de vedere a obiectivității lor, le aflăm, că ele corespund cu natura obiectelor, pre care le exprimă, și pentru aceasta și sunt : *sensibile*, adică acele provenite dela corpuri prin sense, *intelectuale*, procurate departe de orice obiectivitate corporală prin inteligență, și *moraile*, provocate de sentimentul binelui și arătului.

Considerate fiind ideile sub punctul de vedere a calităților lor, ele sunt : *vere* și *false*, *distințe* și *confuse*, *chiare* și *obscure*, *abstrakte* și *concrete*, *generale* și *particularie*, *colective* și *individuale*. O idee e veră atunci, când ea pune în armonie realitatea cu inteligență; concretă e o idee în casul, când ea reprezintă un obiect cu toate proprietățile lui, iar abstracță, când substanța obiectului e despojată de acele proprietăți. O idee, care reprezintă un număr mai mare de obiecte, se numește generală, iar acea, ce conține în sine numai un singur obiect, se numește individuală și particulară.

Ideile pot fi privite și din punctul de vedere a contingentului și ancesității, și atunci ele sunt absolute și relative. O idee absolută este reprezentarea mintală a unui obiect absolut, care nu poate

să nu existe și anume astfel, cum el este; o idee înseamnă relativă este expresiunea mintală a unui obiect contingent, care are facultatea de a exista altărante, de cum el este. Așa unul obiect contingent, compus din materie, după ce e să il palpezi, să il vîdă, să il mires și lăstări, trebuie să există să tot în același timp să recunoști, că acest obiect așa cum e, nu există, să să există cu totul altul, de aceea, ce el este. Prelungă acestea, să recunoști, că acest obiect, care sub nimic se potrivește să fie alterat, el sub altele să luată într-o altă existență. La toate acestea rationamentul este linisit, și se multimesc cu aceea, de a recunoaște, că acest obiect are o natură contingentă și că prin urmare și idea, ce-l reprezintă, este tot de aceeași natură.

Ci, ce e de făcut cu idea de spațiu și de timp, care sunt de o altă natură și nu pot să fie alterate, ca idea unui obiect? Noi alterăm unul obiect, să dăm o altă formă, să prefacem prin foc sau prin altă mijlocie în pulbere, dar nu putem să facem acesta cu spațiul și cu timpul. Obiectul fiind nimicină, de putem să dice așa, locul înseamnă unde el așa există, precum și timpul, decand să primiu fință, rămânând nealterate. Si chiar dacă am să spui și mai mult; că noi adică, în mintea noastră nimicim tot obiectele, ce umplu spațiul și tragem cu unul burete preste totale evinentele, ce compun timpul, nu putem cu toate acestea să spui, că în acelasi pulbere și ruină mintală este amestecat tempul și spațiul. Cu o vorbă, idea spațiului și a temporii, ca și a lui D-Deu, așa de obiect unul ce, care nu poate să nu fie, adică, unul ce necesariu; și de aceea și ideile, ce reprezintă pretoare obiecte, sunt absolute și există din necesitate. Rezumând cele să spui, noi conchidem, că ideile sunt: a) *sensibile, intelectuale și morale*, b) *vere, false; distincte, confuse; chiare, obscure; abstrakte, concrete; generale, particularie; colective și individuale* și c) *Absolute și relative*.

Totale ideile noastre se disting prin două caractere, diferențiale unele de altele. Totă idea contingentă, precum și obiectul său, are o existență, începută în timp și circumscrisă din totale părți prin altă idee și obiecte, cărora această idee cu obiectul său li se servește de limite. Ea nu este veră pentru toate timpurile, locurile și spiritele; fiind că ea e o idee determinată, individuală și particulară. Ci totu acea, ce nu poate să nu fie, și care este necesariu, există în totu locul și pentru toate timpurile. Causalitatea, fiind o concepție necesară

și absolută pentru toate fenomenele, ea este tot-o-dată și universală. De unde conchidem: că totă idea absolută este necesară și universală, iar ce relativă contingentă și particulară.

ORIGINEA IDEILOR NOASTRE

§ 2. Find că toate ideile noastre se impartă în două categorii, adică în idei relative și idei absolute, apoi cestiunea originei ideilor va consta în acea, ca să cunoșcăm modul, cum noi câpătăm aceste două serii de notiuni.

a) Între ideile relative, care prin natura lor atragă cu preferință atențiunea noastră, unele sunt, ce au de obiect materia, iar altele spiritul. Cele, ce au de obiect materia, sunt provenite spiritului dela obiecte prin sens. E de agiună, după cum am vorbit, să vedem un corp, și prin acesta noi îi cunoșcem colorarea; au să audim un sun, spre a distingui dintre tonuri; și săl palpăm, pentru ca să percepem intinderea și soliditatea, etc. Așa că unu sens mai puțin măsură numerul ideilor noastre și pentru acesta putem să dice, că unu sens mai mult, ar descoperi o serie de proprietăți noastre a obiectelor.

Ci sensurile nu pot ani procura, noi am vedut, notiuni despre spiritul și acțiunile lui. Facultatea, naivitatea cără noi ne revelăm, este conșcientă, și numai ea ne poate face să cunoșcem plăcerile și ne multerile noastre, speranțele și dorințele noastre, cugetările și rezoluțiunile, precum și toate atributurile esențiale a persoanei noastre, care sunt simplitatea și identitatea. Si fiind că în de comun sensurile și conșcientă portă unu nume generalu de *esperiență* sau *observație*, apoi noi declarăm, că toate ideile relative, care au de obiect materia și spiritul, își au de origine experiența sau observație.

b) Mai naiv, de ce vom expune părerea noastră în cestiunea despre originea ideilor absolute, este necesar, ca să cunoșcem diferențele faze, prin care această cestiune a treceat, precum și divergența de opinii, ce au avut loc sub diversele puncte de plecare a scolarilor filosofice.

Cu cestiunea cestiunei ideilor absolute nu se propune întrebarea: vină aceste idei dela observație, sau că ele sunt unu product a inteligenței noastre, operat prin diferențele capacități asupra datelor esprementale? Aici e tot nodul cestiunei, privitor pre originea idei-

lor absolute, care aă frântă și aă nimicită încercările filosofiei antiice, a evoluă međiu și cei moderne.

Cestiunea astăđi e rezolvată în favórea esperientei de o scólă celebră, care, din cauza esageratiunei doctrinelor sale pre acest teren, aă luată numele de *empirică* (dela *εμπειρία* esperiență); adică, care se basasă exclusivamente pre observatiune. Dupre scólă empirică ideile absolute aă de origină, ca și cele relative, observatiunea; diferențe insă de aceste prin acea, că ideile absolute presupună ună laboriu ulterioră a spiritului. Dela obiecte, pentru exemplu, spiritul trece la nisce cause particularii, și dela aceste, făcând abstractiune de imperfectibilitățile, ce ele prezintă, el agăunge la o causă infinită și ilimitată, care este D-đeū.

Inceputul scólei empirice se confundă cu insușii inceputul filosofiei. Ea aă incepută cu șese sute de ani naentea erei noastre, cu Tales, care aă mărginită totă realitatea în elementele materiale, percepute prin sense. Acéstă părere, ună secolă mai pre urmă, șău avută reprezentanți sūi în Leucip și Democrit.

Leucip considera fenomenele universuluă, ca ună productă a atomelor, unite și separate prin mișcare. Democrit aă dedusă de aici o teoriă a cunoșcenteи. Dupre dânsul cugetările și sentimentele noastre nu suntă altă ceva, de cât contactul senselor noastre cu moleculele ușore și delicate, care se evaporă din corpuri și care tot-o-dată suntă imaginele proprietăților acestor obiecte. Atomistii aă tradată acéstă teoriă lui Epicur, care aă adoptat-o fără modificări și acesta aă lasat-o lui Lucretiu.

Senon, șeful stoicismuluă, de și contrariu în totul lui Epicur, este insă de acordă în cestiunea despre originea ideilor absolute cu adversariul său. Si tot fundatoriuă scólei dela partică și apartinesce célébra masimă: *nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu*.

Filosofia modernă are și ea destule nume, ce aă desvoltată partea empirică a acestei cestiuni.

Așa Gasendi, adversariul lui Descart, pune de scopă a Logicei sale concluziunea, că tóte ideile noastre își aă originea in sensatiune. El se explică și dice, că nu tóte ideile provină dela sense ast-feliu, precum ele esistă în spiritul nostru; ci el observă și adauge, că unele dintre dânsale suntă operate și transformate din elementele sensibile prin reflesiune.

Toma Hobbe nu cugetă altă-feliu, decât Gasendi: « *Intelegința*,

dice el, *nu posede nică o notiune, ce n'ar fi născută prin sense* ». Sensatiunea, dupre dânsul este rezultatul unei mișcări. Când mișcarea se măștărește, sensatiunea se transformă într-o imagine mintală; apoi vină vorbele în agiotoriu, care fisă și combină ideile; adică face pre spiritu să găudească și să rationamenteze. Aceasta, dupre Hobe, însamnă să substitui unu semnă pentru altul, care ar fi de aceași valoare, cu alte vorbe a calcula. Calculul, dupre Hobe, este forma necesară a rationamentului.

Dintre toti apărătorii empirismului Locke, fără contradicție, este cel mai profund. Cunoșcente umane se împartă, dupre dânsul, în idei și găduri. Gădul, dupre Locke, este percepția raportului între două idei. Gădul presupune ideile și aceste sunt simple și compuse. Ideile compuse se nasc din cele simple, care au de origine imediată sensatiunea și reflecția, adică experiența. Prin urmare cunoștența de ori-ce natură se bazează pre experiență și experiență e precum punctul de plecare, așa și concluziunea operei lui Locke : *incercari asupra inteligenței umane*.

Condillac, adaptat de masimele filosofiei angleze, așa mersu pre aceași cale și așa ajunsă și mai departe, decât Locke. El aș nega rolul reflecției și prin aceasta așa redusă inteligența la sensibilitatea fizică. Impresiunea obiectelor materiale asupra organelor noastre este, dupre Condillac, principiul genitariu a tuturor datelor inteligenței. Conceptiunile abstrakte și universale nu sunt, de cât nisecă sensațiuni transformate.

Vechimea empirismului și lunga influență, ce acesta filosofie așa a exercitat, pentru unii ar putea să servescă de argumente satisfacătoare în raport cu cître veritatea teoriei. E pre adeverat, că simplitatea și o parută rigurozitate a empirismului așa atrasă pre multă și cu aceasta său formată adeptii săi; ci aceasta rigurozitate e, cum am spus, parută și simplitatea ei este artificială și arbitrară. Scola empirică așa rădicată cu dreptă cuvenită contra filosofiei ipotetice, ci și chiar doctrina să este o ipoteză, care dă loc la multe obiectivități serioase.

Și mai intii, scola empirică nu explică universalitatea și necesitatea ideilor absolute. Prin sens și conștiință noi nu putem să fi din locul unde ne aflăm, nici din momentul actual. Noi vedem cea, ce se petrece aici, colo, în ora cutare și nimică mai mult. În desertul facem cursuri la memorie și autoritățile morale; find că ele sunt limitate,

ca și perceptiunile noastre. În deșertă vom elabora datele observațiunii; fiind că ele nu potă niciodată intru'nă modă a nici argumenta, că toate fenomenele universului au o cauză și se petrecă în timpă. Observațiunea nostră nu se marginescă, decât intru'nă numeră restrinsă de fenomene isolate.

Doctrina empirică, raportând ideile absolute la observațiune, este pusă în poziție de ale naturii, pentru că se le facă, să între în condițiunile ipotezelor sale. Ce e pentru exemplu, după Locke și Condillac, causalitatea? nu altă, decât sucesiunea. Ce substanță? Colectiunea mai multor proprietăți. Ce binele și infinitul? Nu alta, de către utilitatea și negațiunea finitului. Din această doctrină au decursu toate consecințele funeste pentru religiune, morală, artă și știință. Diferitele doctrine a empirismului au făcut și pre doctrinele idealismului, ca la rândul lor să-și exprime părerile, dacă nu intru'nă modă esagerată, apoi cel puțin nu cu multă rezervă.

Deasupra tuturor obiectelor particularie și supuse schimbării și morții, Platon a pus ideile necreațe, imutabile și eterne. Ideile apară în lume, unde ele primesc o poziție de materie, și viață; ci centrul lor este în Dumnezeu. Aici în inteligență supremă și infinită inteligența umană au contemplat frumosul, binele și adeverul mai naștere, de către spiritul pentru o greșală așa cum fostă lepată de la Dumnezeu și alipită de un corp muritoriu. În mijlocul miseriilor condițiunii sale prezente, el conservă nisice suvenire din cele, ce au vîdut. Aceste suvenire și sunt fundamentul cunoștinței, ce noi avem despre absolut. Așa că după Platon, *a cuiusce insemnă a rechiama, și totă știința nu este, decât o reminiscență*.

Aceste teorii, care se tină de fictiune, nu ar fi trebuit să fie comvingă pre geniul cel sobru și pozitiv alui Aristotel. Și afară de ideile absolute, ce teoriele lui Platon continuă, el a considerat toate celelalte verități, ca pre unui că iluzoriu, și nu a incitat să ale combată. Ci cu toate aceste Aristotel nu a devenit în privința acestor idei partizanul esclusiv a observațiunii. După dânsul senselor nu nici revelație, decât numai aceea, ce este particulariu; universalul, care se întinde asupra tuturor obiectelor, nu poate să fie simtit. Și chiar în altă locu Aristotel pare a admite nisice verități primitive, care portă certitudinea lor în sine însuși și merită intru'nă modă imediată credința nostră.

Scola neplatonică, care există în Alessandria prin secolul al doilea

a erei nóstre , s'aú aruncatú fórte departe de esperientă , in escesele misticismuluí. Dupre Plotin și sucesorií súi , interpretatorii imfidelí a luí Platon , veritatea nu apare in plenitudinea eí omuluí , de căt numai in estasú , atunci , când spiritul este adâncitú in D-đeú , când el viasé viața luí , și participâ din lumina și privirea imediață a absolutului. Porfiriu ni spune , că Plotin , imvîțătoriul súu , aú fostú favorisatú de D-đeú , ca sê fie nalțatú de patru-orí in starea supra-naturalâ.

Descart distinge ideile , ce vinú din afarâ , precum este a sórelui , aluminei și a obiectelor in genere și le numesce *adventices* , de acele idei , pre care ni le formámú , ni le imventámú noi-inșine ; aceste suntú ideile , pentru exemplu , a unei sirene , a unei cimere și le numesce *factices*. Iar căt privesce pre ideile despre D-đeú și tóte ideile absolute , el le considerá , ca *innates* , și că noi , venind in lume , aducemú cu sine germenele unor asemine idei.

Acéstă opiniune , adoptată de ce mai mare parte din discipulii lui Descart , n'aú satisfăcutú cu plinitate pre Malebranș , care aú cređutú , că va simplifica teoria luí Descart , introducênd celebra ipotesâ *a visiunieí in D-đeú*. Dupre Malebranș , noi nu cunóscemú obiectele in sine , nicí prin ideile înâscute in noi ; ci noi le videmú la lumina intelegrinței divine , in ideile lor.

Leibnit , adversariu egalmente aluí Locke și Descart , aú aratatú o resvera profundâ in masima , ce șau pusú de principiu . *Nimic* , dice el , *nu există in intelegrință mai naente , de ce se nu fi fostu in sense , exceptând numai intelegrința cu avutul súu de esistență , substanță , universalitate , identitate și alte multe notiuni , pre care nu ni le potu da sensele*. Aceste notiuni , prin urmare , pentru Leibnit , precum și pentru Descart , nu suntú altú ceva , decât nisce germe , pre care noi le aducemú cu sine , născendune ; nisce traseri luminóse , care suntú ascunse in noi și pre care obiectele esteriore le provocâ . Iar procedura , prin care aceste idei se provocâ și se desfășurâ , nu este o simplă facultate , ce ar consta in posibilitatea de a le revela ; acéstă este o dispositiune , o aptitudine și o capacitate , care face , ca aceste idei să pótâ fi rechiamate din fundul intelegrinței .

Pre la finele secolului trecutú Toma Reid și Cant , aú agitatú din nou cestiunea originei ideilor ; și exceptând diferența punctuluí de plecare , precum și metóda , dupre care aú resolvatú acéstă cestiune , ei amandoi aú agiunsú la nisce concluziuni analoge .

Plecând dela analisa perceptiunei esterne, Reid recunoscă, că ideile și credințele, ce nu ni vină prin observație, se amestecă cu noțiunile, deriveate de aici; apoi cautând natura acestor idei, el le recunoște, ca pre nisce legi constitutive ale spiritului nostru, care, sub influența unor condiții, produc nisce judecăți. Așa dar, pentru filosoful germanu, noțiunile universale și necesare, judecătele sintetice și *a priori*, după cum le numește el, legile cugetării, pre care el le imparte în forme a sensibilității, în categorii a inteligenței și idei a rațiunii, precum și totă cunoștența umană nu este altu-ceva, decât productul aplicării regulate a legilor inteligenței asupra datelor vagă, asupra materialului confus și neregulat, ce s'a culesă de experiență.

Doctrina lui Reid și cu preferință a lui Kant, conține în sine unu germine de scepticism; fiind că, dacă judecătele universale și necesare sunt numai nisce legi a spiritului, dependinte de constituția noastră, apoi ele au o sortă relativă; ele vor fi supuse schimbării, ca și insuși spiritul și totă certitudinea lor este de-o-dată destruită.

Viziunea în D-dea alui Malebrans, misticismul Alisandrenilor și idealismul lui Platon dau loc la o serie de obiectivități forte seriose; ci în mijlocul divergenței de opinii subsistă un punct capital, cu care se întâlnesc toate sistemele și toate teoriile vechi și moderne: adică, că inteligența umană posedă unu ordin de noțiuni, ce nu se supun esperienței. Si noi prescriem aceste noțiuni rațiunii, adică unei capacitați mintale, cu totul distinse de cunoștență și de sens și lăsăm de o cam dată modul de procedare, prin care rațiunea le capătă și le procură. Si așa noi avem trei capacitați, procuratrice de idei: perceptiunea esternă pentru noțiunile, privitorie pre corpuri și capatare prin sens; perceptiunea internă, pentru ideile, atingătorie de spiritul nostru și în fine rațiunea, pentru ideile absolute, și mai intiuție de toate pentru idea de D-deu, care este centrul tuturor celor alalte.

CAPITUL V

NOTIUNELE și VERITĂȚILE PRIMITIVE, PRECUM și RATIOSEA

Una din consecințele studiului nostru este și acea, că noi nemă-

comvinsū , cā intelegrința posede nisce idei , pre care nu le are dela sense și nici lēu formatū prin capacitatile streformâtorie. Cā aceste idei giocă unu rolū fôrte mare in desvoltarea intelegrinței nôstre, noi ne vomu comvinge și mai mult din studiul , ce voimū a face.

ESISTENȚA NOTIUNELOR ȘI A VERITĂȚILOR PRIMITIVE

§ 1. Când noi videmū pentru intia datâ unu obiectū , necunoscutū noā , curiositatea ne face sê intrebâmū despre locul , de unde el este , timpul , când aú primitū esistența , autorul lui și scopul esistentei sale. Aceste și alte intrebârī se nascu in noi cu ocasiunea viderei fiecărui obiectū . Dacă insé persona , către care noi adresamū aceste intrebârī , ni va responde , cā obiectul in cestiune nu are locul sūu de esistență , cā nu este făcutū in timpū și de cine-va , și cā el nu are unu scopū determinatū a esistentei sale ; noi privimū la tóte aceste respunsuri , ca la nisce mișloce de deridere și căutâmū a fi satisfăcuti in curiositatea nôstrâ de altâ persónâ . Cu o vorbâ intelegrinta nôstâ contine in sine nisce notiuni de locu , durată , causâ și efecte , mișloce și scopu , pre care le aplicâ la tóte obiectele ; ast-felliū , cā ea nu pote asê comvinge nici intru'nū modu , cā ar esista unu obiectū , care sê nu aibâ unu locu in spatiu , unu momentu in durată , o causâ și unu scopu a esistentei sale. Aceste idei proprie a spiritului umanu , cu tóte gîudetele , ce suntu inseparabile de dânsene , cu dreptu cuvîntu suntu numite de mai mulți filosofî : *notium și verității primitive* . Si așa *veritățile și notiunele primitive a intelegrinței nôstre suntu acele idei , care precedu și suntu baza tuturor cunoșcentelor nôstre*.

CARACTERELE VERITĂȚILOR PRIMITIVE

§ 2. Veritățile primitive intrunescu , dupre observatiunea lui Bufer , urmâtorele trei caractere :

- a) Ele suntu așa de chiare , incât , când cine-va intreprinde de ale demunstra și ale ataca , trebuie sê o facâ acesta prin nisce verităț maî putin chiare .
- b) Ele suntu fôrte universale , in cât se potu gâsi in tóte locurele și timpurele și nu este omu , care și in pregiudicii sê nu le recunoscâ .
- c) Ele suntu așa de adânc imprimate in spiritul nostru , incât ele

dirigésê giudețele și conduită nôstrâ; ba chiar și a acelora, ce le negâ.

Și prin urmare *caracterele ideilor primitive pot fi resumate în acea, că ele sunt chiare, universale și dirigitòrie.*

ENUMERATIUNEA VERITÂILOR PRIMITIVE

§ 3. Considerând natura veritâtilor primitive, filosofia pare, că aș posedață de mult o listă exactă a acestor verități. Aristotel aș distinsu sub nume de *categorii* dece feluri de notiuni, pre care el leu considerăt, ca esentiale; ele dupre Aristotel sunt: *substanța, calitatea, cantitatea, relatiunea, timpul, locul, situatiunea, actiunea, poziția, și modul de existență*. Alți filozofi, plecând din alt punct, leu clasăt în altu modu. Fără de a espune aici diferențele opinioi în acesta privință, noi ne mărginim numai în a espune notiunile cele mai fundamentale, care se manifestă mai des în cugetările noastre:

a) Totu omul are notiunea de spațiul reprezentată prin locul, ce contină obiectele. Totu omenișcii, că nu este corp, care să nu existe în spațiu și că spațiul se intinde și dincolo de obiecte și că elu este imensu.

b) Totu omenișcii au notiunea de durată; ei cu toti cunoscă necesitatea duratei în raport cuțră obiecte și admitu tot-o-dată, că ea este și eternitatea.

c) Tot astfelu e cu substanța și calitățile, cu cauzele și efectele. Noi scim, că toate calitățile presupună o substanță, că toate efectele au o cauză. Noi mai avem și credință, că toate cauzele sunt efecte causei ne create și propriu șiie, pre care noi o numim D-dea.

d) Noi de asemenea nămă deprinsu avidă toate obiectele, create pentru unu scop, la care ele și tind. Când noi nu intelegem scopul existenței unui obiect, noi atunci nu negăm existența scopului în principiu, ci atacăm numai debilitatea intelegerii noastre. Aceasta credință este numită în filosofia: *principiul causei finale*.

e) Intelegerință posede notiunea primitivă de bine și rău, de obligație și dreptu, de meritu și demerit. Noi pronunciăm cu totu ocasiunea acea, ce este bine, aș rău, dreptu aș nedreptu, obligatoriu și neobligatoriu și recunoșcem meritul și demeritul cuiuva.

f) Totușii omul are idea de frumosuș, și acăstă ideă este fundamentală a caria arte.

g) În fine, noi cu totii suntem comvinși, că lumea este guvernată de niște legi uniforme și constante, care se întind asupra tuturor locurilor și seculilor.

Din aceste videm, că înțelegința umană manifestăse cu totă ocazie veritățile primitive de : spațiu, durată, substanță și calitate, cauză și efect, scop, bine și rău, obligație și drept, merit și demerit, frumosuș, uniformitate etc.

FONDAMENTUL VERITĂȚILOR PRIMITIVE

§ 4. Între veritățile primitive unele suntu necesare, precum e credința, că totul are o cauză; altele însă, fiind universale, suntu tot-o-dată, în raport cu D-Deuș, contingente; astfelici este principiul stabilității legilor naturale.

Voința și înțelepciunea lui D-Deuș este aceea, ce au făcut legile stable și nemutabile ale obiectelor; și tot în D-Deuș se află fondamentul finalu a verităților necesare.

Când înțelegința noastră admite timpul și spațiul ilimitat, substanța și causalitatea absolută, regulile imutabile ale proporțiunii, frumosul puruș, bunul suprem și totuște celelalte idei, ea recunoște, că toate ideile absolute suntu una singură, care are de obiect pre-D-Deuș, luată ca imensă și eternă, ca cauza primariă, ca înțelepciunea perfectă și dreptatea imfailibilă și suverană. Si așa fondamentul tuturor ideilor primitive este D-Deuș.

SECTIUNEA ATREA

A C T I V I T A T E A S P I R I T U A L Â

A C T I V I T A T E A Ș I A N A L I S A E I

§ 1. Sensibilitatea și înțelegința nu suntu satisfăcătorie de a explica operațiunile multiple, și variabile, ce se produc în noi și nici suntu revelate prin conștiință.

Afară de capacitatea de a simți, de a ama și de a dori, și afară

de puterea de a cunoșce adevărul, de a găduie și a memorisa, omul posede și *facultatea de a lucra* așa activitatea. Activitatea este unu fapt elementar al spiritului omului, pre care fiecare o poate observa înăuntrul său și care e mai chiară, de cât oră și ce definiție.

Când noi simtimu așa cugetăm, fenomenele respective își așează în noi nu atâtă cauza, cât subiectul lor; și impulsiunea vine aici de din afară, dela non-eu, și noi numai ne supunem ei. Nu e tot așa și cu activitatea, precum și în momentul, când noi lucrăm. Aici fenomenele emană dela noi înșine și activitatea este producție proprie a noastră. Așa dar în decomun *caracterul activității spirituale este spontaneitatea*.

Cu toate aceste activități este și ea pone la unu gradu ore-care și mai puțin decât celelalte facultăți, conditionată de non-eu. Ea, acomplindu-și singură de sine acțiile sale, cere unu motoriu, care să o știe spre activitate și care motoriu este reprezentat prin impresiunile sensibile și alte-ori prin acțiile intelectuale. Prin urmare *facultatea activității depinde pone la unu gradu ore-care de celelalte facultăți și cu toate acestea ea este distință de ele și destinată a li comanda*.

CLASIFICAREA FENOMENELOR ACTIVITĂȚII

§ 2. Suntu mai multe state așa pozitionări, prin care activitatea se manifestă :

- Prin instintu de ordinari se califică toate acțiile, ce noi acomplim mai fără de voia noastră și fără de a avea conștiință certă despre scopul unor asemenea acțiuni. Așa este acțiunea, prin care pruncul, din nou născut, caută sinul mamei sale, când el nu poate nici calcula, nici intelecte scopul acțiunii, determinate de necesitate. Principiul activității instintive este o forță misterioasă, o lege providențială, care întrece progresul ratiunii umane. Si trebuie să mai adauge, că nu este epoca în viața omului, unde el să nu lucre instintiv și lucrând, să știe scopul activității sale, ba de multe-ori el nu are conștiință nici de acelul activitate. Împins de principiul activității instintive, noi, stând pe unu punctu de cădere, intindem bratele. Si așa *instintul este acel acță elementară a facultății voioitei, prin care noi executăm niște acți, fără de a avea plină conștiință de ele*.
- Acțiile deprivarei au o analogie cu cele instintive; că aceste,

cași acele, nu presupună nicăi calcul nici reflesire și suntă și a-
ceste obscure pentru conșcientă, ca și actele instinctive. Când prun-
cul începe a umbra pre picore, musculii picorelor tremură și fie-care
pasă a lui prezintă ună calcul și o decisiune conșcientiosă spre a
pași; indată insă, ce acest actă se repetă de mai multe ori, devine,
că el la păsirea sa nu este mai mult calculatoriu și după ună timpă
agăunge, cași noi, de anu tină mai mult contă despre mersul său.
Tot astfel se întâmplă cu vorba, scrierea și cu toate actele spiri-
tuale și corporale, care portă numele de deprinderi. Actele deprin-
derei, având ună incepută conșcientiosă și presentând ună calcul în
realisarea lor, ele devină cu timpul instinctive și naturale; cea ce aș
și făcută pre cei vechi să dică: că *deprinderea este o adouă natură*.
Și așa *actele deprinderii suntă nisice acte a facultăței active, care,*
având ună incepută conșcientiosă, devină după o desă repetire ună
simplu instintu.

c) Voința giocă rolul principal în viața morală a omului. Ea,
după o expresiune celebră, ne pune în centrul universului și ne dis-
tinge de celelalte fiinte, prin caracterul propriu, de a lucra după
voință; și tot ea ne face capabili de ună merită a cărui demerită, și cu
o vorbă ne face responsabili de actele noastre. Noi nu putem să fim
responsabili de actele noastre sensibile și intelectuale, fiind că ele nu
depindă numai dela noi, ele se conditionează cu non-eul și pentru a-
cesta putem să fim espuși la erori; în orice actele voluntarii depin-
dă numai dela noi și soluțiunile lor intră în modul a cărui altul de-
pindă dela intenția noastră, și ele se efectuă în deplină cunoștență
de cauză. De unde videm, că caracterul propriu a voinței este distinct
de caracterul instintului, ce o precedă și a deprinderii, ce o succede,
și voința își exercită actele sale în cunoștență de cauză și de scop. Cea,
ce voința voiesce, ea scie ce voiesce și pentru care scopă voiesce.
Pentru acea, actul facultății spirituale, numite *activitate*, a cărui
potență, poate fi privită, ca o putere a spiritului, prin care el execută
nisice acte intentionate.

Din cele espuse videm, că *fenomenele facultăței active suntă*
de trei feluri: instint, deprinderi și voință, propriu *dise.*

CAPITUL I

ACTIVITATEA VOLUNTARIA

ANALISA ACTIVITATEI VOLUNTERIE

§ 1. Observăm stările și momentele esentiale, ce compun pre acest fenomenă atât de capitală a activității voluntarice.

Noi capătăm dela diferitele obiecte, ce ne'ncunguri, o seriată de sensațiuni și idei, care se succed cu o varietate infinită și care ni aduc impresiunile cele mai variabile. Copilăria în genere cedesește acestor impresiuni fugitive și puteric, pre care n'are încă forță de ale combate. Ci, când spiritul agiuște în cunoștența de sine, scena se schimbă. El obligă pre facultățile sale de a'isē supune; el tine cont de aplicatiunea sensibilității și a inteligenței, pentru ca să le dirige, unde voesc; el cu o vorbă *se posede*, ca să se gubernese. Aceasta este cel întâi semn și momentul a activității voluntarice.

Când spiritul este în asemenea poziție, el are facultatea de a lucra; ci lui îi trebuie să aibă o cunoștență distință și precisă despre totușea acea, ce el trebuie să facă. Uneori acesta cunoștență el o capătă ușor, alteori însă, aflându-se între mai multe circumstanțe, spiritul esaminăște, refletește, se consultă, spre a afla acea, ce este utilă și onestă. Această comparație de motive se numește *deliberare*.

Indată ce spiritul percepă obiectul, ce'î prestă, indată ce el deliberăște să nu asupra lui, și se convinge, că este bine de a'l face, să de a nu'l face, atunci el știe în interiorul său, trebuie să nu trebuie să facă atare lucru, și în urmarea unuia asemenea actului psihicului spiritul se pronunță: *voesc* să nu *voesc*. Această voință și ne-voință, acest actul psihicului se numește *decizie*.

Find că sunt decizii ușore și pripite, reflete și spontane, mobile și necerte; altele sunt ferme și imvariabile, care prezintă și rămână neschimbate în toate circumstanțele, ce se prezintă spiritului, apoia dela modul deciziunilor și a rezoluțiunilor depind și caracterele omenilor. Caracterele nedecisive nu pot să pronunță și să arăta voința lor; caracterele ușore și flacă părăsesc dela ce intia pedică rezoluțiunile și deciziunile lor și le schimbă ne'ncetat. Caracterele decisive mergă într-un mod neclătit la scopul propus. Si imfințe caracterele opiniatre și ferme nu incetesă de avoi acea, pen-

tru care s'aă decisă, chiar și în casă, când vedă, că nu potă să rea-lisa dorință.

„Spiritul, luând decisiune pentru o acțiune óre-care, pune în mișcare organele necesarie, spre a o accomplini; el operă și lucră. Uneori el se decide de anu lucra, aă de a lucra mai târziu, după o să și dupre o manieră aă alta, conform circumstărilor. Resoluțiunile în asemenea casă aă de scopă a amâna acțiunile și ale supune circumstărilor; cea ce însă nu ne poate face, de a confunda decisiunile cu acțiunea și anu recunoșce pre decisiune, că unu actă acum accomplită.”

Resumând, dicem: *că așe posede, a delibera, așe decide și a lucra sunt cele patru elemente, ce compun pre fie-care actă voluntariu.*

Trebue a observa, că din toate elementele, ce compună activitatea voluntariă, numai decisiunea și activitatea sunt elementele, ce trebuie să ni atragă atenția; și anume activitatea din punctul de vedere a psichologiei, și decisiunea din punctul de vedere a responsabilității morale.

Activitatea, s'aă actul ultimariu a facultății vointă, se condiționează cu non-eul, și execuțarea acestui actă cere și concursul circumstărilor, și nu depinde numai dela Eul nostru, precum posesiunea de sine, deliberatiunea și decisiunea. Activitatea pentru acesta nu are nicăi o importanță morală. Acea ce morala consideră și-i prescrie o importanță este acel elementă a actului voluntariu, ce depinde numai dela noi, adică decisiunea. Decisiunea, ce intrunesce în sine pre cele două elemente precedente, atrage după sine totu meritul și demeritul morală. Omucidul, ce n'aă execuță decisiunea vointă sale din cause de obstacole, este tot atât de culpabilă neantea moralei, ca și acela, pre care 'laă favorisătă circumstările, de aă rea-lisa decisiunea sa.

CAPITUL II

L I B E R T A T E A

§ 1. NATURA LIBERTĂȚII PSICOLOGICE

Vorba *libertate* se intrebuintășe în mai multe sens. Uneori în-samnă facultatea de a lucra și noi fie-care dicem: *eă acum sunt*

liberū de a merge și a mișca brațul meu. Une-oră insamnă posesiunea unor drepturi, precum a dispune de sine și de bunurile sale și atunci se numesce *libertatea naturală*; acel de a pastra unu cultū propriu și se numesce *libertatea conscientei*; dreptul de a delibera și atunci noī numimū pre acest dreptū *libertatea cugetărei* etc. Ci sensul psichologicū și adeveratū a vorbeī libertate este acela, la care néu condusū analisa activităei voluntarie. Cu o borbă, libertatea psichologicā este puterea de a ne decide, aū de a opta pentru o parte și care se numesce *liberul arbitriu*.

DEMONSTRATIUNEA LIBERTĂȚEI

§ 2. Doüe serie de argumente ni potă servi in acéstâ cestiune.

In fie-care momentū conscientă ni spune, că noī putemū sē facemū o mișcare la drépta aū la stânga. Dacă eū am naantea me o carte, dela mine insumi depinde a continua lectura, aū de a o intrerumpe. Aceste și alte fapte ni le demonstrâ in tōte dilele conscientă și ni spune, că ele depindū dela simpla nōstrâ vointă. Noī insē cîtâmū aici nisce fapte mai seriose. Când interesul, pasiunea și obligatiunea ne indémnă la lucruri contrarii, atunci dela noī depinde de ane decide pentru datoriā și obligatiune, de ane supune pasiunilor, aū de a lucra dupre calculele interesuluī. Socrat, pentru exemplu, puté sē iasă din inchisórea sa, ci el aū preferatū asē supune obligatiunei, ce impune fie-cărui cetătanu respectul legilor și aū bēutū veninul. Lupta dintre egoismū și virtute, petrecută in fie-care din noi cu ocasiunea unor decisiuni voluntarii, aū avutū locu și in Socrat, și el dacă s'aū decisū pentru virtute, apoī acesta s'aū făcutū in spiritul său, prin sine insuși, nesupunendusē unei imfluențe esteriore.

Bel se intrébâ cu acéstâ ocasiune, dacă conscientă nu scapă din videre o parte din causele, care producă decisiunele și resolutiunele nōstre; dacă increderea nōstrâ in liberul arbitriu nu este o credință vagă și ne basată, și dacă noī cu acéstâ credință nu suntem supuși unei amâgiri spirituale, care ne asigură, că actiunele voluntarie sunt libere de ori-ce imfluință esterioră a spiritului. «Sē presupunemă, dice el, că conscientă nu ni revelésē tōte causele decisiunelor nōstre; dar este o veritate, pre care ea nio atestă cu evidență ce mai mare și cu autoritatea ce mai nefailibilă, că decisiunele nōstre, ori de ce motoriu esterioru ar fi provocate, aū de causă pre insuși spiritul

nostru. Find fórte de multe-ori ne certi in raportu cátre causele, ce ne facu sê lucrâm, noi nu ne indoim cát de putin despre acea, câ noi lucram, noi voim și ne decidem; și tot-o-datâ cunoscem, câ principiul acestor acte voluntarii suntem noi înșine.» Eca, ce spune conșcienta fie-cârui om, cu ocazia unea unor asemenea acte; și *testimoniele conșcientei ni demunstră intru'nă modu ne failibilu liberul arbitriu.*

Ci pentru ca sê putem face acésta veritate evidentă, studiem aici faptele, ce insotesc pre determinatiunele nóstre și vomu vidé, câ și rationamentul ni demunstră *liberul arbitriu.*

Maî naente de a lucra in noi înșine, noi comparâm differitele parti avantajiose și ne avantajiose a unui obiect, adicâ deliberâm. Când eú nu mî simt capabilu de amâ decide pentru o parte, consult pre altii, de unde aud o părere aŭ alta și eú nu mî decid, decât pentru acea, ce voesc. Dupô ce am operat decisiunea me și am realizat u acea, ce voém, eú aprobat disapprobat acea, ce am făcut; dic, câ am comisă o erore, am făcut unu rêu, aŭ unu bine. Acum cine nu vede, câ aceste fapte presupună libertate și ele nu se esplieă fôrâ de liberul arbitriu?

Dacă eú, pre de altâ parte, n'ași fi liberu, n'ași puté sê daă o directiune voluntariâ instintelor corpului; dacă eú n'ași fi liberu, n'ași puté sê schimb conduită me, conform circumstârilor; și faptele mele, fiind rezultatul decisiunelor mele, n'ar puté sê și atragâ nicăi o responsabilitate moralâ; la dânsela ar fi trebuitu sê privim, ca la curgerea apei, ca la arderea focului și cu o vorbâ, ca la tóte actiunile fisice.

Si notiunea despre datoria și obligatiune ni demunstră destul de chiar *liberul arbitriu.* Obligatiunea și datoria nu potu exista, decât sub condițiunea de a puté fi praticate; pentru că la din contra nimine nu s'ar obliga nicăi intru'nă modu. Rationamentul ni spune, câ noi avem obligatiuni personale și câtре altii, și câ facultatea de ale imprimi este in noi. Aceste ni probésê rationamentul, fôrâ ca sê pótâ nega atât esistența obligatiunelor, cât și a facultății de ale practica.

Resumând noi putem dice, câ atât *testimoniele conșcientei*, câ și differitele notiuni și argumente ale rationamentului ni demunstră, câ noi avem o voâ liberâ și câ *liberul arbitriu* este o realitate.

REFUTATIUNEA FATALISMULUI

§ 3. Dogma libertăței și a liberului arbitriu aș fostă contrafășă și supusă legilor necesităței și a destinului, adică *fatum*, de unde și vine numele doctrine de fatalistă.

Fatalismul își are inceputul în religiunile antice, și fiecine cunoște ce importanță avea în panteismul grecă dogma destinului. Destinul era o putere orbă, care supune actiunile deilor și a oménilor necesităței.

Stoicismul aș favorisată acăstă dogmă disolătorie. El aș acordată destinului grecă atribute, pre care leau răpită dela Dumnezeu și aș considerată decretele lui, ca pre nisce lucruri salutare a ratiunei eterne; ci stoicismul prin acăsta n'aș stabilită libertatea în drepturile ei, și pentru totă virtutea și decisiunele bune a omului el aș lasată la spiritul numai filosofului de a simți și a percepe decisiunele bune aș rele, fără ca tot-o-dată să poată asă decide pentru acea, ce voiesc.

Crescinismul și filosofia modernă n'aș fostă libere de oménii, ce aș profesată doctrina fatalistă.

Diferitele secte religioase și în special secta predestinatiei, concentrând totă activitatea în mâna creatorului, aș lasată omului numai o umbră de libertate. După acestia Machomet aș propagată fatalismul în Orient, iar în Occident Luter și Calvin aș dezvoltată acăstă teoriă până la ne plus-ultra. Luter chiar aș scrie în acăstă cestiune unu tratat, intitulat: « *de servo arbitrio* ».

Filosofia, după exemplul teologiei, numeră mai multe sisteme, ce aș dezvoltată fatalismul. Hobbe, reducând voința la o simplă dorință, care constituie libertatea omului, și-i dă posibilitatea de asă mișca, el restringe astă libertate în legile naturii și o confundă cu instintul. Spinoza, pre de altă parte, plecând dela principiul, că totă cauza lucră necesarmente, restringe libertatea și insușă în Dumnezeu și o supune necesităței, interioire lui. Colin, discipul lui Loke, negând liberal arbitriu, îl supune diferitelor cause și circumstânci a vietei. Acăstă dogmă aș fostă profesată și de mulți encyclopedisti, precum Diderot, Holbach, Lametrie și alții.

Obiectiunele, ce fataliștii facă libertăței omului, se basasă parte pre deductiuni, trase din observația naturei omului, iar parte pre păruta dificultate de a concilia liberal arbitriu cu perfectiunea divină.

Obiectiunea ce mai seriosă, fundată pre natura omuluī, constă în acea, « că sufletul nu lucră fără de motor, și că motorul cel mai important dispune chiar de activitatea nôstrâ. De aici apoi conchidă, că determinatiunile și decisiunile nôstre sunt productul motivelor și nu efectele causei personale. »

Noi recunoscem, că omul nu lucră fără de motive, și motivele, dupre noi, numai disponă și inclină spre omul spre activitate. Se presupunem, pentru exemplu, acțiunea ce mai interesantă și ce mai obligatorie pentru noi. Dela noi depinde de a o executa, sau nu, și de multe ori videm, că acțiunile cele mai favorabile și mai interesante nu se execută de oameni numai din cauza, că nu voesc. *In omă*, trebuie să recunoscem, că este o putere de rezistență, care de multe ori nu cedă nicăi rationamentului nici pasiunilor.

După aceste fataliști au mărginită libertatea în temperamentul omuluī, în modul vîtei și în deprinderi; prin urmare omul se naște virtuosuī, sau viciosuī, precum el se naște vigurosuī sau temperatru și cu o vorbă, moralitatea depinde dela natura omuluī. Fără indoelă temperamentul și totte celelalte condițiuni coloca la practicarea virtutei și a viciuluī, dar nu putem să dice, că ele li conditionează existența. Noi nu trebuie să avemă în vedere casurile excepționale, precum este excitația organismuluī, somnambulismul, nebunia etc, unde în adevărul acestor se pot lucea de cauze. Noi trebuie să luăm starea lui normală, și atunci videm chiar, că temperamentul, modul vîtuirei și deprinderile, sunt numai nișce motive, care prin simțimările și ideile, ce naștem, numai inclină, dar nu disponă și de decisiunile noastre. Și dacă temperamentul și organismul omuluī arătă o așa de mare importanță, apoi în asemenea cază noi trebuie să inchidem ochii dinaanterea rezultatelor educării, ce probă că evidența ce mai mare libertatea omuluī. Atunci în desert părinte și pedagogii nostri lucră și se ostenească de a altera inclinațiunile noastre cele reale și ale înlocui prin altele. Cu o vorbă, noi trebuie să recunoscem și aici, că temperamentul și totte celelalte condițiuni de viață a omuluī formează liberul nostru arbitru numai în existență posibilă, fără de a-l determina în existență lui reală.

Fataliștii mai dică, că liberul arbitru contrădice: a) prescrierile lui D-dea, fiind că un act liber nu poate fi prevăzut, b) A totuști putericei lui, că adică nișce acte libere nu se supună a tot puteri-

cieř luř D-deř ři c) dreptateř ři bunătăteř luř, cā adică liberul arbitriu duce pre omuř mai mult la rēu, de cāt la bine.

Dacă e vorba de presciența divină, apoř trebue sē scimă, cā acest terminuř pentru spiritul umanuř este născutuř. din idea sucesiunei trecentuluř, a presinteluř ři a venitoruluř, ci sucesiunea nu este aplicabilă la D-deř; fiind cā D-deř, propriu vorbind, vede, iar nu prevede actiunele umane; ři in asemenea casuř omul este liberuř de a lucra, ce voesce, ři D-deř putinde, de a'l vidé cea, ce are sē lucru.

Tot astfelieř e ři cu atot-putericia. Acest micuř domeniu de acțiune, unde omul ſi desfășură voea sa ce liberă, nu este o proprietate a luř, ci aluř D-deř; ři noi lucrâmuř in dânsa dupre permisiunea lui D-deř. Libertatea deci nu contra-dice atot putericieř divine, fiind cā ea ſi are esistența ři esercitiul sūu in D-deř.

Vine, imfine, ca sē observâmuř ři modul, cum se conciliase libertatea omuluř cu dreptate ři bunătătea divină, in raportu cātre relele morale, provenite omuluř dela liberul arbitriu. Ši creduř ore, fatalistiř, cā D-deř ar fi fostuř mai bunuř ři mai dreptuř, de nér fi privatuř de libertate, care e una din calitătile luř ři nér fi pusuř sub acelăși legi, sub care se desvoltă natura? Ši cine este mai ferice in positiunea sa normală, omul liberuř, ař obiectele naturei, ce lucrâ numai dupre instinte? Omul, bucurându-se de libertatea sa in marginile legilor, preserise lui, ři in acéstă libertate, praticând chiar rēul, nu pote face, ca D-deř sē nu fie dreptuř ři bunuř. D-deř tot in puterea acestor calități divine ař trebuituř, ař dicend, sē de ři omuluř libertatea, care e una din proprietătile sale divine. Prin urmare noi vi-demă, cā liberul arbitriu a omuluř nu se opune prescientei divine, pentru cuvântul, cā D-deř scie, iar nu prescie, ca omul; nu contradică atot-putericerieř divine, fiind cā omul se bucură de unuř graduř de activitate liberă numai in urmarea unei concesiuni din partea lui D-deř; ři imfine liberul arbitriu nu este contrariu nici dreptateř ři bunătăteř divine, pentru rationamentul, cā chiar aceste calități divine impunuř lui D-deř de a crea pe omuř liberuř.

SECTIUNEA APATRA

ESENȚA SPIRITULUI

CAPITUL I

PERSONALITATEA ȘI SPIRITALITATEA SUFLETULUI

EUL, UNITATEA ȘI IDENTITATEA LUI

§.1 Când Descart aŭ departatū din spiritul sūu tōte notiunele dubie, singura notiune, părutā lui nequbiā, aŭ fostū cugetarea. El aŭ observatū, că cugetarea implică esistența subiectuluī cugetătoriu, și pentru acésta el aŭ pusū de fundamentū a scientei umane entimema: *cogito, ergo sum.*

Noī nu putemū nică cugeta, nică simtī, nică voi, fōrē de a raporta aceste actiuni șи facultătile, ce le executā, la unū principiu, la o ființă, aŭ la o substanță, care este centrul vieri spirituale. Precum calitătile fisice suntū indispensabile de substantele respective, tot-astfelii și cele spirituale presupunū unū centru șи unū principiu, care le regulésē.

Fie-care din noī recunósce in fenomenele conscienteū unū principiu șи acest principiu suntemū noī, și noī înșine suntemū acia, ce cugetămū, simtimū și voimū ; și pentru acésta, acest principiu se numesce fōrē distincțiune *Eu aŭ spiritū.* Acești doi termini suntū sinonimă și terminul *Spirituī*, luatū in sensū specialū, insamnă principiul activitătei spirituale, privitū in abstratul sūu ; in óre-ce *Eul* este acelaș principiu in concretū, care tot-o-datā are și cunoștența de sine.

Sufletul posede o activitate esențială, acăria simtimentū se comfundă cu cel de esistență. A exista pentru spiritū insamnă a lucra ; fundamentul esentialei sale nu este numai cugetarea, dupre cum 'laū privitū Descart, ci activitatea, dupre cum 'laū definitū Leibniț. Pentru acesta *spiritul cu dreptū cuvēntū este definitū, ca o putere, ce se cunoscē « vis sui conscientia. »*

Prin cunoștența intimă a energiei propriie, spiritul ieșe din clasa

obiectelor, și se redică până la rangul de personală. Personalitatea spiritului nostru resultă propriu din acea, că se cunoște, spre diferență de minerale și vegetale, care se ignoră cu plințitate. Însuși animalul, deși dispune de o simtire de sine obscură, fiind că nu refletează asupra simtirei sale, și pentru dânsul totul se reduce la nisice impresiuni confuse, el nu are, propriu vorbind, personalitate. Singur sufletul, dintre fintele pămîntesci, posede o existență personală, fiind că, având conșcientă de operațiunile sale, el se distinge de toate obiectele, ce-l incongiură. Universul pentru dânsul este împărțit în două clase, care nu se confundă niciodată : *Eul* și *non-Eul*.

De unde videm, că *spiritul nostru*, este o putere în activitate și tot-o-dată conșcientiosă, și ca astfel, el este *Eu*, așa personală.

In același moment, când spiritul are conșcientă despre activitatea sa, el simte că *unitatea* și *identitatea* sunt atribuite esentiale a lui.

a) Fenomenele vîteză psichice sunt multiple, iar principiul acestei vietă este unie. Noi simtimuște forte chiar, că cugetarea nu este proprietate a unei părți a spiritului, simtirea a altia și voința a unei a trea; ci că toate operațiunile cu facultățile, ce le executa, aparțină la aceeași substanță.

Rationamentul, pre de altă parte, vine și aici, a proba acest sensu intimuște. Dacă spiritul n-ar fi, dice el, decât o agregatiune de părți, nu s-ar putea explica nici concertul facultăților noastre, nici armonia, ce prezintă desvoltarea lor, precum chiar nici operațiunile isolate, comparativne, giudețul etc. Comparativinea presupune unuște centrul, unde se reunesc ideile de comparat; iar giudețul unuște arbitriu, ce le pronunță.

De aici videm, că atât conșcientă, cât și rationamentul nu pot să fie separate, una prin sensul internuște, iar celalaltă prin concertul și armonia facultăților între dânselor și a operațiunelor fiecăruia capabilă, că spiritul nostru este unul, adică substanța sa nu este compusă, ca materia, din părți, susceptibile de separare, și că, prin urmare, el este simplu și indivisibiluște.

b) Certitudinea identității este probată de conșcientă și memoria. Conșcientă nu spune acea, ce noi suntem în prezent, și memorie acea, ce am fost în trecut. Acum, alaturând aceste două testimoni, noi aflăm, că suntem acum cea, ce am fost ieri; adică identici.

Facultățile noastre se desvoltă neîncetă; ideile noastre variase; simțurile noastre se schimbă; conduită noastră prezintă direcții opuse, și în centrul unor asemenea vicisitudine și schimbări personală

nóstrâ rêmâne neschimbatâ și ne transformatâ. De unde videm්, că spiritul nostru este identicu, că substanța sa nu se schimbă, și că ea este astăzi acea, ce aළ fostă ieră și va fi mâne acea, ce este astăzi.

CAPITUL II

DISTINTIUNEA SUFLETULUI DE CORPU ȘI RAPORTURILE LOR

DISTINTIUNEA SUFLETULUI DE CORPU

§ 1. Corpul nu este *unul*; el este compus din părți, legate între sine prin o putere necunoscută. Dicem් în adevăr *un corpū*, precum dicem් și *ună sufletū*, ci unitatea corpului este, propriu vorbind, nominală; o asemenea numire nu este propriă substanței corporale, care este multiplă.

Corpul nu este *identicu*, caci se schimbă. După observațiunile fiziole, noi scim්, că în nisice perioade sciute, substanța corpului nostru se alterează. Atomele, ce lău compusă intru'nă momentă, sunt înnoite prin altele, așa că după ună timpă ore-care corpul este compus din nisice atome cu totul streine de acele, ce leau ajută la nașcerea sa. Singură forma corpului este acea, ce prezintă ună elementă de permanență, care, conservând părțile organismului și raporturile lor de existență, le alterează, încât privesce pre mărimiea lor.

Imfine, corpul, prezintându ună gradă ore-care de activitate, nu este activă prin sine insuși și ce e mai mult, că nu e liberă. El nu are inițiativa activității sale și, când el este pusă în mișcare, activitatea sa este orbă și fără de conștiință.

Spiritul insă este *unul*, *identicu* și *domnū a operatiunelor sale*; și acesta nu probăse, că spiritul este *distintu de corpū și nici intru'nă modu nu potu fi confundate aceste două substanțe*. Caci cum putem să confundăm unitatea și simplitatea cu pluralitatea și compoziția? acea, ce nu se schimbă, cu acea, ce variată ne'ncetă? substanța activă și liberă, care are responsabilitatea acelor sale, cu o substanță, ce nu lucră și nu se repausă, decât intru'nă modu impunătoriu?

Descart aළ agiuș la această concluzie prin analiza ideilor, că noi avemă despre spiritu și materię. « Spiritul, dice el, este ună ce, care cugetă, percepe, afirmă, negă, voiesce și nu voesce, care și imagină și simte. Si materia este ună ce, care are intindere, rezistență,

figură, sonu etc. Acum, ce e comună intre aceste două substanțe și ce diferență nu videm noi intre cugetare și colore, intre sun și plăcere, intre intinderea mesei, ce noi numim corp și decisiunile noastre? Si mai adauge, că noi cunoscem substanțele după proprietăți și dacă proprintătile corpului sunt distințe de cele a sufletului, atunci acestă analisă nu probă, că *intre corp și suflet nu este nică o asemănare, că sufletul este distință de corp și tot-o-dată o substanță spirituală.* »

REFUTAȚIUNEA MATERIALISMULUI

§ 2. In anticitate Epicur, și Lucretiu, iar în timpul modernu Hob, Colin, Holbach, Lametrie, Caanis și alții au contradisut distincția sufletului de corp și au confundatul intre sine aceste două substanțe diferite, pentru care și scările, ce au profesat aceste doctrine, s-au numit materialiste.

Obiectiunea principală a materialismului constă în acea, că sufletul se desvoltă împreună cu corpul și el participă la toate alteratiunile corpului; că el e plină de febleță în copilarie și în bătrîneță, vigurosă și puterică în etatea matură; vioară și ardentă în momentele de sănătate, inertă și lașă în maladii și cu o vorbă, cum îl cântă Lucretiu în versurile următoare :

Gigni pariter cum corpore, et una
Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
Nam velut infirmo pueri teneroque vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis :
Inde ubi robustis adolevit viribus aetas,
Consilium quoque majus, et auctor est animi vis.
Post, ubi jam validis quassatum est viribus aevi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus;
Claudicat ingenium, delirat linguaque mensque :
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.

Fără indoelă spiritul, unită cu corpul, urmărește alteratiunilor lui și pare, că chiar se supune schimbărilor lui. Dar este ore unu că răru, de avidă dezvoltarea intelectuală intrecând pre ce fizică? Si de căte-oră noi în corpori debile, în corpori, ce și au organele rești formate, aflăm o sagacitate și un spirit activ? Si nu se vedă bătrâni, cari conservă și pone la adânci bătrânete vioacă și vigore giunetei?

Fără de a invoca mai multe exemple de o asemenea natură, noi ni presentăm un alt exemplu, că spiritul, fiind o cauză, lucrără de multe ori contra legilor naturii, în direcții contrare. El admite acea, ce îse pare bună și lăpădă acea, ce pentru dânsul este rău; acesta este unu ordin de lucruri, propriu și corporilor. Dar el de multe ori, pentru diferite considerații, admite acea, ce el cunoște, că este rău și lăpădă acea, ce și el scie, că este bună.

Materialiștii obiectează încă, că noi nu cunoștem tota proprietatea corporilor; că D-Deu prin unu actu a atot-putericei sale aș putea să acorde și materiei facultatea de a cugeta. Noi respundem lui Loke, formulatorului acestei obiectii, că dacă cugetarea aparținește și la unu obiectu, ce are intindere, apoi ea nu este compatibilă cu schimbarea și complicitatea materiei și că prin urmare D-Deu n'aș putea să crească legătura contradicțorie. Putem noi să dice, că crierul este acel, ce cugetă? Această părere, susținută de fisiolog și de medicul Caanis, în opul său « *despre raporturile părții fizice și morale a omului* » nu reprezintă condițiile cerute de cugetare. Crierul, ca și toate celelalte părți a corpului, este unu agregat de atome, care, prin urmare, nu are proprietatea de a fi unică și identică. Atâtă numai putem admite, că crierul să fie organul cugetării, precum mâna este organul pipăirei și urechii a audului.

Maș suntu, și alte păreri materialiste, privitorie pre identificarea naturii spirituale cu acele corporale; dar toate părerele, continute de istoria filosofiei, precum și acele ce mai pot fi formulate de școala materialistă, cadu și se refută fără ușor prin acea, că materia nu întrunește proprietățile de unitate și identitate, care suntu fără nevoie în acția cugetării și specialmente în cel a memoriei.

RAPORTURILE DINTRU SPIRITU ȘI CORPU, ESPRIMATE PRIN MAI MULTE OPINIUNI

§ 3. Find că sufletul este distinct de corp, apoi în ce constă uniunea corpului cu sufletul, de unde rezultă viața noastră de pe pămînt? Cum putem explica, că două substante, de natură opuse, aș putea să fie așa de strins legate între dânsle, încât omul nu este nică unu spirit curat, nică unu brut; ci unu ce, compus din amândouă și o uniune armonică a două substante, care se numesc om? Aceasta e cestiunea, ce aș ocupați pre filosofia modernă în persoana lui Descart, Malebrans, Spinoza, Leibnitz, Euler etc.

Dupre Descart și discipuli lu, corpul și sufletul se desvoltă în
doñe lini paralele, conform naturei lor cei distinți. Sufletul, care
nu e, decât cugetare, nu lucră asupra corpului; corpul, pre de altă
parte, ne fiind, decât intindere, nu lucră asupra sufletului; și corpu-
rile nu lucră chiar și unul asupra altuea; ci D-đeu modifică sufletul
dupre mișcările corpului, și dă mișcări corpului dupre voința sufle-
tului. Fie care substanță este, prin urmare, o cauză eficace cu ocasi-
unea modificatiunelor, ce se operă în altă substanță. Eea pentru ce
teoria cartesiană a fost numită de istoria filosofiei *ipotesa cauelor*
ocasionale.

Leibniț aprofundat, că corpul și sufletul, conservând viața lor pro-
priă, sunt creati de a manifesta modificatiuni, ce corespundă intre
sine; precum doñe orologe, bine regulate, arată aceașă oră. Acăstă ar-
monie dată mai naente de lume; ea își are inceputul său în inte-
lepciunea divină; ea este, dupre expresiunea lui Leibniț, *prestabilită*.

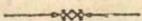
Altă, precum filosoful anglesc Cudvort, a imaginat o substanță
intermediatorie între suflet și corp, numită *mediatorul plastic*; ea participă din natura ambelor substanțe și are rolul de a uni su-
fletul cu corpul.

O teoriă mai vulgară este acea, a *imflusului fizic*, care admite
acțiunea directă a corpului asupra sufletului și vice-versa. Acăstă e
părerea matematicului Euler.

Totă aceste păreri despre unirea corpului cu sufletul dau locă la
o serie de obiectivități. Cum conciliăm noă *ipotesa cauelor ocasio-
nale* și cea *armonie prestabilită* cu simțul activității noastre per-
sonale, cu experiența dilnică, care ni probă imfluența directă a spi-
ritului asupra materiei și a materiei asupra spiritului? Cine ni poate
proba contrariul, că la intinderea brațului nostru nu suntem noi în-
sine cauza acestei mișcări? Doctrina *imflusului fizic* este mai pu-
tin departată de sensul comun; ei ea nu explică principiul său și nu
arată aplicatiunea lui în acăstă cestiu. Acăstă cestiu, mai bine
diciend, este refuzată mintei umane, și metafisica prin încercările sale
nău făcută alta, decât a înlocuită o părere prin altă. Acea, ce ne
interesează pre noi mai mult, și are o importanță atât psihologică,
cât și morală, este cunoștența urmatării și noi o scimă, că *spiritul*
este distinct de corp și el este cauza tuturor fenomenelor mintale.

în un loc deosebit de înălțit, unde se vede tot ce se întâmplă în lumea înțeleasă și înțeleasă nu este decât o cale de circulație și o cale de comunicare, și ca urmă, într-o lumenă în care nu există niciun lucru, să nu fie posibil să se întâmple nimic. Într-un loc deosebit de înălțit, unde se vede tot ce se întâmplă în lumea înțeleasă și înțeleasă nu este decât o cale de circulație și o cale de comunicare, și ca urmă, într-o lumenă în care nu există niciun lucru, să nu fie posibil să se întâmple nimic.

PARTEA ADOUA A FILOSOFIEI

CARACTERE LOGICEI CA SCRIERI

LOGICA

INTRODUCTIUNE

OBIECTUL LOGICEI

§ 1. Lumea spiritelor are legile sale, ca și lumea corpurilor. Cugetările noastre nu se formă și nu se legă între sine într'un modu intâmplătoriu; ele au între dânsenele raporturi constante, imvariabile și esentiale, care facă, ca unele să provoce pre celealte și ca, dacă parteau intia a cugetării este admisă, adăuga se nu poate fi neglijată. Cunoștența legilor primitive și esentiale a cugetării au făcutu pre geniul filosofiei — Aristotel, ca să prescrie de obiectu propriu a logicei *studiu legilor cugetării*. Logicii însă Porte Regale, conduși fiind de unu spiritu curat practicu, au făcutu din logică o artă, care are de obiectu *manuducerea cugetării la cunoștența obiectelor*, privitorie pre instruirea propriu și a altora. Ci cum putem noi să dirigem nisice funcțiuni, pre care nu le cunoșcem? Cum putem noi

să formulăm nișce regule, privitorie pre intelegerință, dacă noi nu ni putem să unu contă exactă despre operațiunile ei? Logica, prin urmare, presupune cunoșcerea în fondă a spiritului umană, și ea nu poate să descrie originea, caracterele și transformațiunile sucesive a ideilor noastre, și atunci numai ea poate manuinduce cu succesă pre spiritul umană la aflarea verităței. În asemenea casă *logica are de obiectă, pre de-o-parte a studia operațiunile intelegerinței, care se manifestă în idei, cugetări, rationamente, definiții, clasificări, inducții, etc., iar pe de altă, de a propune mijloace sigure și fecunde, ce ar putea să agiuă intelegerința în aflarea verităței.*

CARACTERUL LOGICEI, CA SCIENȚĂ

§ 2. Ca știință, logica are de observată funcțiunile intelegerinței umane, cu toate formulele lor de existență, și același să dă dreptul, de a avea unu caracteru experimental; ca artă însă, ea trebuie să fie curată teoretică și să expună regulile, ce ar conduce cu succesă intelegerință, spre aflarea adeverului. Obiectul logicei nu impune, ca să-i prescriem unu caracteru scientific, distinct de a logicei pur-formale, precum și acelei curățătoare. *Ea trebuie să aibă unu caracteru experimentalo-teoretic, acăreia metodă de expunere ar intruni ambele condiții, cerute de unu asemenea obiectă a logicei.*

RAPORTURILE LOGICEI CU PSICOLOGIA SI DISTINȚIUNEA LOR INTRE DÂNSELE

§ 3. Psichologia are de obiectă Eul cu facultățile lui; logica însă studiază avutul spiritului nostru, compusă din rationamente, concluzii etc. și legile, după care ele se formează. Psichologia servește de bază logicei, și noi n-am pută nici-o-dată cunoaște acea, de care dispune spiritul nostru, legile, după care intelegerința află unu adeveru și altul, și modul, conform căruia ea își formează avutul său spiritual, dacă noi n-am avea o profundă cunoștență despre natura Eului și a facultăților lui precum și despre raporturile lor de activitate. Știința psihologică nu spune natura Eului cu modurile sale de existență, iar logica, arătându-ni avutul lui și expunând operațiunile spirituale, ne imăna tot-o-dată și legile, după care spiritul își formează avutul său și se manuinduce în aflarea unuia adeveru. *Aceste raporturi, atât de strins-legate între logică și psihologie, arată afinitatea,*

ce există între aceste două sciente ; dar trebuie să recunoșcem și distinția atât de chiară dintre obiectul cuprinderei lor , care este exprimată prin distinția dintre facultate și operatiune.

UTILITATEA LOGICEI

§ 4. Ca știință , ce are de obiect să expună operațiunilor facultăților spirituale și legile , după care aceste facultăți funcționează , logica nu comunică cunoșcențele cele mai importante , privitorie pre spiritul nostru . Ea completează studiul psihologiei și ne pune în poziție , de acum să se presteze pre spiritului și din punctul de vedere a funcționării . Psihologia se ocupă de spiritul uman , privind la dânsul , ca la o posibilitate de acțiune și o existență , dotată de nisice facultăți ; logica , studiind pre spiritul din punctul de vedere a funcționării și a acțiunării lui , și având de scop , a face cunoscută atât produsul spiritului , ca funcțiune , cât și legile , după care el își formează acel produs , *presintă interesul cel mai mare , și nu îl poate fi nicăi într-un mod contestată utilitatea .*

Privind la logică din punctul de vedere a artei , ea regulează funcțiile spirituale spre scopul , pentru care voimur . Logica , observând procedura funcționării spiritului în momentul aflării adevărului , precum și modul de cugetare , când el se amângăsește , stabilește nisice științe regule , care , fiind resumatul unei duple observații , agăță funcția cugetării , și prin aceasta spiritul devine mai capabil , precum în aflarea așa și în comunicarea adevărului . Spiritul uman , deși în viață pare asă manuducă în aflarea și comunicarea adevărului , nu de regulele logice , ci de bunul simț , trebuie însă să recunoșcем , că elementele , ce compună pre acest simț bună , dătorescă unor discuții prealabile scolare , tinute când-va chiar și după regulele logice . De aici putem vedea , că logica are o mare importanță și în ramul științifică și este de ce mai mare utilitate și pentru viață .

§ 5. IMPĂRTIREA LOGICEI , CA ȘTIINȚĂ

Nu toate materiile , ce compună logica noastră , sunt identice și pentru același o împărțire a materiilor ei este tot-atăc de naturală , ca și obiectul logicei . Împărțirea ce mai naturală și mai corespunzătoare cu caracterul logicei noastre ar consta , în a admite doar

tiunī , din care ce intia sê espunâ partea esperimentalâ a operatiunilor spiritului, iar adoăa pre ce teoreticâ, aŭ regulele, privitòrie pre manuducerea inteleghintei in aflarea veritâtei. Si pealabil, aceste doué sectiuni ar trebui sê fie precedate de unu capitul introductivu, care ar ave de scopu a trata despre certitudine, ca actu specialu a conșientei și care ar constata, că totu, ce ni se va revela prin conșientă, in respectul operatiunelor logice a spiritului, are certitudine și este incontestabilu.

Si in adeveru, capitul introductivu este necesariu, de a fi privit u ca o materiâ distință, ce nu se poate confunda cu celelalte materiî a logicei. Iar cât privesce pe sectiunile celoră-lalte materiî, noî suntemu necesitatî a admite unu altu ordinu. Trebuie a nu perde din vedere conditiunele metodei analitice, inaugurate in principiile nóstre de filosofia, și acésta ni impune de a admite, ca părtilor cele mai simple se precédâ pre cele complese. Acéstâ regulâ pedagogicâ ne obligâ, ca noî sê espunemu mai intiu sectiunea despre limbâ, ca ce mai simplâ și tot-odatâ, ca o sectiune, ce tratásê despre nisce materiî, presupuse atât de metoda pur logicâ, cât și de metoda, analiticâ. Si aşa logica trebuie sê fie impărtitâ in trei sectiuni ; și dupo ce va espune capitulul introductivu despre certitudine, va vorbi : A) Despre limbâ și semnele ei in raporturile lor cu cugetarea. B) Despre metoda logicâ și diversele operatiuni mintale, conform căror spiritul își formésê cunoșcentă și C) Despre metódele logice, aplicate la diversele sciente.

CAPITUL INTRODUCTIVU

CERTITUDINEA ȘI RAPORTURILE EI CU EVIDENȚA ȘI PROBABILITATEA

DESPRE CERTITUDINE IN GENERE

§ 1. Când conșientă ni constată in spiritu o placere aŭ o desplâcere ; când perceptiunea esternâ ni aduce notiunele obiectelor ; când memoria ni rechémâ suvenirile unuï obiectu, noî nu putemu sê contestâm veracitatea conșientei, a perceptiunei și a memoriei. Ci noi din contra, putemu, conform atestârei lor, sê recunoscem, că unu

fenomenū ōre-care aū avutū locū in spiritul nostru, cā acest obiectū esistā, cā spiritul nostru este afectatū de bine, aū de rēu.

Dacā spiritul n'ar posede nisce facultăti, apropiate la diferitele ordine de verităti, aū dacā, posedând aceste facultăti, noī n'am face usū de dānsele și nu lém aplica, dupre destinul lor, am agiunge pōnē la anu puté afirma niči contesta esistența diferitelor obiecte; am fi privat̄ de totū felul de idei, și noī n'am avé conscientă chiar de esistența propriiā. *Acēstă confiență a omului in facultătile sale, acēstă convicțiune viā și profundă a spirituluī, ce el are despre veritatea, relatată de conscientă, aū luată numele de certitudine.*

Filosofii suntū incā in mare desacordū despre certitudine și aū a-giunsū pōnē la apresenta teoriile cele mai oposite despre certitudine in genere.

Dogmatismul, pentru exemplu, esagerând puterile facultătilor umane, agiunge, pōnē la apune in certitudine și veritătile primarii, rezervate numai lui D-deu. — Scepticii, pre de altă parte, ingăosesc mintea umană, pōnē la a'ī nega posibilitatea cunoscerei adevărului și punū intre mintea umană și veritate unū abisū nepetrecutū. — Eclectismul singur este sistema, ce impacă aceste extremităti. Dupre dānsul suntū verităti supra-naturale, verităti, care intrecū prin su-blinitatea lor mintea umană; aceste verităti suntū private dc totā certitudinea mintei nōstre. Ci veritătile, care cadū sub intelegerea spirituluī nostru, suntū pentru noi certe; și dacā ele, nu se percep̄ de o facultate, suntū cel putin intelese de cealaltă. Si cu modul acesta, certitudinea eclectismului este certitudinea umană; certitudinea, privitoria pre cercul cunoșcentelor spirituluī nostru.

DIFERINȚA INTRE CERTITUDINE ȘI EVIDENȚĂ, PRECUM ȘI INTRE PROBABILITATE ȘI CERTITUDINE

§ 2. Acea, ce determină certitudinea, esistā in spiritul nostru; ea este o operatiune a facultătilor intelegrintei, revelată prin conscientă; in ōre-ce evidența sace afarā de noi. Evidența, spre destingerea ei de certitudine, este puterea, prin care veritatea ne frapăseș și care este, ca o lumină, ce ne impresionă și ni presintă pre ace veritate intru'nū modū visibilū.

Diferința intre certitudine și probabilitate se probă prin caracterele lor distințe. Când noi, pentru exemplu, suntem certi despre

esistența personală, pronunciămă în conșcientă găudețul : *eū esist.* Acest găudeț presintă o afirmațiune absolută, despre care noi nu putem să fimă în dubiu, și noi nu agăungemă la unu asemenea gradă de afirmațiune pre calea treptății, admitând mai întâi o semi-certitudine despre esistența Eului, apoi o certitudine superioară și în fine o alta absolută. De unde vedem, că caracterul certitudinei este : a) de a avea o afirmațiune absolută, că ună obiectă există, b) de a nu admite nici un fel de treptățe și c) de a fi fizică și uniformă.

Să presupunem, pre de altă parte, că sortă unui om depinde dela coloarea bilelor unei urne, ce o compună. Dacă coloarea albă decide sortă fericită a aceluia om, și de coloarea albă în urmă suntă tot bilele, afară de una, atunci afirmațiunea probabilității este conditionată prin o singură bilă, și prin urmare aici probabilitatea este foarte puțin relativă; dacă însă, facemă supozitia, că bilele atât cele albe, cât și cele negre suntă în urmă egale după cantitate, atunci atât coloarea albă, cât și ce negră cuprinde o afirmațiune mai mult relativă și prin urmare probabilitatea sortei fericite a omului este tot pre atâtă de conditionată. Cu vorbă, *in probabilitate a) caracterul afirmațiunei de relativitate, b) multimea treptelor și c) a formei ei, depindă și se conditionează în total cu supozitiunile noastre.*

De aici putemă vîde foarte chiar, că certitudinea nu se poate confunda cu probabilitatea și că observațiunea de aproape a caracterelor lor ne poate prefera și de erore, de a recunoaște cu unu din filosofi, că certitudinea ar fi gradul cel mai supremă a probabilității.

SPECIALE CERTITUDINEI

§ 3. Certitudinea, considerată în sine însuși, nu poate avea nici o specie. Fiind însă, că noi privimă aici la certitudinea din punctul de vedere a instrumentelor, ce nu procură, nu putem să fimă în astă cestiu de acord cu puri cartesien, dar nici cu sensualiștii, precum chiar nici cu puri moralisti. Descart, răsimând sistematicea sa pre percepțiunea conșcientă, admite o specie numă de certitudine și aceasta o prescrie conșcientei, numind-o *certitudinea metafizică*. Condilac, pre de altă parte, prescriind totul sensurilor, admite o unică certitudine, pre carea o numește *certitudinea sensibilă*. Nici chiar opinionea lui Laméne, în cestiu de speciei certitudinei, nu poate să fie

satisfacțoriă; fiind că admite numai *certitudinea morală*, carea e basată pre autoritatea testimonială. Aceste teorii, una după alta, ne-
gligă intregimea spiritului și conduc la negatiunea a totă certi-
tudinea.

După aceste noi stabilim, că certitudinea, conform speciilor de organe, prin care nise procură, trebuie să fie : a) *fisică*, care privesc pre corpori și proprietățile lor, ea este produsă prin sensuri și formulată prin perceptiunea esternă, b) *metafizică și intelectuală*; produsă fiind de ratiune, și conșcientă, are de obiect veritățile metafizice și intelectuale, asiomele și teoremele matematice și c) *morală*, care și are fontâna sa în inimă, în conșcientă morală a și în testimoniole omilor; contine în sine verități de conșcientă, sentente morale și evinente, cunoscute numai prin testimonie. De unde videm, că *certitudinea este de trei feluri : fizică, metafizică și intelectuală și morală*.

N.B. Speciele certitudinei de mediată și imediată sunt numai nisice sub-divisiuni a certitudinei metafizice și noi nu le putem admite, ca pre nisice specie independinte și de dreptă intre speciele certitudinei.

SECTIUNEA INTIA

SEMNELE ȘI LIMBA IN RAPORTURILE LOR CU CUGETAREA

CAPITUL I

DE SEMNE ȘI LIMBĂ

După ce am stabilit contra scepticilor și a dogmatistilor certitudinea umană, precum și speciile ei, noi ar trebui să trecem de a dreptul la cestiunea metodei, adică la analiza proceselor și a operațiunilor inteligeției. Ci e forte necesar, ca, mai naente de a trece la astă cestiune, să ni formăm o idee scurtă și precisă despre semne și limbă în raporturile lor cu cugetarea; și acesta pentru cuvântul, că fie-care operatiune mintală se află în legătura ce mai strinsă cu limba.

SEMNELE

§ 1. Mugirea vînturilor exprimă apropierea furtunelui; suirea mercurului în tuba barometrică este semnul ingreuerii atmosferei; fumul este expresiunea focului; efectele manifestării causele; proprietățile determină substanța și vorba exprimă positiunea psihică a omului. Totul, cu o vorbă, în lumea fizică, precum și ce morală, se servește mutualmente de nisice semne, ce își exprimă sensul. Si semnul pentru acesta poate fi definită astfel: el este manifestația a formă ideei.

Acestă definiție privescă pre semnul, luat în genere, — pre semnul metafizic și noi aici studiem semnele logice.

Omul, fiind o combinație a lumii fizice și morale, viață după același legi și face și el uscă de nisice semne, care își exprimă în diverse moduri esența lui. Niciodată urechiile, niciodată viderea, precum și niciodată din sensurile noastre nu pot să strâbate în santuarul seminului nostru. Diversele cugetări, simtirile psihice nu pot să fie comunicate altora, de către prin nisice semne, care ar exprima positiunea psihică și diversele acțiuni ale omului. Aceste semne logice se numesc manifestații psihice, limbă, prin care noi exprimăm positiunele Eu-lui nostru.

LIMBA ȘI SPECIELE EI

§ 2. Semnele logice, ce reprezintă cugetarea și simțurile noastre, constituiesc limbă, și limbă in sine este suma acestor semne.

Semnele logice, constituind limbă, dispun și de clasificarea ei. Când noi privim la limbă din punctul de vedere a originei semnelor, ce o compun, ea poate fi împărțită în:

1) *Limba naturală*, care ne învață insușii natura. Ea este comună omenilor de toate condițiunile și etățile și intru cătăva și animalelor. Limba naturală se exprimă: a) prin geste, care sunt manifestări prin jocul fisionimiei, prin pusețura corpului și cu preferință prin mișcarea brațului și a mâinei și b), prin exclamării a sunurilor inarticulate, provocate de simțurile de placere, durere etc.

2) *Limba artificială*, este o mai de parte dezvoltare a limbii naturale, și se poate socoti, ca un opus propriu a geniului uman. Acestă limbă din timpuri se alterase, și tot-o-dată se perfec-

tionésê. Limba artificială se manifestésê : a) în reprezentatiunile directe a obiectelor, care exprimă prin figuri formele și circumstările obiectelor ; astfel sunt : pictura și sculptura. b) în reprezentatiunile conventionale, care stabilescu diferențele raportură voluntară între óre-care semne și obiecte ; precum sunt vorba și scriptura , și c) în reprezentatiunile miste , care , fiind o combinatiune a formulelor de mai sus, ea exprimă pre căt idea conventională , tot pre atâtă și imitatiunea. Acăstă formă este exprimată prin ieroglife, embleme, simbole, etc.

Când noi însă privim la limbă din punctul de vedere a sensurilor, prin care ea se execută și la care se adresată, atunci ea poate fi clasată în :

1) *Limbă de acțiune*, care se adresă la videre și constă în giocul fisionomiei și în gestele oratorice, precum chiar și în gestele, ce compună pre limba surdo-mutilor. — și

2) *Limbă orală*, care cuprinde semnele , ce se adresă angheluș și se manifestă prin gură ; precum sunt esclamatiunile și vorba articulată.

Vorba din toate formele de limbă e cea mai superioară și tot-o-dată mai capabilă, de a exprima nuantele cele mai delicate a inteligeției și a simțurilor. Ci vorba de sine e fugitivă și trasurile, ce le lasă supra memoriei, suntu putin durabile, de acea necesitatea a pro-vocată usul semnelor permanente , aú scriptura.

SCRIPTURA SI SPECIELE EI

§. 3. *Scriptura este ace formă de limbă, care prin nisce semne permanente exprimă modulatiunile limbei și nuantele cugetăreii și a simțurilor noastre.*

Există două specie de scriptură ; una *ieroglifică*, care se numește astfel pentru rationamentul, că de dânsa face usă în anticitate mai prea multă, și constă în a exprima de a dreptul ideile ; și alta *alfabetică*, care nu exprimă , decât diferențele sonore ale vorbei , pentru care ea este numită tot-o-dată și *fonetică*.

La ce intia privire pare, că scriptura ieroglifică e preferabilă naen-te scripturei fonetice, ca cea ce reprezintă imediat cugetările noastre. Indată însă ce o vomă analiza și vomă tiné contu de natura și numărul semnelor, ce o compună, noi ne convingemă cu deplinătate

în imensele dificultăți, ce ea prezintă. Scriptura fonetică așă alfabetică, care prin mijlocul unui micuț numeru de semne reprezintă totuște modulațiunile vorbei și nuantele cugetării, este tot-de-una mai preferabilă și nu consumă mult timp să spre studierea ei.

ORIGINEA LIMBEI

§ 4. Cestiunea despre originea limbii este astăzi fără dispută și prezintă teoriele cele mai opuse. Așa sensualiștii ca Condillac în frunte, prescriind geniului umană facultatea, de ași exprimă acțiunile psihice prin semne și tinând contu numai de progresul și dezvoltarea limbelor, ei atribuiesc acestui geni inventiunea propriă a semnelor, care reprezintă ideile și cugetările noastre cu nuantele lor. Moralistii, pre de altă parte, ca D. Bonald, dând o importanță distință personalor de autoritate, pretind că limba este un dar divin și că omul, creându-se de Dumnezeu, a primit împreună cu cugetarea și o limbă parată și perfecță.

Ambele priviri continuă în sine nuante de veritate, și noi, nutrind un respect distințu pentru autoritățile istorice, precum și pentru progresul și elementele pure umane ale limbii, nu putem să nu recunoștem importanța ambelor elemente, ce compună limbă. Cestiunea, astfel și pușă, nu constă în a cunoaște, dacă limba este un dar divin, sau o inventiune umană; ci în a indica numai, care este elementul divin în limbă și care este cel uman; și pre de altă parte, care parte din limbă omul o dătoresce facultăților sale și care putere divine.

Său disu, că cugetarea nu poate să existe fără de vorbă; noi că mai multu rationamentu putem să afirmă, că fără de operatiunea activă a cugetării vorba va deveni un sonu vagu, care va lovi audul fără de vreun efect. Vorba și cugetarea suntu doar fenomene distințe între sine și tot-o-dată în acțiune reciprocă. Prin urmare *gratia darului divin*. Omul prin cugetare își impropriează vorba și inventă noile semne în vorbă, conform semnelor naturale; prin vorbă insă el exprimă, lumină și dezvoltă cugetarea. Cu o vorbă, teoriile lui Bonald și alui Condillac se pot impăca numai, când am admite în cestiunea originei limbii, că *totuștacea, ce e naturalu în limbă, trebuie să o prescriem puterii divine și acea, ce e artificialu, la boriului omului*.

IMFLUENȚA SEMNELOR ASUPRA IDEILOR

§ 5. Tóte expresiunile facultătilor umane se conservă și se transmită prin mijlocul limbăi. Cugetările, sensatiunile și tóte actiunile psichice dupre natură lor sunt fugitive, și nu pot să fie reținute în calea lor, decât numai prin limbă. Semnele limbăi sunt, pre de altă parte, mijlocul, prin care noi comunicăm seminilor nostri ideile noastre, și prin mijlocul scripturei posteritatei. Si astfel semnele aș influența asupra ideilor noastre prin acea, că ele manifestează ideile noastre seminilor nostri, ni transmită preste seculii ideile autorităților scientifice și înfine conservă pre ale noastre.

Totuși acea, ce este confusă în intelegerință, totuși acea, ce este simultană, prin mijlocul semnelor se face distinctă și devine sucesivă. Fie-care vorbă nu exprimă, decât o singură idee; și, când exprimăm prin vorbe cugetările noastre, nu facemă altă, decât analisăm, și facemă, ca faptele Eului nostru se trăcă pre dinaintea ochilor nostri și să alegă la urechiă una căte una și intru-nă modă distinctă. Si fiind că fie-care limbă are metodă de exprimare și sintaza ei propriă, de acea *limba cu semnele, ce o compună, se poate socoti ca o metodă analizatorică pentru cugetare.*

Ideile abstrate, ideile generale și colective nu se formă în mintea omului, decât numai în urmarea unor semne, ce ar reprezenta ideile concrete, partiale și separate. Cum am putea noi să avemă ideea despre fericire, dacă amă fi privată de tóte semnele, ce exprimă calitățile obiectelor de asemenea natură? Cum nămă nălță pónă la ideea de om, dacă în noi n'amă fi avută expresiunile respective individuale? și înfine, cum amă poseda ideea de armată, dacă noi n'amă fi avută expresiunile partiale de soldat, pedestru, cavaleriu, artilierist etc? Aceste și alte nenumerate exemple ni demonstră, că *semnele limbăi nu numai conservă și analizează ideile noastre, ci și le formează.*

Aceste ni dau dreptul de a adăuga, că semnele aș vorbele sunt, că născ mijloace pentru cugetare și că ele sunt necesare pentru formarea ideilor noastre. Tóte ideile nu pot să fie percepute de mintea umană, de nu vor fi alipite de unu semnă aș vorbă; și chiar ideea existenței metafizice este perceptuată prin ideea existenței fizice.

CARACTERUL UNEI LIMBI PERFETE

§ 6. Tóte limbele, precum și diferitele lor specie presintă multe perfectibilități, dar nu mai putine defecte și neagăunsuri. Nu vorbesc despre limba unua aș aceluélalt poporū, ci despre diversele specie de limbă. Tóte limbele, ce exprimă cugetarea intru'nú modú indirectú, presintă mai multe defecte și inconveniente, în raport cátre caracterul *determinatiunei unei limbă*. Așa fie-cine se poate comvinge despre acésta, când va studia istoria filosofiei din punctul de videre a sensului vorbelor, când va observa diferitele semnificatiuni a vorbelor: filosofiâ, sufletû, sensibilitate, ideâ, libertate etc. Pre de altâ parte nică limbele, care exprimă cugetarea intru'nú modú directú, nu presintă té conditiunile, cerute de la o limbă perfetă. Limba chinesă, pentru exemplu, intrunind conditiunile de afi o limbă *determinată* și a presintă pentru fie-care ideâ unú semnú distintú, nu poate tot-o-datâ să fie *simplă*, spre afi retinută intru'nú modú ușoră și *completă*, ca să prezinte pentru té cugetările nisce semne a parte. Numai putin și limba matematică nu poate să fie privită, ca o limbă perfetă și bine făcută. Intrunind calitățile, cerute de la o limbă perfectă și fiind competă, determinată, simplă și analogă, ea nu poate presinta lucrurile intru'nú modú descriptivă. Presentând pentru fie-care ideâ unú semnú distintú, dându fie-câruí semnú o semnificație propria, având numerul cel mai restrinsă și mai ușor de retinută a semnelor elementarier, ce o compună, și imfine, făcând usă de analogiâ pônă la infinită, ea este, cu té aceste, privată de multe conditiuni, ce ar exprima manifestatiunile de viață a spiritului nostru. Limba matematică, având, cu o vorbă, de scopă a satisface cerințele rationamentului, ea negligă în totul expresiunea celor lalte facultăți psichice. Putând a exprima veritatea, nu poate, atât prin elementele constitutive, cât și prin modulațiunile lor, a exprima acele nuante a limbăi indirekte, și a manifesta frumosul în té expresiunile sale.

Aceste inconveniente a diferitelor limbăi, fiind simtite de ómenii mari, carii voéú cel putin, ca limba filosofiei să intrunescă, după putință, conditiunile de perfectibilitate, aș făcută pre Descart, Leibnitz și mai în urmă pre Condillac, de a cugeta mult la formarea unei limbăi filosofice, care ar înlătura defectele și inconvenientele limb-

lor cunoscute. Ci tôte aceste tendințe și ostenele n'aș prodaș până acum, decât condițiunile și caracterele unei limbi bine-făcute, care pot fi exprimate :

- a) Ca limbă perfectă să fie *completă*, adică să contină în sine semne pentru toate cugetările ;
- b) *Determinată*, ce ar da să fie cără vorbe o semnificație proprie și n-ar impiedica asupra semnificației altor vorbe ;
- c) *Simplă*, ca vorbele, ce exprimă ideile elementare, să fie restrinse în cantitatea lor și ușore de retinut, și
- d) *Analogă*, ca combinațiunile analoge ale vorbelor să corespundă în total cu combinațiunile cugetării.

CAPITUL II

NOTIUNILE UNEI GRAMATICI GENERALE

NATURA UNEI ASEMINI GRAMATICI

§ 1. Studiul limbii, în raporturile sale cu cugetarea, ne conduce la studiul modulațiunilor limbii și la basele teoretice a unei gramatici generale. Mulți gramatici au socotit, că, spre a cunoaște legile limbii umane și modulațiunile ei, este de agiunsuș studiul comparativ a limbelor cunoscute; și prin urmare pentru asemenea omenei gramatica generală nu este, decât suma inductiunilor unuș studiu empirică asupra diferitelor idiome a limbii. Comparatiunea limbelor și empirismul este necesară în gramatica generală, ca și în altuș studiu filosofică. Noi dicem și mai mult, că observația în formarea gramaticei generale este punctul de plecare; ci trebuie să recunoaștem, că înțelegința umană are aici o mare importanță. Dacă comparatiunea ideomelor limbii este necesară, spre a aprecia puțină atât de flexibilă a spiritului uman în perfectionarea limbelor, apoi analiza cugetării nu răspunde lumină, care singură poate fișa legile imvariabile a limbii. Gramatica în sine însuși nu va fi, decât o simplă aglomerare de observații mai mult sau mai puțin ingenioase și tot-o-dată generale; logica singură o naște la rangul de știință și ea numai cointine în sine principiile constante și imvariabile a diferențelor limbii.

ANALISA LIMBEI

§ 2. Noi am vîdută, că actul cugetării, în forma sa ce mai simplă, este ideea, carea constă în reprezentatiunea unei notiuni simple a spiritului. Noi de asemene am vîdută, că ideea tinde la o cugetare, care în sine nu este, de cât ideea afirmată, înșuși afirmațiunea; că adică o idee este conformă cu obiectul său.

Semnele ideei sunt vorbele, care se compună din silabe și litere. Semnele cugetării, pre de altă parte, sunt propositiunile, care, exprimând afirmațiunea ideei așa a vorbei, se compună din vorbe.

Ca să ni formăm o idee precisă despre teoria limbii și a legilor ei, trebuie să studiem în ordin succesiiv natura literelor, a silabelor, a vorbelor, a propositiunilor, fraselor, a perioadelor și a discursurilor.

LITERILE

A) Alfabetul primitiv, care cuprinde semnele elementarie a vorbei, este inventat de Finicienii în numeră de șese-săptâni-deci; și care alfabet, adusă fiind de Cadm în Europa, s'a crescută până la numărul de două-deci și patru; numeră, care astăzi este consacrată pentru cele mai multe alfabele moderne.

Aceste semne a alfabetului, numite litere, contină în sine sunurile elementarie, așa limba naturală a omului, care pot fi privite, ca elemente fundamentale a limbii artificiale și prin combinațiunile lor producă nuantele cele mai variabile ale vorbei. Când literile au un son chiar și fortă, se numesc vocale, și când ele exprimă un son inădușit și mai mole, ieș numele de consone. E însă de observat, că fiecare literă își are sonul său propriu și exprimă o manifestație a spiritului, și totă diferența între consone și vocale constă numai într-o acea, că în pronunciarea vocalelor spiritul exprimă un sor mai precis și mai determinat, în ceea ce la pronuncierea consonelor acel son este mai puțin caracteristic.

Spiritul, voind să exprime o idee distință în pronuncierea literelor și a unei litere o importanță mai mare în rangul celor alalte, accentuează pre ace literă prin un son distinț și exprimă o nuanță așa altă în pronuncierea ei.

Atentiunea, ce are spiritul pentru o literă aŭ alta, o esprima prin intensitatea sonuluī, dată acelei litere, care constă în modul de accentare; durata pronuncierei insă esprimă valoarea și cantitatea, ce se dă fiecărui literă. De acea vocalele se împartă, după modul de accentare, în ascuțite, moi și aspirate; și după valoare aŭ cantitate, în simple și simple. Consōnele insă se împartă numai după cantitate și suntă: simple și simple.

Și aşa literele suntă semnele elementare a limbăi artificiale, prin care spiritul își esprimă acțiunile sale cele mai elementare; și ele se împartă mai întii conform naturei și apoi conform importanței, ce Eul prescrie fiecărui literă.

SILABELE ȘI VORBELE

B) Silabele se compună din o singură vocală, sau din o vocală cu una aŭ mai multe consōne. Când silaba este compusă din o vocală și cele mai de multe ori din o vocală și o consónă, atunci ea se numește naturală; fiind că sunul, ce manifestăse asemenea silabă, se găsește de ordinariu în limba naturală. Când insă silaba se compune din o vocală cu mai multe consōne, aŭ din o vocală și o consónă dublă, atunci silaba se numește artificială. Silaba, prin urmare, fiind prima și ce mai elementară modulatia a limbăi, este tot-o-dată și o expresiune pre cât naturală, tot pre atâta și de artificială a spiritului.

Speciele vorbelor aŭ a semnelor, ce esprimă pre idei, corespundă în total cu speciele ideilor noastre. Ideile spiritului nostru se împartă în idei de substanță și acestora li corespundă semnele aŭ vorbele substantive; în idei de calificatiune, care se manifestă în adjecțiile gramaticale; în idea de afirmațiune, care este esprimată prin verbū; și în fine în idei de raporturi, care stabilesc diferențele nuante a ideilor între dănsene și gramatica pentru nisice asemenei idei dispune de o noată serie de vorbe aŭ semne, care se numesc particule. Și aşa speciele vorbelor aŭ a semnelor limbăi suntă, substantive, adjecitive, verbū, și particule și ele corespundă în total cu speciele de idei, care se mărginesc în idei de substanță, calificatiune, afirmațiune și raporturi.

Cât pentru celelalte vorbe aŭ semne gramaticale, care în gramatică formăse nisice părți separate a limbăi, pot să fie tasate numai de-

cât intre speciele ideilor espuse. Așa articulul, care nu se află în toate limbile, precum participiele și adverbiele nu sunt, decât nisice adiective și pentru asta se pot pune între ideile de calificare. Pronumele, care exprimă substantivul în absență, se poate cu dreptu rationamentu asă enumera între ideile de substanță. Singura interdicțiune este vorba gramaticală, care nu poate fi tasată între nici una din aceste specie de idei. Ea este nnică în specia sa și exprimă o emotiune sensibilă a Eului; și pentru acăsta cu dreptu rationamentu poate fi privită, ca elementu a limbii naturale în vorba artificială a omului.

Fie-care specie din aceste vorbe este supusă la mai multe modulațiuni, care exprimă diferențele nuante a spiritului nostru, aplicate asupra ideilor fundamentale. Așa specia substantivelor și a adiectivelor trece prin modulațiunile articulului, a genului, a numerului și a casulu; iar specia adiectivelor în parte, pre lōngă aceste, este supusă la nisice modulațiuni proprii, care prescrie calitatei nuantele, privitorie pre gradul de comparare. Articulul, pentru exemplu, adaugă ideilor, exprimate prin substantive, o nuanță de distincție din partea spiritului; genul, pre care spiritul după analogiă îl prescrie dela finele organice tuturor obiectelor, exprimă nuanță de distincție din punctul de vedere a sesului; casul, pre de altă parte, este modulațiunea, prin carea spiritul exprimă diferențele raporturii a substantei, luate ca subiect, către substantele, ce așe rolul de obiect; și imine numerul manifestănu nuanța spiritului din punctul de vedere a cantității, și exprimă, că obiectul în cestiu este unul, doar, așe mai multe. Modulațiunile proprii adiectivelor, care se manifestă în ideile de calitate, cantitate și gradu de comparare, exprimă nuanță calificativă a spiritului, din punctul de vedere a modulu, a cantității și a distincțiunii. Nuantele, proprii adiectivelor, spiritul le mai prescrie participelor prezintă și trecute.

Spiritul, prescriind verburilor nisice modulațiuni distinse și proprie numai lor, impune prin aceste nisice nuante diferențe ideei de afirmație. Verbul în sine este partea ce mai puțin expresivă a limbii, și corespunde în totul cu idea de afirmație; dar dela combinațiunile diferențe a verbului cu una din vorbele de calificare provine, că spiritul prin idea de afirmație exprimă când o afirmație în stare, când o afirmație în activitate. Aceste nuante, prescrise de spiritu ideei de afirmație, dau loc la doar serie de verbi gra-

maticale, numite neutre, aŭ intransitive și transitive. Mai pre urmă, fie care din aceste clase de verbură să subimpartă în altele, care la rândul lor, exprimă o nuanță aŭ alta, ce spiritul voește a prescrie afirmațiunilor transitive aŭ intransitive. Prin modulațiunile insă de modă, timp și număr verbul pune pre substanță intru'nu raportă aŭ altul cu timpul modul de esență, și cantitatea.

Vorba, dupre cum videm, este expresiunea, aŭ semnul esterioră a ideilor Eului; privindu la vorbe din punctul de vedere a specielor lor, ele corespundă în totul cu speciele ideilor noastre; privind însă din punctul de vedere a cantităței, vorbele sunt mai puține la număr, decât ideile, și acăstă pentru cuvântul, că vorbele sunt supuse la atâta modulație.

PROPOZIȚIUNILE, FRASELE, PERIOADELE ȘI DISCURSURILE

C) Analiza propozițiunilor se face dupre aceeași procedură, dupre care noi am făcută și analiza vorbelor, considerând numai propozițiunile, ca pre nisice acte mai complete și tot-o-dată mai complete a spiritului nostru; ele sunt expresiunea unei cugetări.

Spiritul nostru, când cugetă, afirmă, că o substanță există. Așa George este. Acăstă expresiune este o propoziție, care, afirmând existența lui George, exprimă o cugetare a spiritului nostru și conține în sine numai doi termini; unu substantiv și verbal.

Totă propozițiunile, care conțină în sine mai multă de doi termini, a și doi, însă unul din dânsii exprimă numai existență substanță, ci și nisice raporturi a substanțăi, luate ca subiect, cu altă substanță, luate ca predicator, a căruia calitate ore-care, nu suntă mai mult aceste propoziții o simplă cugetare, o afirmație a substanțăi; ci două cugetări, unde pre de o parte se afirmă existența substanțăi, iar pre de alta se indică, că ace substanță este și în nisice raporturi ore-care cu altă substanță. Așa George este în lucru, a cărui lucră, suntă două propoziții echivalente, și în amândouă se afirmă pre deosebită, că George există, și pre de alta, că el este în nisice raporturi directe către lucru. Pentru acăstă noă putem fără gând a fi, că propoziționea gramaticală este o expresiune a cugetării spiritului nostru, și, ca afirmație a unei substanțăi, ea conține în sine doi termini, unu substantiv și verbal astfel. Puteți propoziționea să con-

tiné doí terminí chiar și atunci, când pre lóngâ afirmatiunea substanței să adauge și o calificatiune de actiune aú de stare.

Tóte propositiunile , care continú in sine acestí doí terminí, se numescă in gramatică propositiuni simple ; in datâ insé ce o propositiune contine in sine maí multi de doí terminí și une-orí numai unul, ea se numesce compusă aú complexă și eliptică. Propositiunea compusă aú complexă nu este altú ceva, de cát espresiunea maí multor cugetări, manifestate prin maí multe afirmatiuni de-o-dată ; in óre-ce propositiunea eliptică, ne esprimând in completú forma afirmatiunei spirituale, o lasă asé subintelege. Pentru exemplu : George lucrâ la ogorú ? și . . . . la ogorú, suntú doúe propositiuni, din care ce intia, ca complexă, afirmâ esistența lui George, esistența de raporturi directe către actiune și imfine afirmatiunea esistentei de actiune in raport către ogorú ; adoúa insé propositiune : . . . . la ogorú , ca eliptică, lasând asé subintelege celelalte afirmatiuni, esprimâ simplu raportul de esistența a lui George către ogorú. Si prin urmare propositiunile suntú simple, complese și eliptice numai pentru cuvântul, cā spiritul esprimâ nisce cugetări totú de o asemene naturâ.

Fiind studiate propositiunile din punctul de videre a cugetărei, noi nu putem să nu recunoscem legile, de care se manduce mintea umană in formarea din propositiuni a fraselor, a periódelor și a discursurilor și să nu espunem și rationamentul acestor forme de constructiune, care suntú la rândul lor espresiunea ce maí fidelă a actiunei spiritului uman.

Spiritul nostru, când escugetă o propositiune, afirmâ esistența unei idei; spre a escugeta insé o *frasă* aú unú *periodă*, el trebuie să afirme esistența propositiunei aú a frasei. Propositiunile staú către frasă și frasele către periodă in aceléși raporturi, in care staú și ideile către propositiune. Ideile, noi am vîdut, constituie propositiunile, și afirmatiunea probésê esistența lor, punândule une-orí și intru'nú raport aú altul ; propositiunile insé și frasele constituie cuprinderea frasei și a periodului, și, dupre legile analogiei, ele aú affirmâ esistența propositiunei și a frasei principale, aú suntú puse in nisce atari raporturi de esistență și relatiuni. Când frasa afirmâ simplu veritatea unei propositiuni, atunci atât frasa, cât și periodul se numescă simple; când insé ele, pre lóngâ afirmatiune, continú in sine și nisce raporturi aú relatiuni a esistentei, atunci acele frase aú perioade se potú numi compuse aú complese.

Frasele precum și perioadele, privite fiind din diferite puncte de vedere, admită diferite numiri. Când noi privim la aceste părți a limbii din punctul de vedere a construirei lor, ele pot fi numite *relative* sau *dependinte* și *positive* sau *independiente*; privite însă din punctul de vedere a cuprinderei și activităței spiritului, exprimate prin fraze și perioade, ele pot fi calificate de: *individuale*, *speciale* și *generale*.

De acea *frasa* se poate defini, ca *expresiunea unui proces* a *cugetării* mai *compleșu*, în care *spiritul manifestese pre longă esență*, și *nu se raportă* a *propositiunei principale* cu cele *secundare*; *periodul*, *pre de altă parte*, *fiind unu proces complet* a *cugetării*, în care *spiritul pune în joc* de-o dată *facultatea inteligeției* cu *tote capacitatele ei*, exprimă *afirmatiunea* și *diferitele raporturi a frasei principale*.

Caracterul generalu a limbelor moderne este de a însira părțile, ce compună pre propositiune, frasă și periodă, în ordinul cel mai naturalu al succesiunei și a exprima chiar și modul cugetării. Așa în propositiune, pentru exemplu, locul intuiiției trebuie să-l ocupe substanța în cestiune cu toate complinirele sale, și apoi să urmeze afirmațiunea cu celelalte compliniri, ce se raportă la dânsa. Tot după acăstă regulă se coordonă propozițiunile, ce compună pre frasă, precum și frazele, ce compună pre periodă. Limbele însă antice nu observă unu asemenea ordin; ele dau din contra și în însirarea părților, ce compună pre propositiune, frasă și periodă, mai multă avîntu pasiunilor, de cât rationamentulu și exprimă în modul cel mai fidelu afecțiunea, ce spiritul are pentru unu obiect. Si pentru căritate fiene spre exemplu frasa, cu care Tacit începe biografia lui Agricola: *clarorum virorum facta moresque posteris tradere antiquitus usitatum*. — De acea cu dreptu cuvintu se poate dice, că limbile antice, care se numesc și sintetice, erau limbile pasiunilor și a emotiunilor psichice, prin mijlocul căror Omer și Virgil, Demosten și Ciceron au putut să dispună de înima omului; în ore-ce limbile moderne, fiind numite limbă analitice, au și rationamentulu, mai puțin potu emotional, de cât a convinge; ele suntu limbă propriu nu a arătei, ci a scientei și a filosofiei.

Vine imfîne în cestiunea limbii *discursul*, care, fiind compusă din părțile sale constitutive, ca și fie-care modă de expresiune a limbii, este manifestațiunea ce mai completă a spiritului nostru. Aici gădetul su succedă prin demonstrație; acăstă face recursă la memo-

riâ; memoria aduce pre arena activităței diferitele suvenire și imagine ale obiectelor, apoî imaginatiunea creașe tipă poetici, și acestia pună pre spirită în positiune de a simți. Cu o vorbă, *discursul este expresiunea in afară a tuturor facultăților noastre de-o-dată*, este semnul esterioră a Eului nostru.

SECTIUNEA ADOUA

D E S P R E M E T O D Ă

CAPITUL I

METÓDA LOGICÂ

§ I. Vorba *metódă* (dela μέθοδος metodă sau cale), este aplicată la procesele mintale de Descart și insamnă procedura, prin care spiritul agăunge la scopul, ce și propune. Cea cea metódei a cărui atenție tuturor ómenilor, ce prin sistemele lor a cărui dată noăne direcții filosofiei. Becon, Descart, Malebrans, Locke, Spinoza, Leibnitz și Cant s-au ocupat de cesta metódei și a cărui tratat, ca pre o cesta de ce mai mare importanță. Si în adevăr, omul cu tot ce că e înțeleginte, și dispune de atâtă capacitate, el nu va putea profită să facă usă de aceste capacitate, de nu va avea o regulă și o normă, în puterea cără, el va ști, conform scopului, ce și propune, de a pune în jocă pre una a cărui procedură din funcțiunile sale. « Nu este de agăunsă dice Descart, de a avea un spirit bun, ci scopul principal este de a aplica bine. » Din aceste putem conchide, că *metódă in logică este normă a cărui procedura, care facilă pre spiritu și indică mijlocul, de a descoperi și a comunica veritatea.*

Privind la metóda logică, ca la o procedură a mintei umane, ce o conduce la aflarea a cărui comunicare verității și făcând observație asupra diferențelor procedură, de care spiritul face usă atât în comunicare, cât și în descoperirea verității, noi aflăm, că ele nu suntu mai multe de două și numai din două moduri de procedare se compune totă activitatea spiritului. Spiritul nostru, atât în momentul aflarei, cât și a comunicării verității, procede spre realizarea scopului propusă în două moduri, din care unul se numește analitică, iar

celealte sintetică, și de acea noi trebuie să studiem aici *analisa* și *sintesa*.

A N A L I S A

§ 2 Caracterul propriu a analizei (dela ἀναλύω descompun) constă în a descompune și a simplifica acea, ce e compusă, în a analiza unu fenomenă și al observa separată în părțile sale constitutive. Această procedură, care se numește analiză, astăzi este ușuată atât în studiul fizică, cât și în cel morală, și noi cu același dreptă analizăm și descompunem fenomenele naturii, precum și pre cele ale Eului nostru. Spiritul nostru este descompusă în facultățile și apoi în capacitatele sale numai în puterea procedurei analitice tot astfel, precum e descompusă și fiecare obiectă a naturii în elementele sale constitutive. Analiza pentru științele experimentale este unică și totodată și ce mai eficace măsură, ce ne manduce cu sucesă la studiul materiilor, ce le compună. și pentru unu asemenea rationamentă analiza poate fi definită, ca o operatiune și o procedură a mintei umane, care consiste în a descompune și a studia separat diversele elemente, ce compună pre obiectul în ceea ce.

S I N T E S A

§ 3. Sintesa (dela συντίθεμαι compun) este o operatiune contrară analizei, și constă în a recompozi diferențele elemente a obiectelor, precum lău descompusă analiza și în a prezenta unitatea acelor obiecte, precum care analiza ar destrăga. Spiritul, cunosând într-un mod separata diferențele elemente, ce compună pre unu totu, pre unu obiectă fizică sau morală, trece în puterea sintesei la o operatiune contrară, care îl conduce la a cunoaște pre acel obiectă în unitatea sa și în diferențele raportură a elementelor lui constitutive. Procedura spirituală sintetică, privită în efectuarea ei, cu dreptă cuvenită poate fi socotită, ca o operatiune imversă procedurei analitice, și pentru acesta ea pleacă nu dela compusă spre simplu, ci dela cea, ce e simplu, și adăunge, la cea ce e compusă, și se sue, dela parte la totu, iar nu se pogorâ dela totu la parte. Aceasta nu dă dreptul și noa de a privi la sinteză cu privirea generală și a defini, ca pre o operatiune a mintei umane, care constă în a recompozi totul, coordonând ele-

mentele lui constitutive ast-feliū, în cât din acesta spiritul capătă notiunea chiară și completă a totuluī.

NB. Sintesa și analiza, privite fiind nu numai ca proceduri și operațiuni, ci și ca acte și funcțiuni a spiritului nostru, sunt atât de naturale și indispensabile, încât noi nu putem ave cunoșcente regulate și precise despre o veritate și nicăi suntem în stare de a comunica altora acea, ce noi cunoscem, de nu vom face usă în procesele mintale de amândouă aceste proceduri. În sinteză spiritul pune în joc în decomună imaginatiunea și rezultatul procedurei sintetice, separate de ace analitică, nu duce, decât la nisec cunoșcente vage și obscure și de multe-ori chiar arbitrare și ipotetice. În analiză, făcând usă numai de perceptiune, spiritul capătă cunoșcente precise, dar isolate, și nu poate nicăi-o-dată agăunge la cunoștența unui totu. Pentru ca să avem insă o cunoștență precisă și perfectă a obiectului, ce formese studiul spiritului nostru, trebuie să facem usă atât în cunoșcerea, cât și în comunicarea verităților de amândouă procedurile espuse, și pentru ca să fim tot-o-dată siguri și de un rezultat bună, trebuie tot-de-una să plecăm în studiile noastre dela unu teren solidă, de la realitate, trebuie tot-de-una să incepem cu analiza și să finim cu sintea, să incepem cu perceptiunea părților, ca să finim cu cunoșcerea totuluī.

ANALISA ȘI SINTESA RATIONAMENTALĂ

§ 4. Nunumai scientele experimentale și nunumai materiale, ce se supun observațiunii esterne facă usă de procedurile analitice și sintetice, ci chiar și scientele, care sunt de domeniul rationamentului și care facă usă atât de metoda inductivă, precum și fizica, cât și de ce deductivă, precum sunt matematicele. În domeniul scientelor rationamentale sintea și analiza atât în definitiuni cât și în expunerile procedurilor lor au fost fără disputate și de multe-ori chiar confundate între dânsene.

Neton este cel întii, care a aplicat aceste două proceduri în scientele rationamentale, și care basându-se pe legea atracțiunii, îndusă din studiul fenomenilor ceresci, a definiții analiza rationamentală în termeni următori: « *Analisa constă, în a face experiență, a observa faptele, și de a deduce concluzioni generale. Rationamentul, continuă Neton, în urmarea unei asemene proceduri, poate* »

trece dela cea, ce e compusă, la cea, ce e simplu, dela mișcare la puterea mișcătore, dela efecte la cause, dela causele particularie la cele generale și dela aceste la cele universale. În óre-ce caracterul propriu a metódei sintetice, este, de a recu nòsce causele, ca pre nisce principie, a căroră esistență este admisă, de a esplica prin dânsenele fenomenele deduse și a argumenta chiar esplicatiunile propuse ».

Aceste deflnitiuni a metódei analitice și sintetice pară la ce intia privire ună ce oposită și presintă o analisă și o sinteză pentru scientele rationamentale în apariță diferită, de a scientelor experimentale. Cu tóte aceste, când cineva aprofundésé mai bine aceste deflnitiuni, vede, că analisa, în insuși casul citată de Neuton, plécă dela concretă, adică dela acea, ce e compusă, pentru ca să agiungă la o lege abstractă, adică la acea, ce e simplu; iu óre-ce sintesa, care aplică legea generală la fapte noă, trece dela simplu la cea, ce e compusă.

D. Vîete, unul dintre matemateciile cei mai renumiți, ni prezintă o altă deflnitiune a analisei și a sintesei rationamentale, pre carea mai ales el aă aplicat-o la scientele matematice. « *Analisa, dice el, constă, în a pleca dela veritatea căutată, pre carea pentru ună momentă o admitemă, și a trece dela dânsa prin mijlocul consecinței la o altă veritate, care e recunoscută de adeverată. Cu totul alt ceva e sintesa, care plécă dela recunoscentă și trece prin mijlocul consecinței la veritatea cautată* ». Cu alte vorbe, în scientele de puru rationamontă analisa plécă dela cestiunea dată, spre ase resolva; ea descompune și modifică datele particularie și în fine urmăresce, prin mijlocul unor asemene transformații o consecință generală, care poate fi veră aă falsă, conform cestiunei, de unde aă plecată. Sintesa, din contra, admite o masimă aă cel putin o veritate, ce s'ar pără de astfelii, o desvoltă, găsesce nuantele cestiunei propuse, și cu modul acesta agiunge la insuși solutiunea cestiunei.

Cele vorbite despre sintesa și analisa rationamentală ni demonstrează chiar, că analisa rationamentală, privind la cestiunea dată, ca la ună ce compusă, trece prin mijlocul deductiunei la a amplifica cestiunea și prin urmare a o reduce la ună ce simplu și ușor de inteles; în óre-ce sintesa plécă dela ună ce cunoșcută și tot-o-dată pentru noi simplu, spre a agiunge prin mijlocul inductiunei la ună ce complexă și compusă; adică privesce, la cestiunea dată, ca la o parte a unui tot. — Aceste ni arată, că atât natura, cât și deflnitiunile

procedurilor analitice și sintetice, privitorie pre scientele experimentale și rationamentale, suntă egale; și că totă diferența intre aceste două proceduri constă nu în natura procedurilor, ci și în forma lor de executare. Și pentru acăsta *analiza rationamentală*, precum și *sintesa* pot fi definite: ca nisce operatiuni pure rationamentale, din care analiza, prin procedura sa de realizare, tinde la a descompune cea, ce e compusă în părțile sale simple și a studia părțile, pentru ca să fie înțelesă totul; iar sintesa tinde de la cea, ce e simplu la acea, ce e compusă; ea recompone totul, demonstrând că cestiunea dată este o parte, unu elementă a aceluia totu.

REGULELE SINTESEI ȘI A ANALISEI

§ 5. Regulele analisei și a sintesei variază conform realității, ce ne ocupă. Dacă obiectul dată, este din domeniul esperientei, atunci condițiunea principală constă în a nu neglija pre nici unul din elementele, ce compună pre acest obiect, și a nu suposa nimică, ce ar fi eterogenă de natura lui. Când noi analizăm, pentru exemplu spiritul umană, trebuie cu profunditate să-l descompunem, și să-l studiem în toate facultățile și capacitatele sale; când însă noi voim să studiem spiritul nostru după metodă sintetică, atunci, pentru că avem pre spirită în întregul său, trebuie, ca să inducem pre fiecare facultate cu capacitatele sale respective în spiritul nostru și să arătăm raporturile dintre spirită și facultăți și cu modul acesta noi avem întregul spiritului nostru.

In scientele rationamentale analiza și sintesa, ducând la același rezultat, la care am vedută, că ducă aceste procedure în scientele experimentale să condițiunile lor proprie. Așa în analiza rationamentală noi trebuie să fîsă bine cestiunea, să îl corige datele, dacă suntă ambige, și să o divizăm în părțile sale constitutive, să definim pre fiecare parte separat, și să nu lasăm nici o propoziție dubioasă, fără să o demonstre. În sintesa rationamentală noi trebuie să plecăm de la propoziție, ce intră în modul incontestabil să conduce la soluția cestiunii date; trebuie să trecă prin mijlocul mai multor proceduri deductive la nisce concluzii exacte, care să se deducă din alte propoziții, până când implineștem agiungem la cestiunea propusă.

În ceea ce privește cinci principii de bază ale logicii, trebuie să le elimini într-o fază, strănsă în cîteva secunde, după ce

CAPITUL II

DESPRE ANALOGIA, INDUCTIUNE SI IPOTESA

După ce am descrisă procedurile esențiale ale metodei, noi aici vom să expunem alte operațiuni a spiritului nostru, de care el face uz în descoperirea și demonstrația verității, precum sunt analogia, inducția și ipoteza.

ANALOGIA și ANALISA EI

§ 1. Asemănările, că noi descoperim între obiecte, ne fac să adese să supoziăm despre alte obiecte, pre care noi nu le cunoștem. Așa noi observăm și multe condiții egale între pământul, pre care noi îl locuim, și celelalte planete. Totele planetele se înverță în gîrul soarelui, desigur într-o diferită distanță și după unu timp mai indelungat; totele imprumută lumina lor dela soare; noi scim că cu certitudine, că unele au o rotație în jurul aseneilor, ca și pământul și prin urmare au și ele o succesiune de zi și de noapte; unele au sateliți, care le lumină în absența soarelui; și prin urmare totele se supun la legea gravitației. Din aceste similitudini nu e nici cum absurdă a conchide, că planetele pot să fie locuite de nisice finite, a căror condiție de viață ar corespunde în multe priviri cu condițiile vietii noastre.

Acăstă manieră de rationamentare este desemnată de filosofi prin numele de *analogia*. Prin urmare analogia poate fi definită: *ca o formă de rationamentare, care constă în a giudeca despre unu fapt prin altul, basându-ne pe gradul lor de asemănare.*

Trebue să distinge în analogie mai multe grade de dezvoltare, din care fiecare corespunde naturii diferite a condițiunilor, luate ca baza a analogiei.

Când noi am supusă, că doi oameni au trăită separat între dânsi și de ceilalți oameni, fiecare în parte se va crede unică în specia sa când însă noi să vom prezenta de-o-dată unul altuia, atunci ei să mândroiească pronunția giudețul; că *acesta e semință cu mine*. Aceste pronunțări, pronunțiată la ce intia videre a acestor doi oameni, se numesc analogie, care, după cum vădem se bazează pe *raporturile*

și conditiunile cele mai generale, și care poate să cadă în urmarea celuī mai putin studiu seriosuī.

Când fie-care observă, că seminul său are ochi, urechi, nasu etc. giudecă fie care în cercul său, că ochii, urechile și nasul sunt date seminului său spre a vidé, a audî și a mirosi și că prin urmare acesta dispune de acelăși sensație și este dotat și el de facultatea sensibilă și simte, ca și dânsul. Această analogie este o procedură a spiritului, de unu caracteru mai profund și exprimă, că ei amândoi disponu de mijloce egale, care conduc la acelaș scop.

Dacă ei amândoi observă, că fie-care din dânsii face mișcări, relative la conservația sa; că ei amândoi caută acea, ce e utilă și evită acea, ce nu e folositoră; manifestă acelăși fenomene psichice, care la totu pasul revelă principiul spiritualu, atunci ei amândoi conchidă, că în dânsii e unu principiu, care se poate socoti, ca cauză a tuturor manifestațiunilor observate de fie-care. Si această specie de procedură se numește analogie, care conchide dela efecte la cauză.

În fine, când acești doi omeni, presupuși de noi sub condițiunile admise, s-ar prezenta unul naentea celuélalt și ar pronuncia fie-care giudecătul, că seminul său este dotat de unu spiritu, atunci fie-care face observație asupra celuélalt și vede, dacă giudecătul pronunciatul asupra aprópelui său se poate sprigini prin fapte, ce ar argumenta existența acelei cause spirituale. Acest mod de rationamentare se numește analogie, care trece dela cauză la efecte și unde observația vine în urma unei supoziții analoge.

Această analiză a analogiei ni demonstră, că noi trebuie să distingem patru specii de analogii: a) *analogia superficială, bazată pre observațiunile cele mai generale*, b) *analogia, fundată pre raporturile dintre mijloce și scop*, c) *analogia, ce are de scopu a agăunge la cauză*, prin observația și comparația efectelor și d) *analogia, care în urmarea unei supoziții analoge, verifică certitudinea ei prin deductiunea din ace cauză a unor efecte egale.*

REGULELE APLICĂRII ANALOGIEI

§ 2. Noi nu putem la ce intia părere de asemănare să pronunțăm rationamentul de analogie între două obiecte. Simpla asemănare a două fapte, sau o caracteristică egală de trăptă a două între două fapte nu poate să ne permite de a avea o analogie certă a acestor

fapte, ba nici chiar probabilă. Când noi observăm, ca o personală, renumită prin viciile așa virtutele sale, prezintă o asemănare fizionomică cu altă personală, în raportul către statura, trasurele fetei, putem noi să conchidem după analogia că personala adouă are și ea același calitate morală; adică că ea este virtuosă așa viciosă? Pentru că așa apărut un comete naentea mortei lui Cesar, putem după analogia să ne convingem, că apariția din nouă a aceluiaș comete nu anunță și nă presupune în venitoriu nouă și mari evenimente politice și tot-o-dată morale? Aceste și alte exemple ne demonstrează, că caracteristicile analogiei dintre două obiecte nu pot fi superficiale, putin numerose și de diferite natură.

Analogia, din contra, trebuie să prezinte cu totul alte condiții; și diferențele caracteristice, pe care noi fundăm analogia și tindem la a descoperi o veritate necunoscută și o asemănare între două obiecte, trebuie să se fundeze prenisce trasuri uniforme și semine după esența lor. Când noi, în locul de a repausa analogia prenise raporturi vagi, superficiale și putin numerose, o basăm pre relațiuni esentiale, importante și constante, care ar avea în vedere nu trasurile formei obiectelor, ci a naturei lor; când noi în analogie, ce facem, suntem cu atenție în privirea diferențelor caracteristice comune, ce descoperim între diferențele obiecte, atunci procedura analogiei ne conduce la rezultatele cele mai favorabile și ea devine în mâna omului de geniu instrumentul cel mai eficac și mijlocul cel mai util în descoperirea verității.

INDUCTIUNEA ȘI ANALISA EI

§ 3. Noi am vedut, că prin procedura analogiei spiritul nu cunoște, decât trasurile egale și ne egale a obiectelor; prin procedura inducției însă noi ne indreptăm dela fapte la legă, și prin mijlocul consecințelor particularie noi agătungem la un principiu general. Analogia, cu toate capacitatele, ce a efectuat, concurează numai în a indica cea, ce este comună între obiecte și nu se rădăca mai sus de concret; inducția însă, observând cea, ce este comună între obiecte, precum și cea ce este propriu fiecăruea, trece la o altă procedură mai superioară, care constă în a arăta numai ce e comună și de natură generală. În puterea analogiei noi dicem, pentru exemplu, George și Basiliu, manifestând același fenomene psihice, sunt

dotatî de ună spiritu, care manifestésê nisce fenomene proprii, și intre dânsii esistă o analogiă; în puterea inductiunel insă, noi cāntăm, dacă acest spiritu cu modurile sale de actiune este comună tuturor fiintelor de o natură egală cu a lui George și Basiliu și că prin urmare spiritul umană se manifestésê în toate fiint le egale cu George și Basiliu și el în totă ómeni lucră și manifestésê fenomenele sale dupre acelăși legi. Operatiunea, prin care spiritul se sue pônă la legea generală a obiectelor, se numește inductiune și noi prin urmare putem defini *inductiunea, ca pre o operatiune și o procedură a spiritului, care referesce diferitele fapte la cauza lor comună.*

Nică o procedură a spiritului nu e mai desă usitată în scientă și în viață, decât inductiunea; și cu toate aceste nică una din procedurile mintei umane nu ne duce mai ușor la erorile cele mai grave, decât dânsa. În fie-care di noi pronunciăm legi generale și stabilim principi, care ni se pară, că suntă causele particularitătilor observate și cu toate aceste, noi în curând percepem erorile noastre și a-găngemă la a ne comvinge, că causele, luate de noi, ca ast-feliu, suntă dupre natura lor propriă nisce simple efecte a altor cause mai generale și cu modul acesta conclușionele noastre inductive devină nisce efecte a unor proceduri ilusori. Perceptiunea și cu rationamentul lucră în inductiunile eronate tot dupre acelaș modu, ca și în inductiunile vere; diferența intre o procedură și alta a acestor operatiuni constă în acea, că rationamentul în inductiunile eronate pronunciă conclușionea inductivă mai naente, de ce perceptiunea procură spiritului cunoșcente satisfăcătorie și precise despre diversele și complicatele relațiuni ale fenomenelor intre dânsele, și mai naente, de ce spiritul percepă toate raporturile uniforme, imvariabile și esentiale ale fenomenelor; adică, legile obiectelor. De aici necesitatea în inductiune de nisce legi speciale, care ar avea de scop manuducerea pre de o parte a perceptiunei în cunoșcerea obiectelor, iar pre de alta a rationamentului în pronunciarea conclușiunilor inductive.

REGULELE INDUCTIUNEI

§ 4. Spre a putea facilita procedura inductiunei, și a o face mai utilă în aflarea și comunicarea verităței, logica ni prezintă nisce reguli, care potă fi reduse la numerul de trei.

a) Noi trebuie a multiplica dupre putință faptele experientei și a observa obiectele, ce se supună unei legi și unui principiu din tōte punctele lor de videre; pentru că, cu cât faptele observabile suntu mai numerose, cu atâtă noi suntemu mai puțin espuși la erori, și prin observatiunile numerose noi putem cuuósce tōte casurile exceptionale a unei legi, pre care observatiunea superficială și putinul numeru de fapte esperimentale nér fi făcutu, a nu le puté cunóscer.

b) Spre a puté nota casurile exceptionale, capatace dela observatiune, precum și casurile analoge a diferitelor obiecte, ce intră în observatiunea nōstrā, noi trebuie a clasa resultatele observatiunei nōstre intru' nū modu metodicu și a formula, dupre cum cere Becon, legislatorul inductiunei, nisce tâblite, privitorie, pre absența, prezența și variatiunea obiectelor. In tâblita intia sē se noteșe circumstările principale, in care faptul de studiu manifestesê nisce fenomene; in tâblita a doă sē se inscrie tōte casurile, in care acest faptu manifestesê fenomenele sale in absența unora din circumstările ordinarii; și in tablita atrea, sē se indice modificatiunile, ce le suportă acel obiectu in raportu câtrâ intensitate, durată etc. Pentru exemplu, caldura se manifestesê cu lumină, eletricitate, mișcare și fum; adesea ea are locu in absența luminei și a fumului; și imfine ea are trepte, a cără grade de intensitate suntu indicate prin termometru.

c) O altă regulă, asupra cără Becon insistă cu preferință, este regula, ce ni impune de a proceda cu rezervă și a începe inducțiunea tot-de-una dela generalisatiunile partiale, pre care odată verificândule, ele ni vor servi de punte de plecare, spre a ne nălă la generalisatiunile mai întinse.

IPOTESELE SI ANALISA LOR

§ 5. Tendința de a cunóscer și a sci, îl face pre spiritu, de a reurge la o procedură, care îi revelesê pentru momentu misteriele fenomenelor și acele părți a obiectelor, care se numescu cause și unde observatiunea ce mai pacientă și mai ageră nu poate sē străbată. Suntu fapte, ce cu sine formesê studiul Eului nostru și care fapte s'aú realizatî intr'o epocă, depărtată de experiența nōstrā, aú că din cauza distantei, ele trecăpreste puterile observatiunei nōstre, aú că imfine cu tōte că acele fapte se petrecu in găuri nostre, ele suntu efectele unor cause, pre care noi nu le cunoscem. Aceste circumstărî dife-

rite a obiectelor facă pre mintea umană , care e curiosă pentru cunoșcerea realității în diferitele ei poziții, de a recurge la procedura ipotetică, carea pentru momentă îi revelă misteriile și îi satisfac curiositatea. Prin urmare *ipotesa este explicațiunea inventată și ne verificată a obiectelor, și care cu toate aceste pentru momentă este admisă, ca veră, și servește de cauză a fenomenelor.*

Ipoțeza chiar și în casul, când e veră, are tot-de-una defectul de a fi arbitrară; prin acea numai, că ea nu este demonstrată. Prelungă aceste, toate procedurile, ce pună pre spirită în poziție, de a să încrede numai și insuși, cele mai de multe-ori îl ducă la erori; și tot-o-dată, fiind acreditare de usă aceste proceduri, ele nu lasă pre spirită, de a ajunge la nisice cunoșcente solide și dați pre mult sboră imaginării. Imaginării, fiind capacitatea principală în formarea ipotezelor și tot-o-dată capacitatea ce mai cu puțină rezervă a spiritului, ne face să recunoștem abisul, în care ea poate, conform circumstărilor, a duce pre intelectuală, și pericolul, ce procedura ipotetică ursesc spiritului. Pentru acest rationament și Newton în studiile sale astronomice dică : « *hypotheses non fingo* ».

Toate periculele, la care ne poate duce ipoteza, nu sunt pre spirită unu argumentă satisfăcătoriu, spre excluderea ipotesei dintre procedurile, de care el face usă în aflarea verității. Rationamentul cu Newton reclamă contra cunoștelor, provenite spiritului alături cu observațiunea și prin mijlocul ipotesei; dar curiositatea de a ști și a cunoșce cu o oră mai naiente, precum inventiunile și aflarea într-un mod a priori a verității facă pre omu în diferitele sale grade de dezvoltare, de a face usă de ipoteză și a suplini lacunele sensurilor prin o procedură, carea de multe-ori dă locă la nisice supoziții și prevederi, ce trecă preste puțină experientei și a observațiunii. Procedura însă ipotetică, având, după cum videm, atâtea pericule pentru spirit și presentând tot-o-dată atâtea avantaje, ce privesc pre descoperirea și inventarea verității, așa dată impulsu omenilor, nu de a o exclude dintr-o procedură mintei umane, ci a o mărgini între nisice reguli, a căror scopă este, pre de-o-partea de a manu-duce pre spirită cu sucesă la aflarea verității, iar pre de alta, de a-l preferi de erorile, în care procedura ipotetică poate să lăduască.

REGULELE APLICIUNEI IPOTESEI

§ 6. Dacă ipotesa are atâte pericule și tot-o-dată este de o aşa mare importanță în raport către cunoșintele noastre, atunci intlege fie-cine necesitatea unor măsloice și regule, ce să garante sucesul ipoteseelor noastre. Inventiunea și verificatiunea ipotesei sunt elemente, ce ceră mai multă atenție din partea noastră, pentru aceasta și regulele, ce le vomă expune aici, voră privi mai ales pre aceste doare părți a ipotesei.

Mai naente de tōte, noi trebuie să ne facemă după puțină o idee mai drăptă și mai completă despre tōte circumstările ipotesei noastre. Trebuie, prin urmare, să observăm în amânuțe și în diferitele casuri, și apoi să notăm cu diligență particularitățile, ce ea prezintă.

a) *Intre ipotezele, ce ni se prezintă și care tindă la rezolvarea acelias cestioni, noi trebuie să dăm preferință acelora, care explică numerul cel mai mare de circumstanțe, care au o veritate mai probabilă.* Și probabilitatea lor cu atâtă mai mult crește și se apropiie de veritate, cu cât faptele, pe care ipotezele se basasă, sunt simple și mai mult cunoscute; fiind că universul în genere se sustine de legile cele mai simple și ușore de înțeles. Gravitația, pentru exemplu, este fenomenul cel mai simplu și cel mai vulgar, cunoscut și de mintea ce mai puțin instruită și cu tōte aceste, el a fost pre satisfăcătoriu spre a explica sistemul lumei.

b) Ipoteza fiind inventată și admisă, verificatiunea ei nu constă numai în a examina, dacă ea e de acord cu tōte faptele, cunoscute de noi, dacă ea nu e contrădicită de nică ună faptă, și dacă în fine astă ipoteză poate explica tōte fenomenele, ce o determină; trebuie a trage din această ipoteză consecințele posibile și a previde ce soluții poate să ţe cestiona respectivă prin o asemenea ipoteză și atunci numai noi putem să dăm loc unei asemenea ipoteze între veritățile demonstrate ale unei științe.

c) Dacă noi, pentru exemplu, am luă declinatiunile din drumul său a planetei Uranus și am urmări cu atenție ipoteza, prin care astronomii au explicată aceste declinatiuni, noi am vidé, că în tōte ipotesele, ce ducă la ună rezultat favorabil, aceste regule sunt observe și aplicate pre nesimtite. Așa astronomii au suposată, că aceste declinatiuni din drumul regulată a planetei sunt cauzate de

atractiunea unei planete, perduite în spațiu, la o distanță foarte considerabilă, în cât ochiul nu o poate cuprinde. Apoi ei au trecut la aici determina poziunea în spațiu, volumul și mișcarea eliptică a acestei planete necunoscute. Aici, noi videm, că în fizarea unei asemenei ipoteze său observat să simplitatea faptului, prin mijlocul căruia se explică declinațiile, probabilitatea lui și său studiat amânuțele faptului, supusă din punctul de vedere a fenomenelor observate. Si acestă supozitie a pus de mult în poziune preastronomi, de a fi convins și astăzi asigură existența unei stele și cauzele ce acăstă stea conține în sine și motivările acestei irregularități a planetei Uranus. Si convicțiunea, bazată pre o simplă ipoteză, său confirmată mai pre urmă și de experiență; când unu observator, înarmată de unu telescop mai perfect, a descoperit, că toate calculele matematice, bazate pre atractiunea, dedusă dintr-o ipoteză, sunt vere și că în adevăr își au realitatea lor în spațiul universului.

CAPITUL III

DESPRE DEDUCTIUNE SI SILOGISMU

Când spiritul nostru trage unu judecă din altul, adică, când el rationamentează, noi am vîdut, că uneori el se naște dela unu judecă particulariu, spre a ajunge la unul generalu și că altă dată el se lasă dela unu judecă generalu, spre a ajunge la unu altul particulariu. Această din urmă modă de rationamentare se numește *deducție*. Fără de a reveni asupra condițiunilor efectuării deductiunilor, ce ne ocupă în psihologie, și fără de a intărce atențunea distință asupra naturei rationamentului deductiv și a capacității, ce execuță nisice asemenei proceduri, noi aici studiamu deductiunea din punctul de vedere a logicei și privim la dânsa numai, ea la o operatiune a spiritului și tot-o-dată în forma sa ce mai celebră și mai riguroasă, care este silogismul.

SILOGISMUL SI ANALISA LU

§ 1. Rationamentul deductiv trebuie considerat, ca o procedură, ce face săsească o a trea veritate din contactul altor două veri-

tâți pre esistente. *Silogismul* (dela συν-con, λογισμός-rationamentū, în totul, rationamentū combinatū), deci nu este altă ceva, decât deductiunea, exprimată intru'nu modū formalū.

Silogismul este unu argumentū, compusū din trei propositiunī, din care ce de pre urmā, numitā *conclusiune*, este dedusā din cele doue primarii, care se numescū *premise*.

Aceste trei propositiunī se nascū din combinațiunea a trei idei, numite *termini*, carii exprimā diferitele gîudete a unui silogismū. Cel mai generalū din acesti termini, care este cuprinsū în gîudețul de o asemene natură, se numesce *terminul cel mare*; cel mai putin generalū, *terminul micu* și imfine acel, ce unesce pre amândoî acesti doi termini estremi, se numesce *terminul de midlocu*. Pre de altâ parte, propositiunea, unde terminul cel mare este comparatū cu cel de midlocu, se numesce *maiora*; iar propositiunea, unde terminul de midlocu este comparatū cu cel micu; se numesce *minora*; *conclusiunea* insē se nasce din contactul terminuluî celuî mare cu cel micu.

Fie, pentru exemplu, acest silogismū : Tôte corpurile suntu ponderoșe; aerul este unu corpū, prin urmare, aerul este ponderosu. Ideile, ce formésê aceste trei propositiunī suntu : *corpul, ponderositatea și aerul*. Terminul cel mare a acestui silogismū se cuprinde în idea, care exprimā calitatea ce mai generalâ a corpurilor, adică *ponderositatea lor*; terminul cel micu constâ în idea, ce recunósce pre *aeru* de unu corpū; iar terminul de midlocu este exprimatū prin idea de *corpū* care intrunesce idea de ponderositate și de aeru. — Maiorâ, pre de altâ parte, este propositiunea : tôte corpurile suntu ponderoșe; minorâ : aerul e unu corpū; și aceste doue propositiunī formésê tot-o-datâ și premisele silogismuluî, care are de *conclusiune* aerul e ponderosu.

Dacâ voimū sê dâmū o analisâ formalâ și tot-o-datâ gramaticalâ silogismuluî, noi atunci trebuie sê observâmū, că intru'nu silogismū regulatū subiectul propositiunei, numitâ maiorâ, trebuie sê devinâ atributul minorei, și subiectul minorei cu atributul maiorei formésê in genere *conclusiunea*.

In decomun maiora ocupâ locul intii, iar minora locul al doilea și pre locul al treile îl ocupâ *conclusiunea*. Trebuie insē se observâmū și acea, că nu locul, ce'l ocupâ, caracterisâ pre o premisâ ore-care, ci idea, ce o exprimâ; terminul generalū in orî-ce locu ar fi pusu, el

tot-de-una formă pre majoră, iar idea mai puțin generală exprimă pre minoră.

Astfelie e ordinul regulată a unui silogism; ci e foarte rar, că rationamentul săse prezintă sub o astfelie de formă atât de severă și mai geometrică. Uneori premisele ceră să fie explicate și demonstre, ne fiind chiară prin sine insuși; alteori concluziunea se deduce așa de natural și ușor, încât nu e necesar, de astă înșira ambele premise. Se tâmplă, că spiritul adună la unu locu mai multe silogisme, și espunându-le, el le să securtă, din care trage o unică concluziune. De aici derivă mai multe proceduri și forme silogistice:

a) *Entimima* (dela ἐν-*τιμή*-mîntă), unde una din premisele silogismului este sub intellesă; exemplu: tot omul e muritoriu; deci Petru e muritoriu.

b) *Epichirema* (dela ἐπί-*χρημα*-mânuire, adică adoperatiune), este unu rationamentă, în care spiritul prezintă explicațiunile și argumentele fiecăria premisă; pentru exemplu:

Este permisă, a ucide pre veri-cine pune curse, spre ani rădica viață noastră;

Dar Clodiu aș pusă curse lui Milon, armele sale, soldații săi, și tot-o-dată operatiunile lui demonstră aceasta;

Deci aș fostă permisă lui Milon, să ucidă pre Clodiu.

c) *Soritul* (dela σωβός-cumul) prezintă o serie de propoziții, încatenate una de alta și din care se trage numai o singură concluziune; exemplu:

Cine onorează pre D-dea, respectă mendanturile lui;

Cine respectă mendanturile divine, practică caritatea;

Cine practică caritatea, previne crimele prin acea, că suportă într-un mod ușoră miseria;

Cine previne crimele, acela este unu cetățanu bunu;

Prin urmare, cel ce onorează pre D-dea este unu cetățanu bunu.

d) *Dilema* (dela δί-*de* doă ori și λαζαβάν-ie, apuc, adică apuc din doă părți), numită în evul mediu *argumentă cornută*, unde doă propositiuni contrarie formă punctul de plecare a doă silogisme, care așaceaă concluziune:

In lumea aceasta, cineva aș se supune pasiunilor sale, aș nu se supune;

Dacă nu se supune lor, el e nefericit pentru acea, că totu viață are și luptă neîncetat contra lor;

Dacă se supune lor , el este nefericit pentru acea , că devine a fi târâtă de ele ;

Prin urmare în lumea acăsta cineva nu este fericit.

e) *Eemplul* este o procedură deductivă, care constă în a argumenta majora unui silogism prin fapte analoge consecinței , ce vomă a trage :

(Midlocele egale ducă la un scop egal)

Basiliu, fiind dotată de un geniu ore-care, și făcând usă de certe midloce , său realizată un scop ;

Prin urmare și George, care dispune de același geniu și face usă de acelăși midloce , își va realiza un asemenea scop.

N.B. Clasificarea exemplelor deductive după specie, *a pari*, *a fortiori*, și *a contrario* este o clasificare cu totul formală și depende simplu de la natura majoriei , și pentru acesta mai cu dreptă cuvenită pot fi private, ca nisice figură și formule a exemplelor, decât ca nisice proceduri esențiale a minte umane.

FIGURILE ȘI MODURILE SILOGISMULUI

§ 2. Procedura deductivă a silogismului , prelungă diferențele esențiale, ce constituie acăstă procedură a minte umane, presintă și alte diferențe, privitorie pre modurile și figurile silogismului. Acăstă analiză a silogismului după moduri și figură e mai mult formală ; și, ca astfel , ea nu este atât de aplicabilă în formarea silogismilor , cât ea e de remarcabilă prin acea numai, că noi putem și prin nisice formule simple și rigurose să verificăm procedurile deductive a mintei noastre. *Modurile silogismelor se determină prin natura propozițiunilor*, ce constituie rationamentul silogistic , și care tot-de-una exprimă calitatea a cantitatea propozițiunilor , ce formează silogismii ; iar *figurile se numără după locul, ce ocupă terminul de mijlocu în premise*.

Când spiritul găudecă, el afirmană, că o substanță este, a cărui nu este, cu alte vorbe el negă existența ei ; și prin acăstă procedură spiritul prescrie o calitate ore-care substanciei. A cărui se afirmană, a cărui negă substanciei în ceea ce calificarea , spiritul exprimă prin acăstă o calitate ore-care, și manifestă tot-o-dată un general sau parțial. Generalul îl exprimă spiritul în acel caz, când subiectul propoziției cuprinde totă extensitatea substanciei lui ; parțialul, prede-

altă parte, când subiectul propositiunei contine numai o parte din estensitatea substantei sale. Si fiind că subiectul propositiunilor și a giudecătorilor silogistice nu pot să fie exprimate, de căt numai în patru moduri de acea și silogismii din punctul de vedere a modurilor lor sunt de patru feluri: a) Silogismii, unde propositiunile, cei compună, sunt *afirmative universale*: toti omenei sunt muritori; b) Silogismii, unde propositiunile sunt de o natură *negativa universală*: nici un om nu e perfect; c) Silogismii cu propositiuni *affirmative particularie*: ore-care omene sunt fericiți; și d) Silogismii, în care propositiunile, cei compună, sunt *negative particularie*: ore-cările omene nu sunt avuți.

Scolasticii, spre a facilita memorarea acestor patru moduri a propositiunilor, ce compună silogismii, au alipit pre fie-care din modurile propositiunilor la una din literale: A, E, I, O și spre a indica tot-o-dată și caracterul lor duplu, ei au formulat versurile următoare:

Asserit A negat E, verum generaliter ambae,

Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

Aceste patru specie de propositiuni pot să se modifice în premise și concluziuni de șese-deci și patru de ori și pentru același modurile silogismilor după scolastică să urcă până la șese-deci și patru, a căror diferență rezultă dela caracterul afirmativ sau negativ, universal sau particular a premiselor și a concluziunilor.

NB. Cât privesce pre propositiunile individuale, noi recunoșcem, că ele diferă de propositiunile universale prin aceea, că nu sunt unu terminu comun; dar nu le putem confunda nici cu cele particularie. Noi în astă cestiune mai ușor concadem cu opinionea scoliei dela Pórtă regală, care « raportă propositiunile individuale mai mult la cele generale, decât la cele particularie; pentru că subiectul unor asemene propositiuni prin acea, că e singulariu, el este tot-o-dată luat în totă estensitatea sa; acea ce formă esența unei propositiuni generale. Fiind că, pentru universalitatea unei propositiuni nu este importantă restrinția și intinderea sensului subiectului propositiunei, precăt e comprehensitatea lui, care exprimă totă cuprinderea subiectului ».

Figurile sunt de patru și se determină cu positiunea gramaticală a terminulu de mijloc în premise și concluziune.

In figura intia terminul de mijloc este subiectul maiorei și atră-

butul minorei : totu *omul* este muritoriu ; Petru este *omu* ; prin urmare . . . In figura a doăa el devine atributul maiorei și a minorei : Nică unu omu onestu nu negâ *vorba sa* ; Petru își negâ *vorba sa* ; Deci Petru . . . In figura a treia terminul de mijlocu este subiectu atât in maiora, cât și in minorâ : *Sufletul* nostru este creatu pentru unu destinu mai naltu : *Sufletul* nostru este o substanțâ im-perfetâ ; Deci, suntu substantive imperfete, care suntu create pentru unu destinu mai naltu. Imfine in figura a patra terminul de mijlocu e atributu a maiorei și subiectu a minorei : Acea, ce e simplu, ca sufletul nostru, nu este supusu la *disolutiunea organelor* ; Acea, ce nu e supusu la *disolutiunea organelor*, nu móre cu corporile ; Deci acea, ce e simplu nu móre cu corpurile.

NB. Galien (131—200), dupre cum se spune, aŭ fostu cel intiu, care aŭ admisă figura a patra intre figurile silogistice și aŭ tras'o din negligența, in carea o lasasâ Aristotel, autorul celor trei figurii precedente a silogismului.

Fie-care figurâ fiind susceptibilâ de sese-deci și patru de moduri, resultâ de aici, că numerul totalu a varietâtilor a modurilor silogismilor se sue pônê la doue sute-cinci-deci și sese ; adicâ, că noî putem raticnamenta dupre procedura deductivâ in doue sute cinci-deci și sese de moduri.

NB. Trebuie insâ a observa, că dintre doue sute cinci-deci și sese de combinatiuni posibile a silogismilor, numai noüe-sûpră-deci suntu acele moduri, care, resultând din combinatiunile universale aŭ particularie, positive și negative a propozițiunilor, potu să de o conclu-siune realâ ; iar restul modurilor pônê la doue sute cinci-deci și sese suntu numai nisce simple combinatiuni mintale, care nu ducu tot-de-una la conclusiuni reale. Tinend tot-de-una contu de cea, ce e realu și avênd in videre a espune modificatiunile silogismilor, ce ducu la nisce conclusiuni reale, noî arâtâmă aici intru'nă modu generalu diferențele combinatiuni reale a propozițiunilor, ce aŭ locu in tus-patru figurile silogismilor. Figurile silogismilor nu presintâ unu numeru egalu de modurile, ce aŭ locu in fie-care figurâ, și pentru acesta trebuie să cunoscemă, că figura intia și adoă suportă câte patru modificatiuni, privitòrie pre modurile silogismilor ; in óre- e figurâ a treia sese și a patra cinci și tóte aceste modificatiuni daă unu numeru totalu de moduri, care se sue pônê la noüe-sûpră-deci și fie-care din aceste moduri a silogismilor presintâ o conclusiune realâ.

Modurile silogismilor se impartă pre figură cum urmăse, și spre a prezenta espunerea acestor moduri, facem ūsă de nisce vorbe imaginarie, pre care lău inventată filosofia scolastică cu scopă, de a face și a prezenta espunerea acestor diverse și complicate moduri; aceste vorbe sunt :

pentru figura I.

bArbArA, cELArEnt, clArII, fErIO.

pentru figura II.

cEsArE, cAmEstrEs, fEstInO, bArOccO.

pentru figura III.

dArAptI, fElAptOn, dIsAmIs, dAtIsI, bOcArdO, fErIsOn.

pentru figura IV.

bArAllptOn, cAlEntEs, dIbAtIs, fEspAmO, frIsEsOm.

Aică, dupre cum observăm, suntă în adevără nisce vorbe imaginare, unde se reprezinta natura propositiunilor de : universală, particulară, afirmativă și negativă prin literele : A, E, I, O.

REGULELE SILOGISMILOR

§ 3. Nu toate rationamentele deductive, care ar intruni unul din modurile așa figurile silogismului, ducă la unu resultat bun și nu prezintă tot-de-una o concluſiune reală. Ce mai mare parte dintre silogismii, cari presintă cele trei propositiuni necesare pentru formarea unui silogism, dau nisce concluſiuni ilusori, și de acea trebuie să cunoșcем condițiunile, ce așa a intruni rationamentele deductive, pentru ca prin acestea să putem distingui rationamentele deductive false de cele reale. Aceasta este scopul regulelor silogismului, care suntă inventate de Aristotel cu o precisiune exempliară și desvoltate de filosofia scolastică în evul mediu. Ele resumă condițiunile esentiale a fiecărui silogism și exprimă cele opt condițiuni a unui silogism real, pre care scolasticii lău versificată cum urmăse :

Terminus esto triplex, me-

dius, majorque, minorque.

Silogismul trebuie să cuprindă trei termini, pre cel mediu, pre cel mare și pre cel mic.

Latius hunc quam praemissa
conclusio non vult.

Nunquam contineat medium
conclusio fas esto.

Aut semel, aut iterum me-
dius generaliter esto.

Utraque si praemissa neget,
nihil inde sequetur.

Anibae affirmantes nequeunt
generare negatam.

Peiores sequitur semper con-
clusio partem.

Nil sequitur geminis ex par-
ticularibus unquam.

Ecă espliatiunea acestor verse barbare, care exprimă pre cele opt
regule a fiecărui silogismu realu :

a) Tot silogismul trebuie să contină trei termini ; terminul mare,
pre cel micu și de mijlocu ; nu trebuie însă, să regulemării acesti ter-
mini dupre numerul, ci dupre sensul lor. Unul și același terminu poate
fi luat, când ca majoră, când ca minora, conform terminulu mare,
de unde depinde sensul tuturor propositiunilor. Pre lóngă aceste
sunt silogismi, in carii intră și mai multe, de către idei, și cu
tote aceste, acesti silogismi nu incetesc de asă supune acestei re-
gule.

b) Terminii in conclusiune nu potu să fie luati într-unu sensu
mai generalu, decât in premise. Si din acea, că planetele sunt stele
și că unele planete se imvîrtă in gîrul sôrelui, nu putem să con-
chidem, că tote stelele se imvîrtă in gîrul sôrelui. Asta ar insenma
a pêcătui contra naturei rationamentului deductiv și in asemene casu
noi am conchide dela cea ce este particulariu la unu ce generalu.

c) Conclusiunea nu poate să contină pre terminul de mijlocu a
silogismului. Terminul de mijlocu servește de a exprima raportu-
rile dintre cei doi termini estremi, pre carii el îi compară și îi u-

Nică unu terminu nu poate să
aibă mai mare extensiune in con-
clusiune, decât in premise.

Terminul mediu nu se poate
introduce in conclusiune.

Terminul de mijlocu, inca odată, trebuie luat in sensu ge-
neralu.

Dacă ambele premise sunt
negative, nu e posibilă conclu-
siunea.

Doile premise affirmative nu
potu produce o conclusiune ne-
gativă.

Conclusiunea e tot-de-una co-
relativă premisielor celei mai flace.

Nu putem trage nică o con-
clusiune din doile premise par-
ticularie.

nesce; și de acea ar fi unu ce straniu pentru concluziune și chiar pleonasticu, dacă ea ar continé expresiunea acestor raporturi.

d) *Terminul de mijlocu în premise trebuie să fie luată cel puțin odată în sensu generalu.* Când terminul de mijlocu este luată în ambele premise în sensu particulariu, atunci el incetese de a fi terminu de mijlocu și nu poate mai mult, ca să exprime raporturile comparative între terminii extremi a maiorei și a minorei și nici să de posibilitatea la o concluziune, ce ar exprima aceste raporturi. Fie-ni, pentru exemplu, că, unele corpură suntă dotate de proprietatea electrică, că unele corpură suntă combustibile, de aici nu putem conchide, că corpurile combustibile suntă dotate de proprietatea electrică, nici că corpurile, dotate de proprietatea electrică, suntă combustibile.

e) *Din două premise negative nu putem să tragem nici o concluziune.* Aceste două propositiuni, fiind negative, separă subiectul de terminul de mijlocu, precum și atributul; și din acea, că două lucruri suntă separate de unu al treile, nu urmese, că ele esistă, aș că nu există. Din acea că Spaniolii nu suntă Turci și Turci nu suntă crescini, noi nu putem conchide, că Spaniolii suntă Turci, dar nici că Turci suntă Spaniole.

f) *O concluziune negativă nu se poate trage din două premise affirmative.* Din acea, că concluziunea este expresiunea raporturilor dintre ambele premise, noi nu putem amite, că concluziunea nu arată aceste raporturi.

g) *Concluziunea samană tot-de-una părtei celei mai flacă a premiselor.* Adică, dacă una din premise este negativă, atunci și concluziunea este de asemenea natură; și ea este particulară, dacă una din premise este particulară; poate însă, concluziunea să fie tot-o dată și particulară și negativă, dacă una din premise este particulară, iar cealaltă negativă; printru exemplu: Avariile nu știu asă bucuria de avutie, unii omeni suntă avari, deci unii omeni nu știu asă bucuria de avutie.

Argumentul acestei regule constă în acea, că dacă o propositiune este negativă, terminul de mijlocu este desunită de una din părțile concluziunii și cu modul acesta concluziunea este incapabilă de ale unu; și acăsta ne face, ca să conchidem într-unu modă negativă.

Pre de altă parte, dacă o propositiune este particulară, concluziunea nu poate fi generală; pentru că, dacă propositiunea, luată ca

conclusiune, este generală și afirmativă, atunci subiectul ei va face, ca să fie universal și subiectul minorei; cea ce ni demonstrează, că subiectul conclusiunii, fiind luat în sensu universal, cere, ca atributul să fie particulariu în propositiunile affirmative. Îi terminul de mijloc, fiind legat cu acest subiect, va fi particulariu în minoră și tot-o-dată generaliu în majoră; fiind că, altărămintea va fi luat de doară-ori ca particulariu; și cu modul acesta, noi videm chiar, că nu putem avea doară premise particularii intru-nă argumentu affirmative, a căruea conclusiune să fie generală.

Acăsta se face și mai chiară în conclusiunile universale negative; pentru că în asemenea casă noi trebuie să avemă trei termini universali în doară premise.

i) *Din premise particularii nu putemă de asemenea avea nici o conclusiune.* Premisele trebuie să fie au amândouă affirmative, au una afirmativă și alta negativă.

Dacă ambele premise sunt affirmative, atunci atributul unei propositiuni affirmative este tot-o-dată luat și ca particulariu, iar subiectul unei propositiuni particularii trebuie să fie luat din necesă în sensu particulariu; cea, că ne face, ca pre terminul de mijloc să-l luăm de doară-ori intru-nă sensu particulariu și să comitemă o erore contra regulei 4. Dacă însă una din premise va fi negativă, conclusiunea, în virtutea regulei 7, trebuie din necesă să fie negativă și tot-o-dată universală; cea ce se opune supozitiei. Fiind că, când conclusiunea este negativă, atributul ei, ca atributul fiecării propositiuni negative, trebuie să fie luat în majoră, după prescrierea regulei a 2, în sensu universal; și prin acăsta noi avem unu terminu universal în premise. După aceste terminul de mijloc trebuie să fie, în virtutea regulei 4, luat cel puțin odată în sensu universal. Aceste, deci, ni demonstră, că este prete putință, de a avea doară propositiuni cu trei termini, din carei doi să fie luati în sensu universal, fără ca să avemă, au doară atribute negative, cea ce se opune regulei 5, au unu subiect universal, cea ce contradice supozitiei.

Afară de aceste regule, care privesc pre-tot modurile și figurile silogismilor, filosofia scolastică avea unu numeru și mai mare, care privă pre fie-care mod și figură a silogismilor. Ci atât numerul cel imensu a regulelor filosofiei scolastice, privitoru pre silogismu, că și cele espuse aici, pot să fie reduse la următoarele doară regule generale, care continu in sine esența tuturor regulelor formalităței si-

logismilor : a) *Câ nică unu terminu nu poate fi luată în conclu-*
sione intru'nă sensu mai generalu, decât in premise și b) câ termi-
nul de mijlocu trebue să fie luată cel puțin odată ca universalu.
 Si ce e mai mult, că chiar aceste potu să fie reduse la unu principiu,
 care este comunu amânduror regulelor și tot-o-data și mai generalu :
 că *premisele trebue să contină concluinea.*

USUL ȘI ABUSUL RATIONAMENTULUI SILOGISTICU

§ 4. Importanța silogismului a fost apreciată de filosofia scola-
 stică, și de ce modernă în modul cel mai diversu. Filosofia scolastică
 consideră arta silogistică, ca unu ce esențialu, ca mijlocul cel mai
 directu, dacă nu și unicu, ce ne manuduce în aflarea veritătei ; și
 aici e cauza, pentru care ei au formulată atâta regule și leu definitu
 cu atâta abondență. Filosofia insă modernă privesc la această artă,
 ca la o inventiune sacă și fără de scopu realu, și pentru acastă, ea
 o și exclude din domeniul sūu.

Acstea doă opiniuni despre arta silogistică sunt pre esagerate.
 Silogismul nu este singurul mijlocu de a cunoșce veritatea ; și cu
 toate aceste el nu este o produră curat artificială, care ar fi inventată
 de unu omu de geniu. El reprezintă, ca și inducțiunea, o operatiune
 regulată și naturală a spiritulu umanu, de care noi înșine facem
 usă forțe des. Bosuet observă cu dreptu cuvîntu, că de câte-ori noi
 găsimu intru'nă discursu particulele : fiind că, pentru că, căci, prin
 urmare și altele, care se numescu causale, aceasta e unu semn, că
 spiritul giudecă in sine insuși și formese unu rationamentu silogi-
 sticu, pre care nu'l esprimă.

Pre lîngă aceste, în scientele esacte, silogismul e baza tuturor de-
 monstratiunilor noastre, din care nu este una, care să nu contină o
 o majoră și o minoră, ce ne condecă la o concluine. Așa că cine-
 va ar putea să considere matematicile, ca pre unu sorită imensu, a
 căruea părță se lăgă între sine cu rigurozitatea ce mai perfetă, dela
 definitiuni și axioame, care suntu nisice verități de unu sensu comunu
 și generalu, pînă la cele mai noă teoreme, ce se adaugă la cele cu-
 noscute. Tot astfelu e și cu scientele morale. Si cu o vorbă, me-
 toda silogistică, usată cu cumpătate, aduce tot-de-una mari folose și
 este o expresiune și o analisă formală a rationamentulu deductivu.

CAPITOL IV

DEFINITIONEA, DIVISIUNEA ȘI CLASIFICATIUNEA

Spre a completa analiza operatiunilor spirituale, de care noi facem ūsă în afarea și demonstratiunea verităței și care tot-o-dată compună domeniul propriu a logicei, trebuie să mai vorbimă despre definitiune, divisiune și clasificare.

DEFINITIONEA

§ 1. Procedura spirituală, numită definitiune se efectuă cum urmășe și pentru exemplu fie și definitiunea omului.

Natura umană conține mai multe elemente esențiale, precum organizare, existență, sentiment și cugetarea. Fiecare din aceste elemente, luate separat, nu exprimă numai pre omă; existența pentru exemplu se poate atribui la totuștacea, ce există; organizare se află în toate acele animale, ce au unu organismă; sentimentul se găsește și în animale; iar cugetarea este o proprietate a lui D-Deu. Niște unul din aceste atribute nu definesc propriu pre omă. Si dacă noi vomăi, a'l caracteriza cu plinitate, apoi trebuie să căutăm astfelii de formulă, care să expreze pre omă, și care să aplice numai la genul umană. Si această formulă, e pre evident, că trebuie să contină în sine toate atributele omului de existență, organizare, sentiment și cugetare și atunci noi avemă definitiunea omului: *ca ființă organică, sensibilă și cugetătoare*.

Această insă formulă poate fi simplificată. Toate subiectele cugetătoare formășe o serie de idei, din care fiecare este cuprinsă în cele, ce o procedură și o succedură. Individul este cuprinsu în specia, specia în gen, genul imferioru în unu altul superioru și apoi toti individii, toate speciile, toate genurile sunt coprinse în categoria supremă de ființă, au existență. Tot astfelii și cu atributele. — Ele trecu dintr-o clasă în alta și crescă din ce în ce. De unde urmășe, că noi putem intruni sub unu nume genericu și exprimă prin o vorbă totuștacea, ce obiectul de definitiune are imprumutatul dela clasa imediată superioară. Așa viața organică și sentimentul aparțină genului său

intelor animale, din care omul face parte; și aceste două proprietăți pot să fie substituite prin numele genericu, ce le resumă. Atunci noi dicem în locu de: omul este o ființă organică și sentimentală, omul este un animal și adaugând tot-o-dată și calitatea de cugetătoriu, dicem: *El este un animal cugetătoriu.* Si noi aici videm, că atributile generale a omului sunt singurile elemente, ce constituie definitiunea lui. — Această definitiune privesc pre natura omului; ele pot să privescă precum pre originea sau și pre scopul esitentei lui. Si definitiunea, dupre cum videm, este ace procedură a spiritului umanu, carea desvoltă și fisasă natura unui obiectu.

Pre lóngă definitiunea espusă, ce privesc pre obiecte și care tot-o-dată se numesce reală, există și o altă definitiune, ce privesc numai pre numele obiectelor și acésta se numesce nominală. Diferența intre aceste două definitium constă in acea, că definitiunea reală este determinată și chiar necesitată de natura obiectelor; in öre-ce definitiunea nominală are un caracter arbitrar și nu poate tot-o-dată să fie și contestată. Fie-care poate atribui semnificatiunea, ce voiesce, unui terminu, și noi, de voim, putem sub numirea de cercu să intelegem un triungi. Si aici este o erore contra sensulu, atribută expresiunei și nicăcum contra definitiunei terminului.

Definitiunile nominale, fiind arbitrară, nunumai, că nu implică esența reală a obiectelor, dar pot să nu presupună nicăi pre ce posibilă, aplicându-se pre căt la obiectele reale, sau și la cele cimerice. Definitiunea insă reală presupune cel putin posibilitatea esitentei subiectului său, care nu poate să fie definită, de nu va avea o esență propriă și ne contradicării. Iar când esența obiectelor noă nu ni este cunoscută, atunci definitiunea se mărginesc in a nota câteva proprietăți accidentale; și definitiunea, având in scopu a face termenul obiectului desemnatu, in fondu ea este nominală, de și in apariția pare a fi reală. Si aşa definitiunile sunt de două feluri: *nominale și reale.*

NB. Multă dintre logici își dăduse de temă, de a cunoaște, dacă definitiunea nominală intră in ce reală și vice-versa; și prin acesta au agiunsă la resultatele cele mai oposte. Noi insă recunoștem, că până la un gradu definitiunile reale sunt și nominale și cu preferință, când cineva nu cunoaște tot-de-odata natura și numele obiectului, ce definesc. Când peetră exemplu o noă substanță, au o specie de animale necunoscute, ie unu nume nou, care depinde in total

dela voința imventatorului, e pre evident, că definitiunea, ce 'l se dă, privesce atât pre esența, cât și pre numele acelei substanțe.

REGULELE DEFINIȚIUNEI

§ 2. Oră care ar fi obiectul și caracterul definitiunei, noi trebuie să observă :

a) Că, după Aristotel și alți logici, definitiunea trebuie să se facă după *gen* și *diferență*; adică, că ea constă în acea, de a pune pre unu obiectă într-o clasă determinată și a-i arăta caracteristicile, ce'l distinguesc de obiectele același clasei.

b) Fiind că fie-care gen are o compresiune mai mare sau mai mică, de acea nu este unu ce indiferentă, de a pune pre obiectul de definită într-un gen sau altul, ci trebuie să căuta genul, ce'l conține imediat. Pentru exemplu; nu este tot una a dice, că omul este o ființă și că omul este unu animalu rational mentalu; pentru că în casul din tii nu se indică, că el este unită cu unu spiritu. Genul imediat, ce conține unu obiectă se numește *genul de aproape*. Si, prin urmare, definitiunile trebuie să caute, apune pre obiectele de definită în genul lor cel mai apropiat.

c) Definitiunea trebuie să fie propriă și universală; sau, după cum se exprimă logicii pentru această regulă: *toti definitio et soli definitio*.

d) Trebuie pre lîngă aceste, că ea să fie reciprocă; adică, ca aributul propositiunei, ce definesc, să se potă lua de subiect și vice-versa. Această proprietate a definitiunei o distinguește de proprietatea unei simple propositiuni, care nu poate suporta asemenea metamorfoze.

e) *Definitiunea trebuie să fie și chiară*. Aristotel dice, că definitiunea obscură se asamănă unui portretu reu pictat, care e inteleșu numai prin inscriptiunea, ce'l explică.

N.B. Trebuie însă să observă, că noi nu putem și nici trebuie să definim acea, ce nu conține insine nimicu ambig și obscur. Cum putem noi defini noțiunile simple? Noi definim idea de omu, fiind că, persóna, ce o represintă, este unu ce compusu; dar cum definim noi esența, a cărui simplitate respinge tot felul de definitiuni?

DIVISIUNEA

§ 3. Divisiunea, ca procedură, de și diferește de analisă, ne ducând insen amândoă la același rezultat. Când un obiect este complex și vast, noi îl descompunem și lă dividăm în părțile sale constitutive și prin această facilă înțelegință, spre percepere, iar memoria, spre reținerea lui. Dacă în divisiune elementele, constitutive a unui tot, sunt separate unul de altul realmente, precum apartamentele unei case, atunci astătoate operatiunea are numele de *partitie*. De unde videm, că divisiunea, precum și partitie este un act spiritual, prin care noi despartim între sine elementele, ce compună pre unu tot.

REGULILE DIVISIUNEI

§ 4. Pentru ca acestul divisiune să aibă loc la rezultatul dorit, trebuie să observăm următoarele condiții:

a) Divisiunea trebuie să fie completă, și să îmbrățișeze toate părțile unuia totu.

b) Precum este necesar, ca noi în divisiune să separăm totu acea, ce diferă și este distinctă, tot atât felică nu trebuie să nu împărățește toate părțile terminii și proprietățile, ce intră în una și aceeași categorie.

c) Trebuie, ca divisiunea să fie imediată; adică să privescă mai intuiția părțile principale, urmând și în această legilor spiritului umanu, care în analisă intorece atenția asupra lucrurilor mai importante și puțin cîte puțin trece la amânunțe.

și d) O altă regulă, care nu e tot-de-una observată, dar care este de ce mai mare importanță, constă în acea, ca divisiunea să fie mărginită între limitele naturale ale obiectului. Indată ce cineva nu se tine de această regulă, precum făcă scolasticii, și lase, ca divisiunea să se întindă asupra unor părți a obiectului, ce nu sunt esențiale, atunci această procedură, în locul de a facilita pre spiritu, devine mai fatigătoriă și chiar își perde scopul existenței sale.

CLASIFICIUNEA

§ 5. Între diversele specii de divisiuni, ce mai importantă este procedura, ce urmărește.

Deși scientele în originea lor, precum și principiele, nu au nici o necesitate de o procedură, ce îi ar clasa datele dupre categorii; diversele insă inventiuni și imultirea faptelor scientifice au datu impulsu spiritului umanu, de ale coordona și ale tasa dupre categorii. Noi la inceputu imbrătișamă unu totu, sub o numire comună, și, percepēnd raporturile dintre părțile acelu totu, videm, că individele semine potu să fie unite la unu locu, spre a forma o speciā; mai multe specie, spre a forma unu genu; mai multe genuri, spre a compune unu o familiā și unu ordinu, și mai multe familie, spre compunerea unei clasā. Această distributiune a individelor in specie și genu, in familie și clase se numesce *clasificatiune*. Clasificatiunea prin urmare este o operatiune a spiritului umanu, prin care el divisasă obiectele dupre categorii.

Când clasificatiunea se face dupre nisce trasuri de distinciune naturale a obiectelor și când ea este expresiunea raporturilor esentiale și imvariaibile a lucrurilor, atunci clasificatiunea se numesce *naturală* și domină cu preferință in scientele naturale; când insă clasificatiunea este arbitrariă și nu tinde, decât la unu scopu specialu și voluntariu a spiritului nostru, atunci ea pôrtă numele de clasificatiune *artificială* și servește numai, spre a facila memoria și intelegința in perceperea obiectelor. De unde videm, că clasificatiunea este de două feluri: *artificială* și *naturală*.

Clasificatiunea, fiind bine făcută, aduce spiritului umanu mai multe avantaje. Noi putem printr mijlocul acestei operatiuni a distinge fôrte ușor, din numerul infinitu a obiectelor, pre acela, ce voim. Pre lôngă aceste, încâtă, ce noi cunoscem locul, desemnatu unui obiectu, prin acesta cunoscem tot-o-dată și caracterele generale de specie, ce'l privescu. Si imfine strâmutarea unui obiectu a unei verități dintr'o clasă intr'alta este supusă unor regule, care agiută intelegința și memoria și facă din scientă o proprietate a spiritelor și mai putin sagace.

REGULÉLE CLASIFICATIUNEI

- § 6. O bună clasificatiune cere executarea regulelor, ce urmăresc :
- Totu clasificatiunea trebuie să cuprindă totul și să nu presupună nimicu.
  - Clasificatiunile noastre, și cu preferință cele naturale, trebuie să

se facă dupre *subordinatiunea caraterelor*. Să cautăm, adică, ca trăsurile carateristice, ce vor să servi de basă a diferențelor noastre clase, să fie nisice trăsuri esentiale și naturale, ce ar conține în sine nisice elemente distinctive.

CAPITUL V

ERORILE ȘI SOFISMELE

Noi am dispus încă la început, ca spiritul în aflarea verității face uzul de două feluri de experiente; el observă pre de o parte modul, cum se află veritatea, iar pre de alta, cum cădem în erori. Studiind pînă acum operațiunile, ce erau capabile de a conduce pre spiritului la aflarea verității, noi trebuie acum să trecem la operațiunile, prin care el cade în erori, precum și la mijloacele, ce l potu preferi de dânsene.

NATURA ERORILOR

§ 1. Ești comit o erore, pentru exemplu, când pronunț gîudețul: «că solele se înverte în giurul pămîntului»; fiind că prin acesta ești afîrm o mișcare, ce nu există în natură. La formarea erorilor noastre sunt de observat două elemente; intîi conceptiunea obiectului, ce nu există și al doilea afîrmatiunea, că acea, ce nu este, există realmente. De unde videm, că propriu vorbind, nu sunt ideile ce contin și reprezintă erorile noastre; fiind că noi putem avea, cît ni place, ideea despre unu munte de pilavă, și altă idee de o asemenea natură, și cu toate aceste noi nu putem să dică, că suntem eronati. Acea, ce constituie erorile noastre, constă în afîrmatiunea, ce noi dăm unor asemenei idei și în acea, că noi le punem, ca existând în natură. Si așa, erorile noastre sunt nisice giudețe, prin care noi afîmăm acea, ce nu este; adică nisice giudețe false.

Nu trebuie să confunda erorea cu ignoranță. A ignora insamnă a nu cunoaște și prin urmare să nu face nică unu giudeț; în șase ce a fi în erore, a fi amăgită, insamnă a cunoaște rău. De acea vulgul mai mult ignorează, decât se amăgesce; filosoful însă de-o dată și ignorează și se amăgesce. El, pre de-o parte, cunoaște puțin, iar pre de

alta, inventă explicații și sisteme, care aș de scop să cunoască realitatea și care în adevărul sensului nu sunt, decât nisice cimere.

CLASIFICATIUNEA ERORILOR

§ 2. Bacon, în cartea intitulată *noului său organă*, nu dă o clasificare celebră a erorilor noastre. El le numește *idola*; acești idoli sau erorile geniului uman, după sănătatea, se împartă: a) în *idola tribus*, adică erori, comune geniului uman întreg; b) *idola specus*, erori de cavernă, particulari fiecăruei individu, care provin din temperamentul fiecărui om, din educație și din deprinderi, și aceste erori Iesu din lăuntru, adică din cavernă, unde spiritul este închis; c) *idola theatri*, erorile de teatru, adică a filosofilor; fiind că, după Bacon, sistemele filosofice sunt, ca nisice piese de teatru, precum filosofii le joacă pe scena lumii. și d) *idola fori*, numite astfel, fiind că erorile limbii își au locul în foru și aici cineva face mai mare uscăciune de vorbe.

Acăstă clasificare a erorilor, deși celebră până la finele secolului trecut, ea astăzi nu ocupă pre multă filosofie. Între erorile cele mai importante ale spiritului se socotesc *sofismele și paralogismii*.

SOFISMELE IN SPECIAL, ȘI PARALOGISMII

§ 3. Între erorile, considerate din acest punct de vedere, sofismele nu sunt mai grave niciodată decât erorile, ce se nasc din eserțiu rationamentului. În genere *sofisme se numesc acele erori a spiritului, prin care noi cu intenție vomă să amângi pe un altul; iar paralogismii, când insușii spiritul este amânat*. Între sofisme prin urmare și paralogismi există o diferență, că paralogismul pecătușează contra regulilor logice, iar sofisma este condamnată și de morală.

Ce mai mare parte din logici distinguesc două specii de sofisme; adică *sofisme gramaticale și sofisme logice*.

Dacă, pentru exemplu, eu să rationamentez, că unele spirite au o intindere, dar intinderea este o calitate corporală, prin urmare unele spirite au o calitate corporală. Acest silogism nu este astfel din cauză, că vorba intindere să nu luată în majoră cu sens figurat, și în minoră cu cel propriu. — Viciul unei asemenei sofisme gramati-

cale constă în acea, că terminul de mijlocuș a silogismului nu are acelaș sensu în majoră și în minoră și că prin urmare silogismul în locuș de a continua trei idei, el conține patru, exprimate prin trei vorbe. De unde videm, că *sofismele gramaticale constau în a abusa de ambiguitatea vorbelor, trecând dela sensul figuratului la cel propriu, dela genul la specia și reciprocamente.*

Sofismele logice nu privesc atâtă pre vorbe, cât ele au a face cu sensul propositiunilor și suntu de cse feluri:

a) Când e vorba de unuș obiectuș, noi vorbim u de altul; și, pentru ca să combatem u pre adversarul nostru, noi facem apel u la sentimentele lui și i probâmuș acea, ce și el nu contestă. Acest moduș de rationamentare se numește *sofismă, provocată de ignoranța subiectului sau ignoratio elenchi și tratâsă despre altuș ceva, decât obiectul in cestiune.*

b) O sofismă de feluș al doilea ni prezintă istoria filosofiei in sistemul lui Descart. El, plecând dela perfectiunea intelectuale divine, care nu implică veracitatea intelectuală, ce o atestă, privesc astfeluș și la intelectua umană și apoi dice: *cogito, ergo sum.* Acăstă sofismă se numește *petitiune de principiu, care constă în a suposa de veruș acea, ce este in cestiune, și a admite de argumentuș o propositiune nedemonstrată.*

c) A giudeca, ca Russo, că depravatiunea are de caușă cultura genului umanuș, au, ca astrologii, că singură constelațiunea este acea, ce dispune de faptele omenilor, acăsta insamnă a comite o sofismă, unde se ie de caușă unuș obiectuș, ce nu contiene nisice asemene efecte și nu este tot-o-dată și caușă.

d) Când noi voim, cu unuș din istorici, a explica evenimentele istoriei, tinând contuș numai de causele lor fisice și ne observând și pre cele morale, atunci noi comitemuș o sofismă, care provine dela o inducțiune defectuosă sau dela o enumeratiune imperfetă.

e) Când noi apreciamuș obiectele dupre calitățile lor accidentale și apreciamuș fertilitatea unei teri dupre productele ei dintr-unuș anuș secesoș, atunci noi comitemuș o sofismă, ce constă în a aprecia obiectele nu dupre proprietățile lor esentiale.

f) Când epicureii rationamentau, că deie trebue să aibă o formă umană, fiind că în dânsii este concentratul tot acea, ce este mai frumosuș, și forma ce mai frumosă este ace umană, atunci ei comite o

sofismă , care constă , în a giudeca despre acea ce este absolută prin unu ce relativă.

CAUSELE ERORILOR

§ 4. E unu lucru pre căt de importantă tot pre atâta și de greu , de a asculta aici causele erorilor noastre. Destinul facultătilor noastre este , de a ne dirige și conduce în aflarea verităței și cu toate aceste , noi în viață practică , în știință și arte suntem duși în erori .

Când noi studiemu erorile cu paciență și departe de ori-ce spiritu de sistemă , erorile nu pară a avea și aceaș origină , precum credă mulți filosofi și le atribuesc voinești , pasiunilor , aș memoriei . Erorile , dupre părerea noastră , și a căsa în mai multe principii , care une-oră intrunjite , iar alte-oră separate , contribuesc , de a ne amâgi . Noi aici cităm intre alte cause : *asociatiunea ideilor , precipitatia giudetelor și pasiunile* .

a) Asociatiunea ideilor grupăse și unește intre dănsenele noștri , care nu aș , decât nisice raporturi secundarii . Ea aduce spiritului mii de găduri , mii de suvenire , pre care le amestecă cu perceptiunea unui obiect și prin acesta îl alterează . Unu obiect , care se află na-entea noastră , ne face prin asociatiunea ideilor , a aduce pre unu altul , care este departe de noi , dar cu care noi voim să-l unim în realitate , precum el este unită în memoria noastră . Prin asociatiune , pentru exemplu , o idee de frică , unindusă cu ce de intunerică , aș prodaș idea eronată de strigoi și stafie , care , dupre părerea popo-rușilor , atacă la intunerică pre omeni . Si prin urmare , *asociatiunea ideilor procură , așa dicând , materialul erorilor noastre* .

b) Fiind că noi gădecăm obiectele forte ușor ; nu le observăm din toate punctele de vedere și imfină precipității giudetele noastre , apoi noi dăm loc la o seră întrigă de erori , care aș de cauza a-deverată *precipitatia giudetelor noastre* .

c) Această precipitatia a ideilor și are originea sa *in pasiunile noastre* . Curiositatea , care este una din pasiunile cele mai active și mai nobile a omului , face de multe-oră pre omu să întreprindă lu-eruri preste putință și să tragă concluziuni , pre care experiența nu le autoriză și reflecția le desaproba . — Pre lîngă aceste suntu în omu și alte pasiuni , care îl fac să vadă obiectele așa , dupre cum ele îl dictă . De căte ori amórea propria neă făcută , să cǎdemu în e-

rorile cele mai evidente și să păcătuim contra a multor capacitate spirituale! . . .

MIDLOACELE DE A EVITA ERORILE

§ 5. Fiind că astfel sunt causele și natura erorilor noastre, noi datorim să le evităm, să fim cu rezervă în raport cu cître *asocia-*
tinea ideilor, a *giudetelor* și a *pasiunilor* noastre.

a) După aceste, noi trebuie să prelungim esaminarea obiectelor, să le studiem din toate punctele de vedere, să evităm precipitatunea și ușurința pronunciarei giudetelor noastre, care sunt causele inducțiunilor defectuoase și să nu ne pronunciăm mai naente, de ce vom avea bine studiate obiectele.

b) Și imfine, noi trebuie să giudecăm și să pronunciăm opiniiile noastre despre obiecte numai atunci, când suntem cu sânge rece și liberi de tot-felul de pasiuni.

c) Când e vorba despre sofisme în special, atunci atât noi, cât și adversarul nostru, trebuie să verificăm principiile, de unde plecăm, bine fisând sensul și însemnatatea vorbelor și să fim circumspecti și asupra concluziunilor.

Aceste precauțiuni ne vor feri de multe erori, dar nu ne vor scăpa cu totul de a fi eronat. Ererea este un defect a omului, care nu se corige, decât cu tempul și atunci, spre a da loc altor erori. Așa, că noi nu ajungem la veritate mai naente, de ce nu vom fi supuși erorei.

CAPITUL VI

AUTORITATEA TESTIMONIILOR

Testimoniiile prin ideile, ce ni preocupă, și prin giudecările, ce ni imultesc cunoșcente noastre, au un rol foarte însemnat nu mai în știință, ci chiar și în practica șilnică a vieții. Ele exercită asupra noastră o influență aşa de mare, încât esamenul aplicatiunei și a legilor lor intră naturalmente în cadrul studiului logic.

o liliu IMPORTANȚA TESTIMONIILOR, CA SURSE A IDEILOR NOASTRE

§ 1. Nu este necesariu de a refleta mult, pentru ca să ne convin-gem, că noi n'am câscigat cunoșcente, ce posedăm, prin propria experiență, și că multe și forțe multe cunoșcente datorim contactului cu semini nostri. Cele întâi cunoșcente, ce noi câpătăm despre limbă și scrisore, le datorim părintilor și institutorilor nostri; apoi vin cunoșcente de religiune, istorie, literatură, de ciență și arte, pre care le avem capata din contactul nostru cu alii. Și o mare parte din viața noastră o petrecem incungurăti de diferite persoane, care totă își exercită asupra noastră autoritatea lor testimonială. Apoi vine periodul etatei, când noi studiem singuri, ne aplicăm cu diligență la imutirea cunoștelor noastre; dar și aici noi nu putem dispărea experiența altora și chiar consiliile lor. De unde videm, că noi totă viața suntem supuși autoritatilor testimoniale și noi facem usă de testimonie până la unu gradu oricare chiar și în maturitate.

Origina credinței în testimonie s'a spălată diferență; dar opinioanele mai importante asupra acestei cestui sunt doar. Unii explică acela prin dorință, de a cunoaște veritatea, și inclinarea naturală, de a crede în propria; alii au basată încrederea în testimoniul pre unu instint a inimii omului. Dar nimine nu șîsă, că acela provine de la combinația curiosității cu instintul de imitație, ce sacă în om. Oricare ar fi origina acestei încrederi, pre noi ne interesă mai mult regulile, după care ea trebuie să fie aplicată în viață.

SPECIALE TESTIMONIILOR

§ 2. Testimoniile, ce noi primim de la alii în diferite materii sunt fapte sau doctrine. Și de acea și specialele testimoniilor sunt numai doar: *testimonii in materii de doctrine și testimonii in materii de fapte*.

REGULELE TESTIMONIILOR IN MATERII DE DOCTRINE

§ 3. În doctrine trebuie să distingă mai întâi de toate, dacă doctrina, ce se relatează prin testimoniul, este curată speculațivă, precum

« sōrele se imvîrte in gîjurul pâmîntului, aû pâmîntul se imvîrte in gîjurul sôrelui », sau câ doctrina are o valore praticâ, și esercitâ o influență ore-care asupra moralitătei și a fericirei nôstre, precum e « dogma despre esistența lui D-деu, despre imortalitatea spiritului » etc.

Când se tratîsê despre doctrine curat-speculative, trebuie să observăm :

a) Câ noî trebuie să fimă cu atențione, și să nu ne incredem multimei testatorilor și gravitatei testimonioilor, De câte-ori s'aû vîdută, ca o părere eronată să fie profesată în acelaș timp de vulgă și de imvîțătă! . . . Aici trebuie mai bine să ne incredem proprietățile doctrinei testate, nu însă și certitudinea ei.

b) Nu putem să ne incredem în materiale speculative nici în suș anticitățile testimonioilor. Bâtrîneță are mai multă valore în respectul moralei; fiind cî se presupune a ave unu trecută respesabilă și o viață, formată în urmarea unei lungi reflesioni. Anticitatea însă testimonioilor în scientă se poate socoti, dupre cum aû numit' o Becon-juvenius mundi și noî, cari am venită mai pre urmă, cunoscemă mai multe în scientă și dispunemă de mai multe inventiuni. Așa cî, în acăstă privire, partea positivă a regulei, privitorie pre anticitatea testimonioilor, constă : *in ane increde mai mult in testimoniole moderni, care suntă fructul unei observațiuni și experiență mai indelungate.*

Cî în materiale de viață practică, în doctrinele morale și religiose ambele regule, neaplicabile în doctrinele speculative, își aû aici totă estensitatea lor. Cum putem noî să deconsiderăm în asemenea materii anticitatea și generalitatea credintelor omenirei? Ele se adresă mai mult la inimă, decât la spirită; ele regulă actiunile nôstre, facă fericirea și moralitatea nostră și de acea noî nu putem să nu respectăm în asemenea materii precum multimea testimonioilor, așa și anticitatea lor.

REGULELE TESTIMONIOILOR IN MATERII DE FAPTE

§ 4. Testimonioile aû o importanță și mai mare în raportul către fapte. Si regulele, privitorie pre fapte, suntă de două feluri; unele privesc pre testimoniole faptelor, iar altele pre testatorii lor. Faptele trebuie să fie :

a) *Posibile*; adică să nu implice contradicțiuni, și
 b) *Veritabile*; adică să nu se abată dela regnile și cursul ordinariu a lucrurilor. Cu toate aceste, noi nu putem să deconsidereăm unu faptu, dacă nu intrunesce una din condițiunile espuse; pentru că, de multe-ori adevărul poate, după unu versu a lui Bualo, să nu fie veritabilu, și posibilitatea lui nu poate să fie de noi apreciată cu exactitate. Câte fapte, la început declarate de imposibile, precum cădereea aerolitului, au devenită mai pre urmă veritabile! . . .

Regulele, privitorie pre testatorii suntu:

a) *Ca testatorii să fie capabili pentru faptele, ce le testeseră*. Cu alte vorbe, se cere dela testatorii a dispune de cunoșcentele necesare, spre a nu fi singuri amâgiti.

b) *Ei trebuie să mai fie veridiți*; adică, ei singuri să credă faptele espuse. și

c) *Ei trebuie în expunerea lor să fie și chiarăi*; aşa că terminii, prin carii trădau unu faptu, să nu fie obscuri.

N.B. Uni dintr-o filosofie nu s'a mărginitu în a recunoaște avantajele reale și preciose, ce noi avem din testimoniile, provenite dela contactul nostru cu aproapele; ei au voită, de altă preserie totu certitudinea și au negat' o celor alalte mișloce, prin care noi câpătam cunoșcente năstă. Dar cum pot să ni testesă nouă altii despre sentimentele și cugetările năstă, precum și despre alte obiecte, ce dețină numai dela experiența propriă? Din contra, noi trebuie să recunoascem, că dacă testimoniile pot să largescă cercul cunoșcențelor năstă, cele-lalte facultăți procură materialul fundamental u lor. Așa că noi putem cu dreptu cuvîntu afirma, că puterile individuale începă educatiunea inteligeției, iar testimoniile o dirige, o afirmă și o dezvoltă.

CRITICA ISTORIEI

§ 5. În privința evenimentelor, de care ne disparte întinderea și durata lor de multe-ori forte largă, testimoniile au o importanță particulară; fiind că, fără de agitorul lor, noi am rămână în deplină ignoranță în raportu către acea, ce s'a petrecut colo, și într-unu momentu trecutu.

Trei mișloce, care reprezintă formele testimoniilor, suntu necesare, petru ca să cunoascem trecutul.

a) *Traditiunea* aă spunerea orală a faptelor, care se transmită din gură în gură. Ea ingenere este obscură, și plină de fabule, care facă veritatea gre de înțeles.

a) *Monumentele*, precum medaliele, coloanele, inscripțiunile etc. Aceste prezintă o garanție de certitudine mai seriosă; dar indicațiile lor sunt incomplete.

c) *Istoria*, aă spunerea scrisă, care este mișlocul cel mai abundență și mai directă a faptelor. Această mai ales datorim cunoșcentelor noastre despre trecut și, fără de dânsa, noi am fi privat de cunoșcente, ce posedăm în raport cu către trecut.

Apreciatia acestor surse istorice este obiectul unei științe speciale, care se numește arta criticei istorice, și ea are nisice reguli mai speciale, care, exceptând regulile generale, nu pot să facă obiectul studiului nostru.

REGULELE CRITICEI ISTORIEI

§ 6. Critica istoriei, care în dilele noastre aă luat o dezvoltare foarte intinsă, în principiu nu este altă-ceva, decât aplicatia unei inteligență a regulilor, privitorie pre testimoni. *Traditiunele orale, monumentele și spunerile în scris* nu se supun la alte reguli, decât la cele atingătorie de testimoniile faptelor și a testatorilor.

a) O singură regulă există în critica istoriei, relativ de fapte; ea constă *în a desprețui totu acea, ce nu este conform cu legile și dezvoltarea naturei*. Această regulă, fiind bună în principiu, nu poate fi în total aplicabilă în istorie. Sunt fapte istorice, nu supranaturale și nu providentiale, unde legile naturii se imbrătășe, ci curăț naturale, pre a căror legături nu încă nu le cunoscem și prin urmare nici îl putem aprecia validitatea. Aici sunt, după cum observăm multă filosofie, de distinție multă de nuante, care precisă absurdul și miraculosul, estra-ordinarul și veritabilul.

Regulele, privitorie, pre testator, sunt în număr de două, și se raportă la autenticitatea și increderea, ce merită testatorul:

a) Autenticitatea testimoniilor, în raport cu către testatorii lor, se apreciază după nenumerate circumstanțe, care variază cu timpul, locul, persoanele și monumentele. Așa, ca într-un opus, precum partile, așa și totul, să corespundă cu datele timpului și a locului, pentru care s'aă scris; ca unu asemenea opus să fie citat de alții au-

tori contemporani și recunoscuti prin autenticitatea lor; și imfne sê nu presinte contradictiuni intre amânuntele lui: *Unu asemene opu se pote recunosc de autenticu a autorului și el presintă tóte condițiunile autenticităței.*

b) Indatâ ce noi videm, câ unu autoru intrunesce condițiunele, de a puté cunoscse faptele relatate, câ el aú putut sê le percépe singur, și imfne, câ el este și veridicu, atunci dicem, câ *testimoniile unui asemene testatoru meritâ tótâ increderea nôstrâ.*

Espunerea unu istoricu nu meritâ increderea, dacâ el nu este contemporanu faptelor espuse, dacâ el nu aratâ cel putin mișlocele si-gure, prin care lêu cunoscutu, și dacâ imfne in espunerea sa el nu este, decât ecul tradițiunilor vagi și miraculose a poporului, precum e poesia. Si pentru acésta in analele seculilor primitivu a istoriei Româi și altor imperii noi trebuie sê simu tot-de-una cu reservâ. Dacâ, din contra, istoricul este numai contemporanu, ci aú și vîdutu și aú luatu parte la realizarea faptelor istorice, ce el espune, atunci persóna sa este autenticâ pentru asemene fapte și espunerea lui meritâ totu respectul.

La aceste trebuie a mai adauge și condițiunea, ca autorul sê fie ingeniosu, pentru ca prin acésta sê pótâ giudeca și esplica faptele, sê gâsască in efecte causele lor; așa precum aú făcutu in istoria resbelului peloponisiaci Tucidid, in Comentariul Cesar; atunci unu asemene istoricu meritâ tótâ increderea.

Insedar unu istoricu ar lua parte la realizarea unor fapte istorice și ar presenta sagacitatea ce mai distințâ, el, pentru că sê merite increderea nôstrâ, trebuie sê fie și veridicu. Este necesaru, ca autorul unor fapte sê nu le espunâ sub influența pregiudiciilor, a interesulu și a pasiunilor, prescriendu și rolurile mai importante sieși și negândule adversarilor său. El din contra trebuie sê fie și dreptu; pentru că numai și in urmarea unei asemene calități el poate sê merite tótâ increderea și sê aibâ respectul cerutu.

SECTIUNEA ATREA

DESPRE METÓDA DIFERITELOR SCIENTE

Intelegința umană este supusă la nisce legi, care determină procedura, ce ea tine in căutarea verităței. Fiind că obiectele, ce stu-

diasă înțelegință suntă de diferite naturi și, prelungă aceste, ele se impărtă și în mai multe ordine, de acea fiecare știință își are procedurile sale particularie de investigație, independente de regulile, care în toate ramurile suntă condiția de a cunoaște și chiar de a cugeta. Fără de a avea pretensiunea, că vomă aici a prezenta o clasificare a cunoștințelor umane, noi distingemă aici trei grupe de științe și ni propunem să observăm aici metoda, propriu a fizicii.

CAPITUL I

SCIENȚELE FISICE ȘI NATURALE

METOADA SCIENȚELOR FISICE ȘI NATURALE

§ 1. Filosofia a căzută mult timp, că se poate descoperi constituția universului prin un fel de devinătire, a căzută. Și de acea elementul constitutiv al obiectelor a căzută presupusul de Tales în apă, de Anasimen în aer și de Eraclit în foc. — Empedocle însă a căzută de elemente a naturii, apa, pământul, aerul și focul, pre care le căzută la două puteri; din care, una are proprietatea, de a uni diferențele elementelor ale naturii, iar alta de a le separa. — Descart însă la începută în aceste științe s-a căzută de metoda ipotetică și a căzută obiectele, ce umplu spațiul, prin efectele unei mișcări originale de rotație, imprimată de mâna divină asupra materiei, care din părțile sale subțiri și groase formează această lume. Când însă Descart a căzută, că o asemenea ipoteză nu este satisfăcătoare, de a explica varietatea infinită a obiectelor și a naturii, el a căzută recomandă pentru științele fisice și naturale experiența, și chiar a căzută declară, că el singur a căzută studiul naturii prin observație. Și noi dicemă împreună cu Bacon, că interpretatorul și domnul naturii, omul, nu poate să o cunoască, decât numai observând-o; și prin urmare, că *metoda de observație* a căzută *metoda experimentală este singura metodă satisfăcătoare pentru științele, ce a căzută de obiectul a studiului lor fenomenele naturii.*

ESPERIMENTAȚIUNEA ȘI OBSERVAȚIUNEA

§ 2. Natura, după o comparație ingeniosă, este ca un Proteu;

pre dânsa trebuie cine-va să o turmente, ca să îl surprindă secretele. *Esperimentatiunea turmentă natura.* Dacă ea se ascunde de noi, esperimentatiunea o obligă de a vorbi; dacă ea vorbesce, esperimentatiunea o face să schimbe limbagiu. Esperimentatiunea prelungesce fenomenele, care ne'ncetă disparu; ea le provoacă pre cele, ce au despărțit, și le reproduce pre cele acum depărtate și despărțute; ea imfine crește intensitatea lor așa, cum microscopul măresc obiectele, spre a frapa privirile noastre.

Ci tôte obiectele, ce compun natura, nu sunt supuse puterilor noastre. Cum putem noi să exercităm puterea nostră asupra stelelor, ce umplu boltă cerescă? Singurul privilegiu a scientei în asemenea materii este observatiunea și ea își are rolul acolo, unde esperimentatiunea nu poate să își exerce influența. De unde videm, că *a observa în samnă, a privi cu atenție obiectele, ce se revelă ele singure noă, fără ca noi să putem exerce vre o putere asupra lor în variarea aspectelor; a experimenta însă în samnă, a reproduce și a modifica într-un mod artificial fenomenele de studiu; astfel, ca studiul lor să devină mai ușor și mai fecund.*

Aici trebuie să observăm, că suntu sciente, unde spiritul nu poate, decât se observe și suntu altele, unde el și observă și esperimentează. În astronomiă, pentru exemplu, spiritul nostru numai observă; în fizică însă, el observă și esperimentează de-o-dată.

REGULELE OBSERVATIUNII

§ 3. Universul prezintă acelaș spectacol unui copil, lui Newton și lui Galileu. Dar copilul nu poate să forme o idee chiară și precisă despre acest tot; în ore ce Galileu și Newton descompună pre acest tot în părțile sale și descoperă legile, sub influența căror se află fenomenele, precum și raporturile dintre o cauză necunoscută și efectele ei. — O astfel de observație nu a fost să fie executată de acești omeni, decât sub influența următorelor reguli:

- Că *în observație se cere o aplicare pacientă a spiritului asupra obiectelor*, ce observă, și o atenție forte și seriosă, ce nu deconsemnată nici o circumstanță, demnă de observație.
- Ea mai cere *ună examenă sucesivă și detaliată a părților obiectului*, precum și o analiză fidelă a fiecărei părți.
- Imfine și o sinteză a părților obiectului; adică, după ce spi-

ritul aă studiată isolat diferitele părți a obiectelor, el este datoriu să le compare intre sine, să le alăture și să le reunescă.

REGULELE EXPERIMENTATIUNEI

§ 4. Esperimentatiunea pre lóngă regule, prescrise observatiunei, cere și executarea următoarele trei regule :

a) *Trebue a varia esperimentatiunea*; trebuie să renoimă experientele sub diferite condiții, ca prin aceasta să putem studia obiectele sub toate fazele lor.

a) *Trebue a inmulti esperimentatiunea*; adică a face experiență în diferitele proporții; cea ce ne duce la nisice rezultate chiare și sigure despre obiectul esperimentat.

c) *Trebue a streforma experiența*; adică după ce am descoperit prin analiză, că apa este compusă din oxigen și hidrogen, trebuie să o reproduce și să o recomponă artificialmente din acelăși elemente.

Aceste regule nu sunt alt-ceva, decât condițiile, impuse de Becon fiecăria esperimentației și care constă în : *variatio*, *productio*, *translatio*, *inversio*, și *compulsio experimenti*.

CAPITUL II

SCIENȚELE ESACTE

METOADA SCIENȚELOR ESACTE

§ 1. Usul aă consanțită numirea de sciene exacte scientelor matematice. Ne oprindune mai mult asupra numirei acestor sciene, noi trecem la metoda lor.

Metoda aplicabilă în scienele exacte este metoda deductivă, carea constă în a pleca dela o veritate generală, spre a ajunge la altele articulare. Așa, în geometriă, teoremele formăse un lanț, unde veritățile fundamentale servă, de a descoperi prealtele, care se continuă de aceste.

Deductiunea trebuie să plece dela verități sigure, care suntă axioame, definițiunile și trebuie să ajungă la nisice concluziuni demonstre. De acea noi aici trebuie să studiem trei lucruri: A.) natura axiomelor și regulelor lor, B.) Natura definițiunilor și regulelor lor și C.) Natura demonstrațiunilor și regulelor lor.

NATURA ASIOMELOR ȘI REGULELE LOR

§ 2. A) Că există verități universale și necesarie, noi am vedută, și nu le putem contesta esistența intru'nu modă seriosă. Când noi dicem, pentru exemplu, că un obiect există, că *A* este egală lui *A*, în același moment, noi nu putem să dice, că acel obiect nu există, și că *A* nu este egală cu *A*. E de agăiunșu numai, să pronunciăm astea propositiuni și ele vor fi admise de fiecine.

In fundamentul fiecării științe sace una din aceste verități, care în matematică se numescu axome și se fac evidente fiecăria reflecție. În matematică însă aceste axome au mai multă evidentă și pentru acesta și mai mare importanță. Ele aici sunt fundamentul și cauza existenței fiecării demonstrațiunii; și indată, ce ele nu sunt satisfăcătorie pentru dezvoltarea teoremelor, nu pot să aibă locul nici insuși demonstrațiunile diferitelor verități. Ce gradă de certitudine năște prezenta veritățile geometrice, dacă axomele geometriei năște fi evidente tuturor? Fie care din noi percep forte ușor și lese, că « *totul e mai mare, decât partea* » că « *două mari, egale unia altrei, sunt egale și între sine* ».

Aceste și alte exemple ni demonstrează că axoma este o veritate evidentă *prin sine insuși*; că nici experiența, nici rationamentul nu o poate proba, că în fine ea este o veritate primitivă, universală și necesară.

In privirea axiomelor trebuie să observăm doar regule :

a) Trebuie să fim cu atenție, că să nu confundăm axomele, propriu zise, cu masimele, cărora numai usul și deprinderea li prezintă o evidentă; în orice ele în sine nu sunt, decât certe. și

b) De a nu pretinde să demonstrează axomele. Se citese numele unor filozofi, cari, sub pretestul, de anu admite nimic nedemonstrat, au voit să probă evidența existenței corporilor. Să au vedut și matematici de acasă, cari au voit să demonstreze, că doar și cu doar facă patru.

Alăturat o Natura definițiunilor și regulele lor

§ 3. B) Pre lăngă cele vorbite despre definiții în genere, aici trebuie să mai adauge, că spiritul în puterea axiomelor și a definiți-

unilor creașe matematecele și în genere toțe scientele, ce aș de metódâ a lor deductiunea, precum giurisprudența, teologia positivă etc. Asiomele singure de sine sunt nisice verități seci; ci când ele se combină cu definițiunile, conduc la nisice rezultate, pre care spiritul nu le poate refuza.

NATURA DEMONSTRATIUNILOR ȘI REGULELE LOR

§ 4. C). Natura demonstratiunilor constă în insuși deductiune, cu condițiune numai, ca principiile, pre care ea se bazează, să fie certe; căci în asemenea casă și insuși concluziunile, la care ne duce demonstratiunea, vor fi certe. În demonstratiune principiile certe sunt asiomele și definițiunile.

Pentru ca o demonstratiune să fie valabilă, noi trebuie să observăm următoarele regule :

a) Ca definițiunile, de unde plecă demonstratiunea, să nu fie contestate. Când demonstratiunea conține în sine propositiuni, ce aș o certitudine relativă, aș vorbe, a căror sens este ambig, trebuie, ca mai intiu să definim aceste vorbe și să explicăm propositiunile; astfel, că la începerea demonstratiunei să nu existe nici un fel de incertitudine și obscuritate.

b) Ca asiomele să fie chiare și evidente în sine insuși.

c) Această regulă este formulată de Pascal, și are o importanță practică. Ea constă în a nu demonstra nici un lucru, ce este evidentă singură de sine și care nu poate să fie înlocuită, prin un altul mai chiară, ce lăr proba. Contra acestei regule păcătuesc mai mulți și în specială geometrii, cărora întreprind să demonstreze, că printr-un punct dat nu putem trage, decât o singură linie paralelă unei drepte date. Această propositiune decurge din insuși natura liniei drepte. Si aici spiritul mai ușor intlege singur de sine, decât din demonstratiunile presentate.

DEMONSTRATIUNEA PRIN OBSURDŪ

§ 5. Îmi propun, pentru exemplu, să demonstreze că o linie dreptă nu poate să fie o circumferință a unui cerc mai multă, decât în două puncte, și eu presupun că ce absurd și dic, că ea poate fi în trei. Distanța acestei linii de la centrul cercului este o rasă; toate rasele,

fiind egale, facă, ca și distantele dela centru spre circumferență să fie egale; de unde rezultă că din același punct, care aici este centrul circonferinței, noi putem să rădăcămă trei liniș drepte și egale pentru aceașă dreptă. Consecință eronată, care ne face de a rectifica propozițiunea, de unde am plecată. Și prin urmare *demonstratiunea prin absurdă*, așa *demonstratiunile*, după cum le mai numescu, *indirecte suntă accele proceduri a spiritului, prin care noi suposăm o veritățe și demonstrând, așa cum la rezultatul, că ea nu este, după cum s'a presupusă*.

NB. Trebuie să observa, că demonstratiunile indirecte, prin absurdă, așa prin imposibilă, suntă o aplicație remarcabilă a procedurei, numite analiză, pre care noi am spus-o și care constă, în a afla o propoziție veră așa falsă, plecând dela datele cestii. Ci trebuie să recunoște, cu logicii Portei Regale, și acea; că « *demonstratiunile indirecte potă număra a comvinge pre spirită, dar nu și a lumina; cea ce și este scopul scientei* ». Fiind că spiritul nostru nu este satisfăcută prin acea, de a cunoaște, că un lucru nu există, ci el cauță de a scrie pentru ce acel lucru există și anume așa, cum el există ». De aceea dicem, că spiritul atunci nu mai trebuie să servească de aceste demonstratiuni, când el nu poate face nicio de cele directe, și ar fi o perdere de timp, când noi am voie să probăm prin absurdă acea, ce noi putem să probă prin positivă.

DEMONSTRATIUNEA A PRIORI ȘI A POSTERIORI

§ 6. Când filosofia văză să demonstreze existența lui Dumnezeu prin ideea universală, imprimată în spiritele oménilor, atunci această demonstrație se numește *a priori*; iar când ea văză să demonstreze această idee prin minunele creației, așa prin ideea de armonie, ce domină în univers, atunci acest fel de demonstrație se numește *a posteriori*. De aici conchidem, că *demonstratiunile a priori suntă băseate pe noțiunile pure a inteligenței, într-acele a posteriori suntă deduse din experiență*.

NB. Trebuie să nota, că demonstratiunile, în care datele experienței pară să avă un rol mai mare, presupună în același timp nisice conceptiuni rationale, care așa de scop să lumineze și să învețe datele ei. Astfel, că experiență, propriu zisă, nu probabil nimic prin

sine insușii și că totă valoarea ei demonstrativă este imprumutată dela noțiunile primitive, care nu suntă de domeniul experienței.

CAPITUL III

SCIENTELE MORALE

METOADA SCIENTELOR MORALE

§ 1. Primul obiectu a scientelor morale este spiritul omului, și prin el noi cunoșcem, că scientele morale se distinguesc de cele naturale, care aș de obiectu corporurile. Studiul spiritului umană are de coronă cunoștența de D-Deu, a destinului omului atât în prezentu, cât și în venitoriu, studiul legilor, arta guvernării, a fericirii umane în tempu. De aici scientele morale se împartă în psihologie, teologie, morală, giurisprudență, politică, știința educației și a istoriei. Oră care ar fi cuprinderea unei științe, ea nu are, decât a cunoșce faptele și a resolva cestiiunile; și scientele morale nu diferă în astă privire de alte ramuri a cunoșcentelor umane. Si noi am vîdută, că mijlocul de a cunoșce faptele este observația, iar de a resolva o cestie, de a trage ună necunoscută din sinul mai multor cunoscute, acesta e rolul rationamentului. Prin urmare, *metoda scientelor morale constă în acțiunea observației cu rationamentarea*.

Voește filosoful să cunoșcă fenomenele spiritului, operațiunile și facultățile lui, insuși natura și arată calea ce mai nemerită și el face usă de observație. Voește el asăi și mai sus, a sonda dupre puțină misteriile existenței divine, a fericirii și a destinului nostru, el trebuie să fie încredă și în rationament. Si pentru acăstă în materiile filosofice nu putem și nu trebuie să fim exclusivisti, tinându-ne să numărăm de observație, să numărăm de rationament. Trebuie, mai adăugim, că tinând cont de analiza psihologică a spiritului și dând ună rol rationamentului, să consultăm tot-o-dată tradițiile umane și lectiunile istoriei, care suntă nisice date forte seriose și sigure în acea, ce privesc pe timpul lor.

fol. scris la 8 decembrie 1821

T A B E L Ă

DE

MATERIA, CUPRINSĂ ÎN PRINCIPIILE DE FILOSOFIÂ

A L O R A Z I M U T O B

	pag.
Dedicatiunea	3
Prefața	5

INTRODUCTIUNEA IN FILOSOFIÂ

§ 1. Numirea filosofiei și obiectul ei, ca scientă.	11
§ 2. Importanța filosofiei și raporturile ei cu cele-lalte sciente	13
§ 3. Diviziunea filosofiei	15
§ 4. Ordinul părților filosofiei	16

PARTEA INTIA A FILOSOFIEI

PSICOLOGIA

I N T R O D U C T I U N E A

§ 1. Obiectul psichologiei	19
§ 2. Caracterul psichologiei, ca scientă	ib.
§ 3. Conscientă și certitudinea ei	20
§ 4. Fenomenele conscientei.	22
§ 5. Clasificarea fenomenelor conscientei	ib.
§ 6. Facultățile spiritului	23
§ 7. Determinarea facultătilor	ib.
§ 8. Numărul facultătilor	24

SECTIUNEA INTIA

D E S E N S I B I L I T A T E

Sensibilitatea în genere	25
------------------------------------	----

CAPITUL I

§ 1. Sensațiunile și analiza lor.	ib.
---	-----

CAPITUL II

§ 1. Sentimentele și analisa lor.

pag.

27

CAPITUL III

PRIVIRI GENERALE ASUPRA SENSIBILITĂȚEI

§ 1. Carăterul sensibilităței, ca facultate.

29

§ 2. Distintiunea sensibilităței de celelalte facultăți, și rangul ei intre dânsene.

ib.

SECTIUNEA ADOUĂ

DE FACULTATEA INTELECTUALĂ

§ 1. Intelegința.

30

§ 2. Enumerarea și clasificarea capacităților intelectuale.

31

CAPITUL I

CAPACITĂTILE PROCURATRICE

§ 1. Conscientă și analisa ei.

32

§ 2. Percepiunea esternă și analisa ei.

ib.

§ 3. Ratiunea . . . . .

36

CAPITUL II

CAPACITĂTILE INTELECTUALE MODIFICATRICE

§ 1. Atentiunea și analisa ei. . . . .

ib.

§ 2. Comparatiunea și analisa ei . . . . .

38

§ 3. Abstraciunea și analisa ei. . . . .

40

§ 4. Generalisatiunea și analisa ei. . . . .

41

§ 5. Rationamentul. . . . .

43

A) Gîndetul și analisa lui . . . . .

44

B) Inductiunea și analisa ei . . . . .

46

C) Deductiunea și analisa ei. . . . .

47

Importanța și rolul rationamentului intre capacitățile spirituale. . . . .

48

CAPITUL III

CAPACITĂTILE CONSERVATRICE ȘI CREATRICE

§ 1. Memoria și analisa ei . . . . .

ib.

A) Suvenirele și analisa lor . . . . .

49

II JUJTIAO	pag.
B) Asociațiunea ideilor și analiza ei.	50
§ 2. Importanța vointei în raport cu către memoria.	52
§ 3. Imaginaciunea.	ib.
§ 4. Analiza imaginaciunii.	53

CAPITUL IV

IDEILE IN GENERE	55
§ 1. Ideile și analiza lor.	57
§ 2. Originea ideilor noastre	

CAPITUL V

NOTIUNILE SI VERITATILE PRIMITIVE, PRECUM SI RATIOSEA	63
§ 1. Existența notiunilor și a verităților primitive	ib.
§ 2. Caracterele verităților primitive	64
§ 3. Enumeratiunea verităților primitive	65
§ 4. Fundamentul verităților primitive	

SECTIUNEA ATREA

ACTIVITATEA SPIRITALĂ	65
§ 1. Activitatea și analiza ei.	66
§ 2. Clasificatiunea fenomenelor activității.	

CAPITUL I

ACTIVITATEA VOLUNTARIA	68
------------------------	----

§ 1. Analiza activității voluntarii.	
--------------------------------------	--

CAPITUL II

LIBERTATEA	69
------------	----

§ 1. Natura libertății psihologice.	70
§ 2. Demonstratiunea libertății.	72
§ 3. Refutatiunea fatalismului	

SECTIUNEA APATRA

ESENTA SPIRITULUI	75
-------------------	----

CAPITUL I

PERSONALITATEA SI SPIRITALITATEA SUFLETULUI	75
---	----

§ 1. Eul, unitatea și identitatea lui.	
--	--

CAPITUL II

DISTINȚIUNEA SUFLETULUI DE CORPŪ SI RAPORTURILE LOR

§ 1. Distintiunea sufletului de corpū	pag.
§ 2. Refutatiunea materialismului	77
§ 3. Raporturile dintre spiritū și corpū, esprimate prin mai multe opinii	78
	79

PARTEA ADOUA A FILOSOFIEI

LOGICA

INTRODUCȚIUNE

§ 1. Obiectul logicei	81
§ 2. Caraterul logicei, ca știință	82
§ 3. Raporturile logicei cu psihologia și distincțiunea lor între dânsene	ib.
§ 4. Utilitatea logicei.	83
§ 5. Impărțirea logicei, ca știință.	ib.

CAPITUL INTRODUCTIVU

CERTITUDINEA SI RAPORTURILE EI CU EVIDENȚA SI PROBABILITATEA

§ 1. Despre certitudine în genere	84
§ 2. Diferența între certitudine și evidență, precum și între probabilitate și certitudine	85
§ 3. Speciile certitudinei.	86

SECTIUNEA INTIA

SEMNELE SI LIMBA IN RAPORTURILE LOR CU CUGETAREA

CAPITUL I

DE SEMNE SI LIMBA

§ 1. Semnele.	88
§ 2. Limba și speciile ei.	ib.
§ 3. Scriptura și speciile ei.	89
§ 4. Originea limbii.	90
§ 5. Influența semnelor asupra ideilor.	91
§ 6. Caraterul unei limbii perfete	92

CAPITUL II

NOTIUNILE UNEI GRAMATICI GENERALE

§ 1. Natura unei asemene gramatici	93
--	----

	pag.
§ 2. Analisa limbii	94
A) Literele	ib.
B) Silabele și vorbele	95
C) Propozițiunile, frazele, perioadele și discursurile	97
 SECTIUNEA ADOUA	
D E S P R E M E T O A D Ā	
CAPITUL I	
METOADA LOGICĂ	
§ 1. Notiuni despre metoda logică și diviziunea ei	100
§ 2. Analiza.	101
§ 3. Sintesa.	ib.
§ 4. Analiza și sintesa rationalentală.	102
§ 5. Regulele sintesei și a analisei.	104
 CAPITUL II	
DESPRE ANALOGIA, INDUCTIUNE ȘI IPOTESĂ	
§ 1. Analogia și analiza ei.	105
§ 2. Regulele aplicatiunii analogiei	106
§ 3. Inductiunea și analiza ei	107
§ 4. Regulele inductiunii	108
§ 5. Ipotezele și analiza lor.	109
§ 6. Regulele aplicatiunii ipotesei.	111
 CAPITUL III	
DESPRE DEDUCTIUNE ȘI SILOGISMU	
§ 1. Siologismul și analiza lui	112
§ 2. Figurile și modurile siologismului.	115
§ 3. Regulele siologismului	118
§ 4. Usul și abusul rationalentului siologic	122
 CAPITUL IV	
DEFINITIUNEA, DIVISIUNEA, ȘI CLASIFICATIUNEA	
§ 1. Definitiunea.	123
§ 2. Regulele definitiunii.	125
§ 3. Divisiunea.	ib.
§ 4. Regulele divisiunii.	ib.
§ 5. Clasificare.	127
§ 6. Regulele clasificării.	127

CAPITUL V

ERORILE SI SOFISMELE

pag.

§ 1. Natura erorilor	128
§ 2. Clasificatiunea erorilor	129
§ 3. Sofismele in special si paralogismii	ib.
§ 4. Causele erorilor	131
§ 5. Midjloacele de a evita erorile	132

CAPITUL VI

AUTORITATEA TESTIMONIILOR

§ 1. Importanta testimoniilor, ca surse a ideilor noastre	133
§ 2. Speciile testimoniilor	ib.
§ 3. Regulele testimoniilor in materii de doctrine	ib.
§ 4. Regulele testimoniilor in materii de fapte	134
§ 5. Critica istoriei	135
§ 6. Regulele criticei istoriei	136

SECTIUNEA ATREA

DESPRE METOADA DIFERITELOR SCIENCE

CAPITUL I

SCIENTELE FISICE SI NATURALE

§ 1. Metoda scientelor fisice si naturale	138
§ 2. Esperimentatiunea si observatiunea	ib.
§ 3. Regulele observatiunii	139
§ 4. Regulele esperimentatiunii	140

CAPITUL II

SCIENTELE ESACTE

§ 1. Metoda scientelor esacte	ib.
§ 2. Natura axiomelor si regulele lor	141
§ 3. Natura definitiunilor si regulele lor	ib.
§ 4. Natura demonstratiunilor si regulele lor	142
§ 5. Demonstratiunea prin absurd	ib.
§ 6. Demonstratiunea a priori si a posteriori	143

CAPITUL III

METOADA SCIENTELOR MORALE

§ 1. Metoda scientelor morale	144
---	-----

LISTĂ CATEGORICĂ

DE

NUMELE SI CONAMELE D-LOR, CARORA PRESENTANDULISÉ APELUL DE ABONARE,
AU BINE-VOIȚU A INCURAGEA ACESTĂ PUBLICAȚIUNE.

A. Clerul

I. EMINENTIILE LOR

1 † Neofit Edesis	10
2 † Melchisedec a Dunărei de gios	10
3 † Dionisie Budóenu . . .	20
4 † Genadie Argesin . . .	10
5 † Atanasie Romanu . . .	10
6 † Acsentie Ierapoleos . .	2
	62

II. REVERENTIILE LOR PREUTI SI DIACONI

1 Rev. Sim. Bica	1
2 » Gavr. Rednic	1
3 » Gav. Neteu	1
4 » I. Fasia	1
5 » N. Marcusiu	1
6 » N. Teodorescu . . .	1
7 » C. Enescu	1
8 » D. Alisandrescu . .	1
9 » D. Stamate	1
10 » N. Negrescu	1
11 » C. Lasarescu	1
12 » Var. Lates	1
13 » Dan. Tomescu	1
14 » Ger. Parvulescu . .	1
15 » Ian. Busilă	1
16 » Teodot Simionescu .	1
17 » T. Basilescu	1
18 » I. Stefanescu	1
19 » N. Giorgescu	1
20 » El. Petrescu	1
21 » D. Andronescu . . .	1
22 » T. Tanislavescu . .	1

23 Rev. L. Basilescu	1
24 » D. I. Ionescu	1
25 » N. Pestrénu	1
26 » I. Economul	1
27 » G. Giorgescu	1
	27

B. PERSONALUL DE INSTRUC- TIUNE

I. D. PROFESORI

1 Rev. Ioan Popu	1
2 » Iosif Murgu	1
3 » Paul Vela Ventrariu	1
4 » Just. Popfiu	1
5 D. B. Al. Urechie . . .	2
6 » Masim	1
7 » A. Borânescu	2
8 » A. F. Nestor	1
9 » G. Ioanid	2
10 » C. F. Robescu . . .	1
11 » A. Racovicénu . . .	1
12 » M. Ienide	1
13 Arch. I. Naniescu . . .	1
14 D. I. Riurénu	1
15 » A. Comanescu . . .	3
16 Arch. Cesariu	2
17 » Teocist	1
18 » G. Popescu	1
19 D. El. Benescu	1
20 » P. Constantinescu .	1
21 Pâr. N. Stefanescu . .	1
22 D. B. Stefanescu . . .	1
23 » P. Alisandrescu . .	1
24 » M. P. Trandafirescu .	1
25 » N. Nițulescu	1

26	D.	I. C. Tacit.	1	71	D.	I. Marescu.	1
27	Arch.	Climente.	2	72	"	C. Predescu.	1
28	"	Ieronion.	2	73	"	P. Stancu.	1
29	D.	Dr. Basero.	1				
30	"	G. Erbicénu.	2				
31	"	G. Drâghieř.	2				
32	"	N. Giorgénu.	1				
33	"	Sc. Voéec.	1	1	D.	B. Popescu.	1
34	"	D. Stroén.	1	2	"	N. Tomescu.	1
35	"	Aug. Scriban.	2	3	"	P. Papasolescu.	1
36	Arch.	Ieremia.	4	4	Pâr.	Niță Teodorescu.	1
37	Prot.	S. Bâlânescu.	4	5	D.	G. Grigorescu.	1
38	D.	P. Sfetescu.	1	6	"	D. Valerian.	1
39	"	B. Galin.	1	7	"	G. I. Ionescu.	1
40	"	C. Erbicénu.	1	8	"	St. Nicolopulu.	1
41	"	B. Caloénu.	40	9	"	I. Beiu.	1
42	"	P. Ionide.	1	10	"	M. Burcă.	1
43	"	A. Dragoeſcu.	1	11	"	G. Tomara.	1
44	"	I. Faurn.	1	12	Pâr.	I. Tuchel.	1
45	"	I. Grecescu.	1	13	D.	G. Smeu.	1
46	"	G. M. Fontaninu.	1	14	"	I. Balașescu.	1
47	"	N. Bâlašiénu.	1	15	"	C. Galin.	1
48	Pâr.	M. Moisiu.	2	16	"	M. I. Giorgescu.	1
49	D.	G. Pâdure.	2	17	"	B. Tomarovénu.	1
50	"	I. Grigorescu.	1	18	"	Sam. Antinescu.	1
51	"	P. Mateiu.	1	19	"	St. Tirtescu.	1
52	"	I. Blanschin.	1	20	"	D. Mâncăși.	1
53	"	C. G. Savinescu.	1	21	"	G. Dumbravâ.	1
54	"	M. Hinec.	1	22	"	D. Andriescu.	1
55	"	Em. Leonescu.	1	23	"	N. Roman.	1
56	"	D. Stamate.	1	24	Diac.	Teod. Radulescu.	1
57	"	I. G. Pomanescu.	1				
58	Pâr.	C. Constantinescu.	1				
59	D.	C. Ienescu.	1				
60	"	I. Stoenescu.	1				
61	"	N. Corivan.	1				
62	"	I. Chiru.	1				
63	"	T. Economoy.	1				
64	Pâr.	I. Petrescu.	2				
65	D.	M. Dimitrianu.	1				
66	"	D. Radovanu.	1				
67	Pâr.	G. C. Drâgânescu.	4				
68	D.	M. Frundescu.	1				
69	"	C. Tonegaru.	1				
70	"	G. Clarul.	2				

II. DOMNIJ REVISORI SCOLASTICI SI INSTITUTORI

1	D.	B. Popescu.	1
2	"	N. Tomescu.	1
3	"	P. Papasolescu.	1
4	Pâr.	Niță Teodorescu.	1
5	D.	G. Grigorescu.	1
6	"	D. Valerian.	1
7	"	G. I. Ionescu.	1
8	"	St. Nicolopulu.	1
9	"	I. Beiu.	1
10	"	M. Burcă.	1
11	"	G. Tomara.	1
12	Pâr.	I. Tuchel.	1
13	D.	G. Smeu.	1
14	"	I. Balașescu.	1
15	"	C. Galin.	1
16	"	M. I. Giorgescu.	1
17	"	B. Tomarovénu.	1
18	"	Sam. Antinescu.	1
19	"	St. Tirtescu.	1
20	"	D. Mâncăși.	1
21	"	G. Dumbravâ.	1
22	"	D. Andriescu.	1
23	"	N. Roman.	1
24	Diac.	Teod. Radulescu.	1

24

III. DOMNIJ STUDENTI

1	Pâr.	C. Gardomescu.	1
2	"	C. Aramescu.	2
3	D.	B. G. Pop.	2
4	"	N. Apostolescu.	1
5	"	Christ. Atanasiu.	1
6	"	I. Petrescu.	1

8

IV. DOMNIJ ELEVY

1	D.	Fratii elevy Pertieni.	1
2	"	C. I. Slavescu.	2

3 D.	D. Popilianu	.	1	49 D.	El. Ionescu	.	1
4 »	P. Mateescu	.	1	50 »	Mat. Pretorianu	.	1
5 »	N. Pleșivénu	.	1	51 »	N. Popescu	.	1
6 »	I. Grosivescu	.	1	52 »	N. Iulianu	.	1
7 »	I. Tintorescu	.	1	53 »	N. L. Bresianu	.	1
8 »	G. Constantinescu	.	1	54 »	P. Popescu	.	1
9 »	G. Galeriu	.	1	55 »	M. Petroniu	.	1
10 »	C. Bobeica	.	1	56 »	Serb. Bârbulescu	.	1
11 »	B. Iorgulescu	.	1	57 »	St. Ionescu	.	1
12 »	D. Petrescu	.	1	58 »	Ster. Popescu	.	1
13 »	I. Giorgescu	.	1	59 »	St. Telegénu	.	1
14 »	M. Parvulescu	.	1	60 »	Sc. Popescu	.	1
15 »	N. Bădescu	.	1	61 »	Tom. P. Niculescu	.	1
16 »	A. Popescu	.	1	62 »	V. G. Andriescu	.	1
17 »	Eu. Mărculescu	.	1	63 »	D. Popescu	.	1
18 »	Gr. Samfir	.	1	64 »	Mar. Popescu	.	1
19 »	D. Iordan	.	1	65 »	N. Tătărescu	.	1
20 »	I. Covacénu	.	1	66 »	N. Popescu	.	1
21 »	I. Basiliu	.	1	67 »	M. Niculescu	.	1
22 »	I. Ionescu	.	1	68 »	I. Popescu	.	1
23 »	N. Popescu	.	1	69 »	G. Negurescu	.	1
24 Diac.	N. Rădulescu	.	1	70 »	B. Popescu	.	1
25 »	St. Calinescu	.	2	71 »	Bar. Popescu	.	1
26 D.	Ang. Popescu	.	1	72 »	D. Agură	.	1
27 »	B. Samfir	.	1	73 »	D. Docan	.	1
28 »	C. Gregorescu	.	1	74 »	I. Apostolénu	.	1
29 »	C. P. Stupinénu	.	1	75 »	I. Negrea	.	1
30 »	C. P. Bârcânescu	.	1	76 »	B. Grópă	.	1
31 »	C. Ioan	.	1	77 »	G. Soldânescu	.	1
32 »	C. Savulescu	.	1	78 »	B. Pontescu	.	1
33 »	I. Giorgescu	.	1	79 »	Melh. Radénu	.	1
34 »	N. Draganescu	.	1	80 »	N. Cristea	.	1
35 »	P. Miron	.	1	81 »	N. Tomescu	.	1
36 »	St. Nicu	.	1	82 »	C. Parteni	.	1
37 »	Al. Slânicénu	.	1	83 »	B. Chiténu	.	1
38 »	D. Rădulescu	.	1	84 »	G. Andreu	.	1
39 »	G. Michâilénu	.	1	85 »	M. Slătinénu	.	1
40 »	G. Iorgulescu	.	1	86 »	N. Leonescu	.	1
41 »	G. Stefanescu	.	1	87 »	N. Cicero	.	1
42 »	Gr. T. Esop	.	1	88 »	D. Cerches	.	1
43 »	I. Giorgescu	.	1	89 »	G. Timuș	.	1
44 »	I. Stefânescu	.	1	90 »	D. Gracu	.	1
45 »	I. P. Bolintinénu	.	1	91 »	C. Troténu	.	1
46 »	I. Economescu	.	1	92 »	G. Giorgénu	.	1
47 »	I. Mușetescu	.	1	93 »	G. Damascen	.	1
48 »	El. Michâilescu	.	1	94 »	C. Agură	.	1

95 D.	I. Fetov	1	141 D.	I. G. Arsonescu . . .	1
96 >	Al. Vițu	1	142 >	El. Stoënescu . . .	1
97 >	C. Gașpar	1	143 >	St. Stefanescu . . .	1
98 >	C. Străchineșcu . . .	1	144 >	D. B. Bungetanu . .	1
99 >	Sc. Hanganu	1	145 >	El. Stoeneseu . . .	1
100 >	D. Sarban	1	146 >	I. Dobrescu	1
101 >	C. Șăucă	1	147 >	D. Brătuénu	1
102 >	G. Vrancénu	1	148 >	N. Bercénu	1
103 >	Al. Lefteriu	1	149 >	A. Pásérénu	1
104 >	Gavr. Grintescu . . .	1	150 >	I. Dobricénu	1
105 >	C. Poloșanu	1	151 >	C. Mălăescu	1
106 >	I. Silvestru	1	152 >	I. Davițoiu	1
107 >	G. Savinescu	1	153 >	I. Balan	1
108 >	D. Florénu	1	154 >	I. Constantinescu .	1
109 >	G. Filipescu	1	155 >	Sm. Giorgescu . . .	1
110 >	G. Culin	1	156 >	N. Oprișorénu . . .	1
111 >	G. Steianescu	1	157 >	Mlad. Popilian . . .	1
112 >	N. Arbore	1	158 >	El. Popescu	1
113 >	C. Popescu	1	159 >	N. Nicolescu	1
114 >	B. Michailescu . . .	1	160 >	G. Pușcașanu	1
115 >	N. Bobu	1	161 >	C. Stoenescu	1
116 >	B. Lovinescu	1	162 >	C. Popescu	1
117 >	D. Lemnea	1	163 >	Tom. Popescu . . .	1
118 >	G. Carp	1	164 >	N. Popescu	1
119 >	Con. Silvénău	1	265 >	I. Popescu	1
120 >	G. Teodoru	1	166 >	G. Mateescu	1
121 >	G. Rugescu	1	167 >	I. Smedescu	1
122 >	B. Moloșanu	1	168 >	M. Perscovénu . . .	1
123 >	G. Romanescu . . .	1	169 >	S. Ionescu	1
124 >	D. Nicolau	1	170 >	D. Popescu	1
125 >	G. Begén	1	171 >	I. Stânescu	1
126 >	C. Marinciu	1	172 >	C. Boenescu	1
127 >	Ant. Corbu	1	173 >	St. Stefanescu . . .	1
128 >	B. Tataru	1	174 >	I. Papinescu	1
129 >	C. Teodorescu . . .	1	175 >	N. Popescu	1
130 >	N. Dimitrescu . . .	1	176 >	Mat. Popescu . . .	1
131 >	G. Savénu	1	177 >	Bele Smântâñescu .	1
132 >	G. Railénu	1	178 >	I. Michailénu	1
133 >	C. Pâun	1	179 >	D. Vladimirescu .	1
134 >	G. Epure	1	180 >	P. Popescu	1
135 >	I. Gafencu	1	181 >	El. Nicolénu	1
136 >	Teof. Moga	1	182 >	G. Stoenescu	1
137 >	G. Ionescu	1	183 >	D. Lupancescu . . .	1
138 >	Em. Budescu	1	184 >	I. Constantinescu .	1
139 >	I. Peselnicescu . . .	1	185 >	I. Popescu	1
140 >	D. Peșecar	1			

187 D.	Raf. Surpătenu.	1
188 >	I. Pretorian	1
189 >	I. Danubianu	1
190 >	G. Pârvulescu	1
191 >	G. Iovitiu	1
192 >	Ispas Popescu	1
193 >	M. Ciaculescu	1
194 >	Badea Gîorgescu	1
195 <	Sim. Stănescu	1
196 >	Sp. Stănescu	1
197 >	I. Popescu	1
198 >	G. Danescu	1
199 >	C. Oprisorian	1
200 >	M. Totescu	1
201 >	Rom. Brâncovénu	1
202 >	M. Caracalénu	1
203 >	El. Antonescu	1
204 >	M. Mateescu	1
205 >	St. Papiu	1
206 >	Gr. Danielescu	1
207 >	B. Ionescu	1
208 >	El. Radulescu	1
210		

C. PROFESIUNILE LIBERE

I. DOMNI AVOCATI

1	D. Ios. Romanu	1
2	> El. Traila	1
3	> I. Ciuflea	1
4	> Sc. Turnavitu	1
5	> D. Costienu	1
6	> Sc. Miclescu	1
6		

II. DOMNI DIARISTI

1	D. Valentinénu	2
		2

III. DOMNI AGRICULTORI

1	D. C. Popovic	1
2	> I. Tăutu	1
3	> G. Caniola	1
4	> C. Capsa	1
5	> B. Chiriac	1

IV. DOMNI COMERCINTI

1	D. C. Basiliu	1
2	> Christ. Marinovici	1
3	> C. Giorgiu	1
4	> Teod. I. Damu	1
5	> I. Demetriu	1
		5

V. DOMNI MAESTRI DE MUSICA

1	D. Al. Podolénu	1
1	> El. Bădulescu	1
		2

VI. DOMNI ONORABILI CETĂTENI

1	D. At. Tirtescu	1
2	> C. Anastasiu	1
3	> C. Placa	1
4	> Vlad. Ferderber	1
5	> C. Bâlăcenu	1
6	> I. S. Franc	1
7	> En. Mitachi	1
8	> N. Lupescu	1
		8

D. MAGISTRATI

I. DOMNI PROCURORI

1	D. Rom. Scriban	3
2	> G. Liciu	1
		4

II. DOMNI AMPLOETI DE DIVERSE CATEGORII

1	D. M. Placa	1
2	> G. I. Obregea	1
3	> A. Brîul	1
4	> G. Teodoru	1
5	> G. Manoliu	1
6	> Gr. Basiliu	1
7	> B. Radu	1
8	> G. Arapu	1
9	> T. Cancicov	1
10	> N. Ionescu	1
11	> G. Pulteru	1
12	> A. T. Lasu	1
13	> C. Stanca	1
14	> P. Alisandrescu	1

15	D. B. Drăutuis.	1	30	D. A. Michaescu	1
16	» El. Constantinescu.	1	31	» Gr. Iosefescu.	1
17	» A. Patriciu.	1	32	» B. Motașn.	1
18	» N. Doiceșcu	1	33	» I. Atanasiu	1
19	» M. Ionescu.	1	34	» C. Ghilțu	1
20	» Cl. Popovici	1	35	» P. Nicolau.	1
21	» St. Merișescu	1	36	» I. Gametă	1
22	» G. Nicolau.	1	37	» I. Al. Urechie	1
23	» A. Vuchitici.	1	38	» G. Hâncu	1
24	» G. Popovici	1	39	» D. Giorgescu	1
25	» G. Cimbrescu	1	40	» I. Gedeonescu	1
26	» C. Iftimescu	1	41	» G. Ionescu.	1
27	» N. Ionescu.	1	42	» T. Misihânescu	1
28	» I. Lupașcu.	1	43	» B. Teodorescu.	1
29	» A. Pap. Calimac.	1			43

LISTÂ COLECTIVÂ

DE

NUMERUL ABONAMENTELOR FĂCUTE LA ACESTÂ OPERĂ

A. Clerul	{	I. Eminentile lor.	.	.	.	.	62
		II. Reverentile lor.	.	.	.	.	27
B. Personalul de Instrucțiunee	{	I. D. Profesorî.	.	.	.	.	133
		II. » Institutori.	.	.	.	.	24
		III. » Studentî.	.	.	.	.	8
		IV. » Elevî.	.	.	.	.	210
C. Profesiunile libere	{	I. D. Avocatî.	.	.	.	.	6
		II. » Diaristî.	.	.	.	.	2
		III. » Agricultori.	.	.	.	.	5
		IV. » Comerciantî.	.	.	.	.	5
		V. » Maestri de muzică.	.	.	.	.	2
		VI. » Cetâteni.	.	.	.	.	8
D. Magistrati	{	I. » Procurorî	.	.	.	.	4
		II. » Amploëti de diverse categorii.	.	.	.	.	43

NB. Numele D-lor abonați, nevenite încă dela D-nii corespunzători, se vor publica în lista, ce va avea loc și după cele două părți a *Principiilor de filosofie, Morala și Teodicea*.

Esprimând publicului român mulțumiri pentru buna voine ce,
aș avea de a încuraja prin concursul său acăstă publicație, vin
din nou și cere agătorișul și a' l imita să se prenumere și la urmă-
torele opere, preparate pentru presă :

I. Morală și Teodiceea (partea III și IV a principiilor de filo- sofie)	1, 50 bani.
II. Istoria filosofiei , dupre Alb. Suegler(1) (partea I numă; adică istoria filos. antice)	4 l. n.

---

*Prețul Psichologiei și a Logicei pentru persoanele neabonate
este de 3 lei noi*

---

(1) Partea a doua a acestei opere, distinsă astăzi prin meritul său în fiză
Germania, va apărea îndată după imprimarea părtei intia. Tot pre atunci pro-
mită publicului român și terminarea unui cursu completu de pedagogie dupre
principiile lui Frébel, Pestalotiu și a altor pedagogi de autoritate.